

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Kristiina Ribelus

**TRAFARETTMAALINGUD EESTI 20. SAJANDI
INTERJÖÖRIDES TARTU NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja: Hilkka Hiiop, PhD

Konsultant: Heli Tuksam, Prof

Tallinn 2017

Resümee

Selles töös käsitletakse trafarett-tehnikat ja selle ajalugu interjööri maalingute kontekstis. Töö peamised eesmärgid on trafarett-tehnika ajaloo tutvustamine ja Tartu 20. sajandi esimese poole interjööri maalingute tüpologiseerimine.

Trafarett-tehnikas loodud kujundusi on karakteriseeritud tihti maitsetu või tahumatu asendusena käsitsi maalitud dekoratsioonidele või odava alternatiivina tapeedile. Sellest hoolimata on tehnikal pikk ajalugu ning see eeldab kompleksset oskustööd. Tehnika juured on iidsetes aegades ja see omas tähtsat rolli lääne interjööridisaini kujunemises, olles seal laialt kasutusel seinte, lagede, põrandate ja mööbli dekoreerimisel. Eestis oli trafarettmaaling 20. sajandi alguses väga levinud interjöörikujunduslik võte.

Tartus on teostatud kahel korral interjööri maalingute kogumise projekti, mille käigus on kogutud süsteemselt teavet maalingute kohta. Fookuses on olnud miljööväärtusega hoonestusaladel paiknevad hooned, mis pole riikliku kaitse all. Sellistes hoonetes pole omanikul kohustust maalinguid säilitada ning seetõttu võib teave kergesti hävida. Sel põhjusel pandi alus maalingute kogumise projektile, mille raames on tegeletud ka inimeste teadlikkuse tõstmisega interjööri maalingutest. Maalingute inventeerimisprojekti on korraldatud Karlova ja Supilinna linnaosas Tartus aastatel 2012–2014. Lisaks süsteemsele kogumisele on kogunenud teavet ka mujalt Tartust. Praeguseks on teada 197 maalingut 69 hoonest, millest enamik ei kuulu riikliku kaitse alla.

Selles töös on maalingute kohta kogunenud info tüpologiseeritud ajastu ja stiili alusel. Eristatud on kahte ajaperioodi: aastad 1900–1920 ja 1920–1940. Varasema perioodi maalingud on jagatud laemaalinguteks ja seinaviimistluseks. Seinaviimistlus on jagatud omakorda viide rühma vastavalt kasutusel olnud skemaatilisele ülesehitusele. Iga viie rühma sees esineb ka stiililisi variatsioone, mis on eraldi välja toodud. Aastail 1920–1940 laemaalinguid enam ei esine, selle perioodi seinalahendused on jagatud kahte rühma. Ka siin esineb rühmasiseseid variatsioone, mis on eraldi välja toodud. Antud töö on esimene katse tüpologiseerida ning esitada süsteemselt Eestis laialdaselt levinud, kuid võrreldes käsitsi maalitud maalingutega vähem väärtuslikuks või alamaks peetud trafarettmaalinguid.

Töö lõpus tehakse ettepanek inventeerida maalinguid ka teistes Eesti linnades. Lisaks

pakutakse välja idee luua digitaalne andmebaas, kust oleks võimalik leida maalingute kohta kogutud ja tüpologiseeritud teavet. Selle eesmärk on teabe laiemale üldsusele kättesaadavamaks muutmise.

Magistritöö on 112 lehekülge pikk ning sisaldab ühte lisa. Lisas on esitatud kogutud teave Tartu maalingute kohta. Töö sisaldab 135 illustratsiooni. Töös kasutatud kirjanduse ja allikate nimetuste arv on 105.

Trafarett, maaling, dekoreerimine, interjäär, maalermeister, inventeerimine, andmebaas.

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Trafarett – auklikuks tehtud	8
1.1. Mõisted – kas „trafarett“ või „šabloon“?.....	8
1.2. Trafareti valmistamine ja mustri trükkimine	11
1.3. Trafareti liigid.....	18
1.4. Trafarettmaalingute tegemiseks sobivad värvid ja nende valmistamine	21
1.5. Trafareti kasutajad	28
2. Lühiülevaade trafarett-tehnika ajaloost	39
2.1. Trafarett-tehnika esimesed ilmingud maailmas.....	39
2.2. Trafarett-tehnika jõuab Euroopasse.....	42
2.3. Trafarett Ameerikas ja Euroopas 18. sajandist 20. sajandini	47
3. Trafarettmaalingute inventeerimine Tartus	53
3.1. Karlova linnaosa maalingute inventeerimine	55
3.2. Supilinna linnaosa maalingute inventeerimine.....	59
3.3. Maalingute inventeerimine mujal Tartus.....	63
4. Tartu 20. sajandi esimese poole interjööri maalingute tüübid	64
4.1. 20. sajandi esimene kümnend kuni aastani 1920 – historitsismi järelkaja ja juugend	64
4.1.1 Laemaalingud	65
4.1.2 Seinaviimistlus	69
4.2. Trafarettbordüürid 1920–30ndatel aastatel.....	81
4.3. Rullimuster	87
5. Maalingute inventeerimise tulevikuperspektiiv	90
Kokkuvõte	92
Kasutatud kirjandus ja teised allikmaterjalid	94
Summary	102
Illustratsioonide nimekiri	104
Lisa 1:	113

Sissejuhatus

Selle magistritöö keskseks teemaks on trafarettmaalingud Eesti 20. sajandi interjöörides. Töö eesmärgid on aastatel 1900–1940 Tartu hoonetes teostatud trafarettmaalingute kujundusstiilide süstematiseerimine, tehniliste võtete kirjeldamine ning trafarettmaalingute ajaloost kokkuvõtte tegemine.

Igapäevaselt Tartus seinamaalingute taastamise valdkonnas töötaval autoril tekkis mõte trafarettmaalinguid talletada, sest selliste maalingute kohta, mis ei paikne arhitektuurimälestistes, ei jõua avalikkuse ette mingisugust infot. Kuna trafarettmaalingud olid eriti levinud dekoreerimisvõtte 20. sajandi alguses, piiritleti uurimisperiod aastatega 1900–1940.

Trafarett-tehnikat tutvustavas esimeses peatükis on tuginetud maalrikäsitööraamatutele. Kasutatud on esimest eesti keeles aastal 1894 ilmunud käsiraamatut „Maaleri kool“¹, aastal 1936 välja antud teost „Vajalisemaid värvimisviise“² ja aastal 1942 välja antud „Maalri käsiraamat II“³; vene keelest tõlgitud maalrikäsitööraamatutest aastal 1959 välja antud „Maalritööd“⁴, aastal 1969 välja antud „Viimistlustööd“⁵ ja aastal 1976 välja antud teost „Maalri- ja tapeetimistööd“⁶. Lisaks eestikeelsetele käsiraamatutele on kasutatud ka võõrkeelseid, peamiselt Ameerikas ja Inglismaal aastatel 1900–1927 välja antud samalaadseid teoseid. Teave, mida käsiraamatutes trafaretti valmistamise kohta jagatakse, on kõikides väljaannetes sarnane terve 20. sajandi vältel, kuid eestikeelsed raamatud käsitlevad lisaks ka laiemalt muud maalri- ja viimistlustööid puudutavat. Välismaised raamatud keskenduvad ainult trafarett-tehnikale ja selles loodavale, täites tihti ka mustrikataloogi eesmärgi, kust sobivaid bordüüre ja muud tellida.

Trafarett-tehnika on aastatuhandeid kasutusel olnud dekoratiivviimistlustehnika. Selle ajaloost interjööri maalingute kontekstis on aga puudunud seni ülevaatlik eestikeelne kokkuvõtte, välja

¹ J. M. Jaanus, Maaleri kool. Kõige tarvilisemad õpetused wärwijatele ja pildi maallijatele kui ka nendele, kes igasugu wärwimise ja maalimise ametit tahawad õppida. M. Tõnisson, 1894.

² H. Velberg, Vajalisemaid värvimisviise. Kolmas põhjalikult ümbertöötatud trükk. Eesti Põllumeeste Keskseksi väljaanne, Tallinn, 1936.

³ A. Krik, Maalri käsiraamat II. Maalritööd. Põllumajanduslik Kirjastusühistu Agronoom, trükikoda Vaba Maa, Tallinn, 1942.

⁴ N. Zavražin, Maalritööd. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1959.

⁵ P. Klotšanov, A. Suržanenko, J. Eidinov, Viimistlustööd. Käsiraamat. Valgus, Tallinn, 1969.

⁶ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistööd. 2. täiendatud trükk. Valgus, Tallinn, 1976.

arvatud töö autori aastal 2013 Muinsuskaitseametile koostatud restaureerimise infovoldik „Trafarettmaalingud“⁷. Magistritöö teises peatükis on esitatud seepärast kronoloogiline lühiülevaade trafarett-tehnika ajaloost ja põnevamatest nüanssidest. Vaadeldakse erinevaid valdkondi ja tehnika kasutusvõimalusi interjööris. Lisatud Eesti näited asetuvad nõnda maailma konteksti, pakkudes lugejale ettekujutust samal ajal siin toimunud. Nii selgub, et trafarett-tehnika pole meilgi sugugi võõras olnud. Ajaloolise ülevaate koostamisel on tuginetud teiste seas Janet Waringule, kes on uurinud trafarettmaalingute ajalugu ning koostanud ülevaate Ameerika 18.–19. sajandi trafarettmaalingutest interjöörides.⁸ Temale viidatakse autoriteetse allikana paljudes muudes trafarettmaalinguid käsitlevates teostes.

See töö on esimene katse tüpologiseerida ning esitada süsteemselt Eestis laialdaselt levinud, kuid võrreldes käsitsi maalitud maalingutega vähem väärtuslikuks või alamaks peetud trafarettmaalinguid. Leedus on teinud sarnast tööd Dalia Klajumienė, kes esitleb oma raamatus „Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno“⁹ Vilniuse ja Leedu seinamaalingute tüüpe. Tema tööd on kasutatud muuhulgas Tartu maalingutele analooge otsides.

Tartus korraldati aastatel 2012–2014 maalingute inventeerimise projekti „Jäädvustame ajaloolised interjöörimaalingud“. Seda tehti koostöös linnaosade seltsidega esimest korda Karlova linnaosas aastal 2012 ning pärast seda Supilinna linnaosas aastatel 2013–2014. Karlova linnaosas koguti maalingute inventeerimise käigus teavet 60 maalingu kohta 21 hoones ja Supilinna linnaosas 30 maalingu kohta 15 hoones, mujalt Tartust on saadud teavet 33 hoonest 107 maalingu kohta. Enamik uuritud maalingutest on hoonetes, mis ei kuulu riikliku kaitse alla, kuid asuvad miljööväärtusega hoonestusalades. Inventeerimistöö eesmärgid, meetodeid ja tulemusi tutvustatakse kolmandas peatükis.

Neljandas peatükis on erinevad viimistluslahendused tüpologiseeritud ning esitletud aastakümnete kaupa, tuues välja trafarett-tehnikas teostatud dekoorielemendid. Sellega antakse ülevaade levinuimatest viimistlusvõtetest Tartu linnakodanike elamutes 20. sajandi esimeses pooles. Lisaks välitöödel kogutud materjalile on kasutatud tüpologia koostamisel ja

⁷ K. Ribelus, Trafarettmaalingud. Restaureerimise infovoldik nr 39. – Muinsuskaitseamet, trükised, 2013. 1. osa http://files.voog.com/0000/0018/2050/files/Trafarettmaalingud_1_trykki.pdf, 2. osa http://files.voog.com/0000/0018/2050/files/Trafarettmaalingud_2_trykki.pdf (vaadatud 05.05.2017).

⁸ J. Warin, Early American Stencils on Walls and Furniture. Dover Publications, Inc, New York, 1968.

⁹ D. Klajumienė, Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno. Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius, 2015.

objektide dateerimisel Muinsuskaitseameti mälestistele koostatud eritingimusi ja viimistluskihtide uuringuid, Riigiarhiivis ja Tartu linna planeeringute ja ehitusprojektide arhiivis leiduvaid hooneplaanide ja -projekte ning Tartu Kõrgema Kunstikooli maalingute osakonna lõputöid. Ülevaate koostamisel on tuginetud praeguseks kogunenud teabele maalingutest, mis loomulikult ei välista, et loodud tüpoloogia ei võiks täieneda või maalingute kogumist jätkates muutuda.

Inventeerimistöö ja tegelikult kogu selle magistritöö üldisem eesmärk on lisaks maalingute dokumenteerimisele ja tüpologiseerimisele ka majaomanike interjööriajalugu ja seinamaalinguid puudutava teadlikkuse kasvatamine. Kui majaomanik teab, mida otsida ja millele tähelepanu pöörata, oskab ta seda märgata ja hinnata. Kogunenud teavet saavad restauraatorid kasutada ka ajalooliste interjööride taastamisel või lihtsalt ajastutruu siseviimistluse loomisel. Interjööri maalingute inventeerimise tulevikuperspektiivi vaadatakse viiendas peatükis, pakkudes ühtlasi välja erinevaid võimalusi, kuidas juba kogutud ja veel kogumata teavet oleks võimalik laiemale üldsusele kättesaadavamaks muuta.

Sooviksin tänada oma juhendajat Hilka Hiiopit heade nõuannete ning põhjaliku ja konstruktiivse tagasiside eest, konsultanti Heli Tuksamit, kes on juhatanud mind maalingute restaureerimise juurde ning aastaid õpetanud, oma endisi ja praegusi üliõpilasi Tartu Kõrgema Kunstikooli maalingute osakonnas, kelle tehtud töödest on antud töö koostamisel palju kasu olnud, ning kõiki sõpru, töökaaslasi ja perekonda, kes on mind toetanud ning mulle käesoleva kirjutamisel kaasa elanud.

1. Trafarett – auklikuks tehtud

Selles peatükis antakse ülevaade mõistetest ning selgitatakse trafareti valmistamise ja kasutamise põhimõtteid.

Trafarett on pika ajaloo töövahend, mida kasutatakse mustrite, kirja ja teiste kujutiste trükkimiseks. Selle abiga on võimalik dekoreerida erinevaid materjale, pindasid ja objekte. Trafarett-tehnikat iseloomustab kujutise lihtne ja kiire kordamine, mida on võimalik kasutada nii iseseisvalt, näiteks mustrite trükkimisel, kui ka abivahendina keerukamate kujunduste puhul, näiteks alusmaalingu pealekandmisel, olenevalt soovitud lõpptulemusest. Trafaretid valmistatakse õhukesest pooljäigast ja niiskuskindlast materjalist, millesse lõigatakse meelepärane kujund. Kujutise trükkimisel kantakse värvaine hõõrumise, tuppimise, tupsutamise, pintseldamise, rullimise või pihustamise teel läbi trafareti sisse lõigatud aukude. Tulemuseks saadakse kujutise positiivpilt.

1.1. Mõisted – kas „trafarett“ või „šabloon“?

Enne mõiste „trafarett“ käibeletulekut Eestis kasutati interjööri maalingute kontekstis üksnes sõna „šabloon“, mis oli samatähenduslik tänapäeval kasutuses oleva „trafaretiga“. Mõiste „šabloon“ on tulnud meie keeleruumi tõenäoliselt saksakeelsest sõnast *Schablone*¹⁰. Rootsikeelsed *schablon*, *schablonmålning* ja soomekeelsed *sapluuna*, *sapluunamaalaus* (trafarett, trafarettmaaling) sarnanevad samuti saksakeelse *Schablone*'ga. Inglise keeleruumis kasutatakse trafareti kohta mõistet *stencil*. See tuleneb prantsuskeelsest sõnast *estencier*, mis tähendab „helkima, sätendama“ ning pärineb omakorda ladinakeelsest sõnast *scintilla* (säde).¹¹ Tõenäoliselt on seda sõna kasutatud värviliste ja teinekord ka kuldse helgiga kujutiste kirjeldamiseks, mida loodi trafarett-tehnikas.

Esimeses eestikeelses maalritele suunatud käsiraamatus „Maaleri kool“, mis ilmus aastal 1894, õpetatakse, kuidas „schablonesid“ või „shablonisid“ valmistada ja kasutada.¹² Ka veel aastal 1942 välja antud raamatus „Maalri käsiraamat II“ räägitakse „šabloonide

¹⁰ Kunstileksikon. Toim. A. Allas, B. Bernstein, P. Ehasalu jt, Eesti Klassikakirjastus, Tallinn, 2001, lk 420.

¹¹ Encyclopedia of Interior Design, Vol. 2, M-Z. Ed. J. Banham. Fitzroy Dearbourn publishers, London and Chicago, 1997, lk. 1229.

¹² J. M. Jaanus, Maaleri kool. Kõige tarvilisemad õpetused wärwijatele ja pildi maalijatele kui ka nendele, kes igasugu wärwimise ja maalimise ametit tahawad õppida. M. Tõnisson, 1894, lk 80–81.

valmistamisest¹³. „Maalri käsiraamat II“ võib olla tõlgitud inglise keelest, kuna aastal 1918 välja antud „New Stencils and Their Use“ kasutab täpselt samu illustratsioone¹⁴. Alates 1950ndatest ilmuma hakanud vene keelest tõlgitud maalrikäsiraamatutes kasutatakse juba sõna „trafaret“. Näiteks aastal 1959 eesti keeles ilmunud „Maalritööd“ sisaldab peatükki „Pindade dekoratiivne viimistlemine trafarettide abil“, tekstis kasutab autor samas sõnu „trafaret“ ja „šabloon“ vaheldumisi, kuigi põhirõhk on esimesel.¹⁵ 1969. aastal välja antud käsiraamatus „Viimistlustööd“ räägitakse „musteri pealekandmisest trafarettiga“ ning „otse- ja vastandtrafaretist“ ehk trafaretist, mis annab kujutisest kas negatiivse või positiivse pildi.¹⁶ Sõna „šabloon“ selles teoses ei kasutata, aga aastal 1976 välja antud raamatus „Maalri- ja tapeetimistööd“ esineb see jälle: „Ornamendi põhimotiiviline rütmiline kordamine võimaldab kasutada šabloone e. trafarette.“¹⁷ Siin kasutatakse jälle mõlemat sõna neid võrdsustades, aga põhirõhk on mõiste „trafaret“ kasutamisel.

Mõistete „trafaret“ ja „šabloon“ tähenduste ülekanne on tekkinud tõenäoliselt vene keele mõjul. Venekeelne *трафарет* (trafaret) tähendab „auklikuks tehtud“ ning *шаблон* (šabloon) tähistab vormi või näidist, mille järgi tooteid või piirjooni teha.¹⁸ Eesti Klassikakirjastuse „Kunstileksikoni“ järgi pärineb mõiste trafaret itaaliakeelsest sõnast *traforetto*, mille tähendus on samuti „auklikuks tehtud“.¹⁹ Šabloonile annab „Kunstileksikon“ järgmise seletuse: „... vorm v. mudel; paberist, papist vms. materjalist välja lõigatud muster v. joonis v. siluett, mille abil kujundi piirjooned kantakse soovitavale alusele.“²⁰ Seega on eesti keeles tänapäeval kasutusel kaks mõistet – „trafaret“ ja „šabloon“ –, millega eristatakse dekoratiivmaalingute puhul nii töömeetodit kui ka saavutatavat lõpptulemust, kuid muus kontekstis võidakse kasutada neid sõnu sünonüümidena. Nii annab näiteks „Eesti keele seletav sõnaraamat“ trafaretile ja šabloonile järgmised vasted: trafaret on „1. plaat, millesse on lõigatud tähed v. joonised mingile materjalile kandmiseks, šabloon. Muster on tehtud trafarettiga, läbi trafareti. 2. piltl miski üldtuntu, kulunu; šabloon(ili)ne vorm. Sõnastuslik

¹³ A. Krik, Maalri käsiraamat II. Maalritööd. Põllumajanduslik Kirjastusühistu Agronoom, trükikoda Vaba Maa, Tallinn, 1942, lk 210–214.

¹⁴ F. N. Wanderwalker, New Stencils and Their Use. A Practical Working Method for the Average Painter and Decorator. Frederick J. Drake & Co, Chicago, 1918, lk 18 ja 21.

¹⁵ N. Zavražin, Maalritööd. Eesti Riiklik Kirjastus, 1959, lk 227–230.

¹⁶ P. Klotšanov, A. Suržanenko, J. Eidinov, Viimistlustööd. Käsiraamat. Valgus, Tallinn, 1969, lk 110–111.

¹⁷ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistööd. 2. täiendatud trükk. Valgus, Tallinn, 1976, lk 187–192.

¹⁸ M. Raadik, Eesti Keele instituut, keelenõuanne, telefonivestlus, 21.04.2016, märkmed autori valduses.

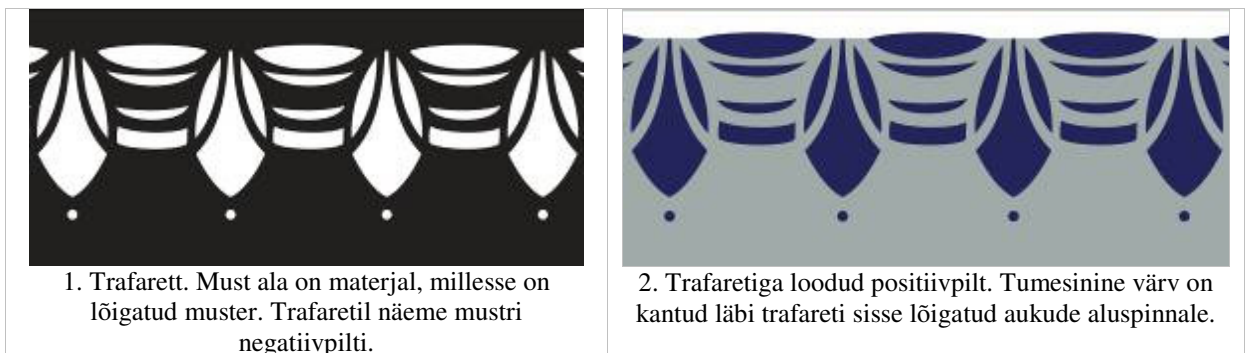
Vaadatud: neljakõiteline Vene keele sõnaraamat. Toim A. Jevgenjeva, Moskva, 1957–1961, trafaret, auklikuks tehtud, 2. tähendus.

¹⁹ Kunstileksikon..., lk 440.

²⁰ Kunstileksikon..., lk 420.

trafaret. Kaldub oma tekstis trafaretti. Meie ajakirjanduses on palju stampi ja trafaretti.²¹ ja šabloon on „1. eeskujuvorm, mille järgi tehakse toodetav ese v. selle osa; piirjoonte materjalile kandmise vahend; teat. kontrollmõõteriist; ehit vormlaud. Šablooni järgi joonestama, välja lõikama...// Võlvi ladumiseks, krohvi tasandamiseks kasutatakse šablooni.// 2. piltl üldtuntud, kulunud, tüütuseni jäljendatud võte, väljend v. kujund. Kirjanduslikud šabloonid.“²².

Dekoratiivmaalingute kontekstis soovitab antud töö autor tungivalt kasutada „šablooni“ asemel tänapäevaselt mõistet „trafaret“. Trafareti all mõistame töövahendit. See on valmistatud õhukesest materjalist, millesse on lõigatud meelepärane kujund või maalingute puhul korduv muster või ornament. Trafaretil näeme seega negatiivpilti kujutisest ning värvainet läbi trafareti soovitud aluspinnale kandes saame kujutise või ornamendi positiivpildi.

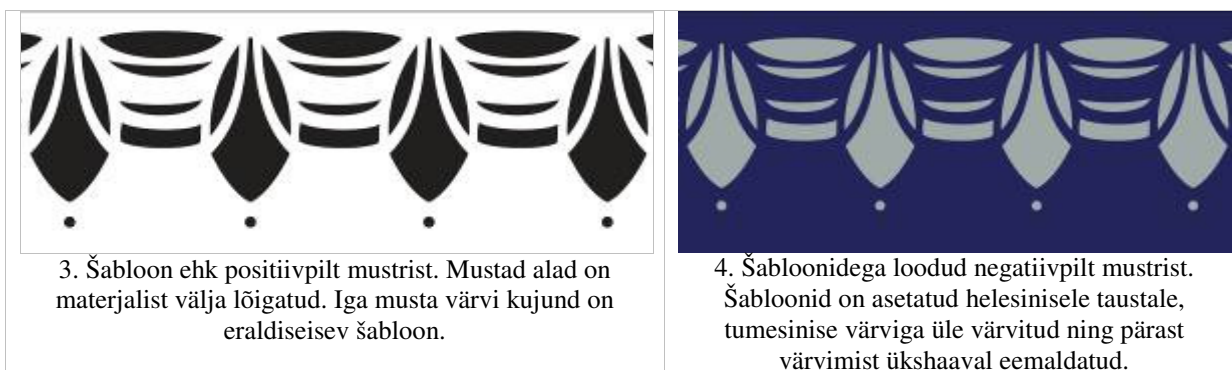

Kuigi „šabloon“ on olnud enne 1950ndaid „trafareti“ sünonüüm, siis tänapäeval ja eriti dekoratiivmaalingute kontekstis tähendab see midagi muud. Šabloon kui töövahend on õhukesest materjalist välja lõigatud positiivpilt kujutisest, millega kantakse motiivi piirjooned aluspinnale. Seda on mõistlik kasutada maalinguid tehes suurte kujundite puhul, mis ei kordu, sest iga šabloon tuleb eraldi paika asetada ning neid ükshaaval edasi tõsta. Sellist tööd on aga mõttekam teha trafaretti kasutades. Põhimõtteliselt on šabloone võimalik kasutada ka korduvate mustrite trükkimisel, nii et šabloonid asetatakse aluspinnale ja need värvitakse üle. Korduva mustri või ornamendi puhul tähendab see seda, et iga kujundi osa on eraldiseisev šabloon, mis tuleb eraldi välja lõigata ja paika asetada. Kui šabloonid on üle värvitud,

²¹ Eesti keele seletav sõnaraamat. – EKI: <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=trafaret&F=M>, (vaadatud 21.04.2016).

²² Eesti keele seletav sõnaraamat. – EKI: <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=%C5%A1abloon&F=M>, (vaadatud 21.04.2016).

eemaldatakse need aluspinnalt ning tulemuseks saadakse kujutise negatiivpilt. Nagu juba mainitud, on taolist tööd mõistlikum teha trafaretiga. Šabloonidega sama tulemuse ehk kujutise negatiivpildi saamiseks on lihtsam mängida värvitoonidega. Kirjeldatust saab hea ettekujutuse illustratsioonide 1–4 omavahel kõrvutades ja võrreldes.

Maalrikäsiraamatuid lugedes, mustrikatalooge vaadates ja arhiivimaterjale uurides tuleb siiski meeles pidada, et enne 1950ndaid oli „šabloon“ sõna „trafaret“ sünonüüm ning kasutati ainult seda mõistet.

1.2. Trafareti valmistamine ja mustri trükkimine

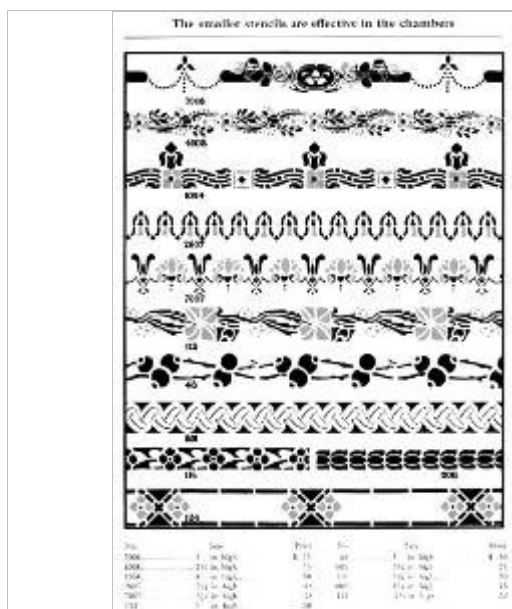
Teoreetiliselt on trafareti valmistamise protsess ning selle kasutamine lihtne, kuid on siiski hulgaliselt nüansse, millega tuleb arvestada ja mida järgida, et töö oleks sujuv ning tulemus hea. 20. sajandi vältel anti nii Euroopas, Ameerikas kui ka Eestis välja hulgaliselt mustriraamatuid, -katalooge ja maalritele suunatud käsiraamatuid, kus õpetatakse trafarete valmistama. Selles alapeatükis viidatakse neist mõnele, et anda edasi taolistes raamatutes jagatud teadmisi. Üldiselt on kõikide sääraste raamatute sisu sama, erinevus seisneb vaid sõnastuses.

Trafareti valmistamine algab mustri joonistamisest. „Mustrite joonistamisel, samuti ka nende valikul mõne pinna ilustamisel ning nende paigutamiseks pinnale peab omama kunstimaitset.“²³ „Muster saadakse arhitektilt või kopeeritakse maha albumitest ja raamatutest.“²⁴ 20. sajandil Eestis välja antud maalritele suunatud käsiraamatutes on vähe mustri näidiseid, kuid välismaal, Euroopas ja Ameerikas olid müügil trafarettmustrite kataloogid, mille järgi sai kas ise mustreid valmistada või tellida neid kataloogi koostajalt.

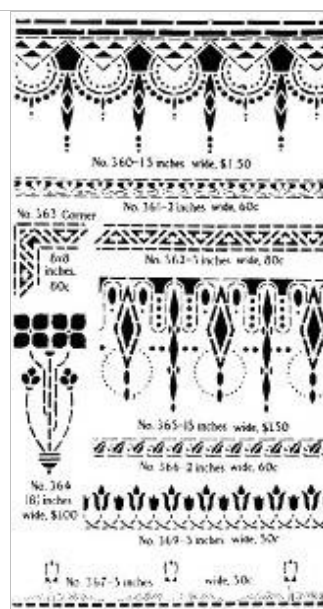
²³ A. Krik, Maalri käsiraamat II..., lk 213.

²⁴ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistöed..., lk 187.

Tõenäoliselt on sarnased kataloogid ka Eestis kasutusel olnud, kuid seni pole ühtegi konkreetset näidet töö autorile teada. Kui võrrelda Eestis tehtud trafarettmaalingute mustreid välismaa kataloogide omadega, leidub palju analoogseid kujundusi. Alljärgnevalt on toodud kaks näidet mustrikataloogides pakutavatest ornamentidest.

5. Selle lehekülje väikseid ornamente soovitakse kasutada eeskodades, väiksemates tubades ja kambrites. Ühe ornamenti hind on 0.25–0.75 dollarit. Väljavõte mustrikataloogist „Stencils and Stencil Materials“.

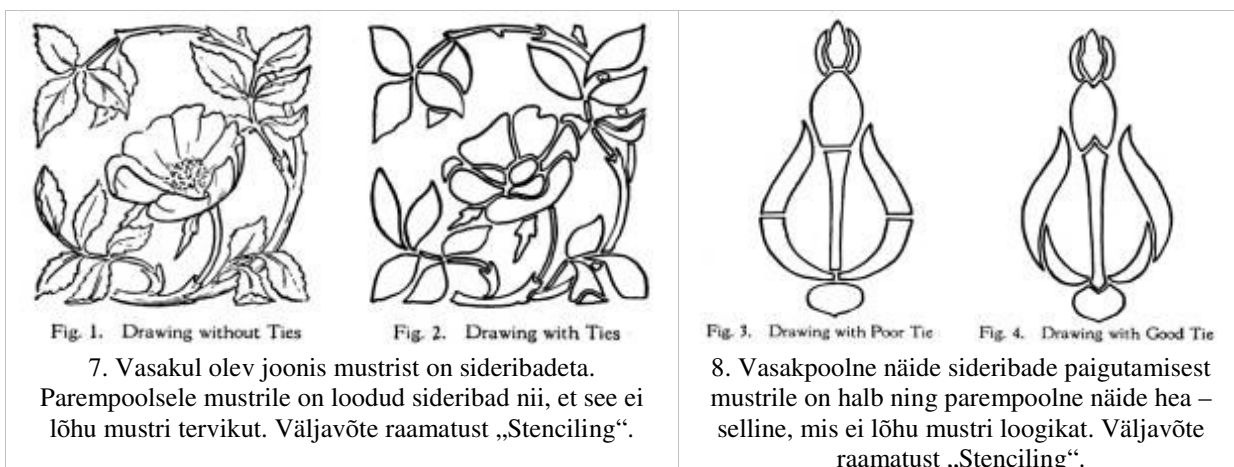
6. Selle lehekülje mustrite hinnad varieeruvad 0.50–1.50 dollari vahel. Väljavõte 1920 aasta mustrikataloogist „Stencil Catalog. Cut Stencils for the Use of Practical Men“.

Eeskujuks võetud muster joonistatakse paberile või kartongile seda stiliseerides. Ajalooliselt on trafarettide valmistamiseks kasutatud ka õhukesi metall-lehti, loomanahkasid, taimede lehti jm materjale (vt täpsemalt 2. peatükist), tänapäeval kasutatakse õhukest plast- või kilematerjali. Joonisele tuleb märkida sideribad või sillad, mis trafaretti pärast mustri väljalõikamist koos hoiavad ning takistavad selle deformeerumist ja selle osakeste lipendama jäämist. Sideribade kohad tuleb valida nii, et need järgiksid mustri või joonise loogikat ega lõhuks mustri rütmi või terviku esteetikat. „Sideribasid võib paigutada vaid teatud kohtadesse. Joonise tähelepanelikul vaatlemisel saab selgeks iga sideriba põhjendus. Nii kulgevad loomadel sideribad mööda jalgade ja kõrvade piirjooni, lillel mööda kroonlehti, geomeetrilistel ornamentidel on nad paigutatud sümmeetriliselt ning ei moonuta selliselt mustrit.“²⁵ Sideribade loomist ja paigutamist mustrile selgitatakse koos illustatsioonidega hästi ka aastal 1920 Ameerikas välja antud raamatus „Stenciling“²⁶. Mõnel juhul võidakse

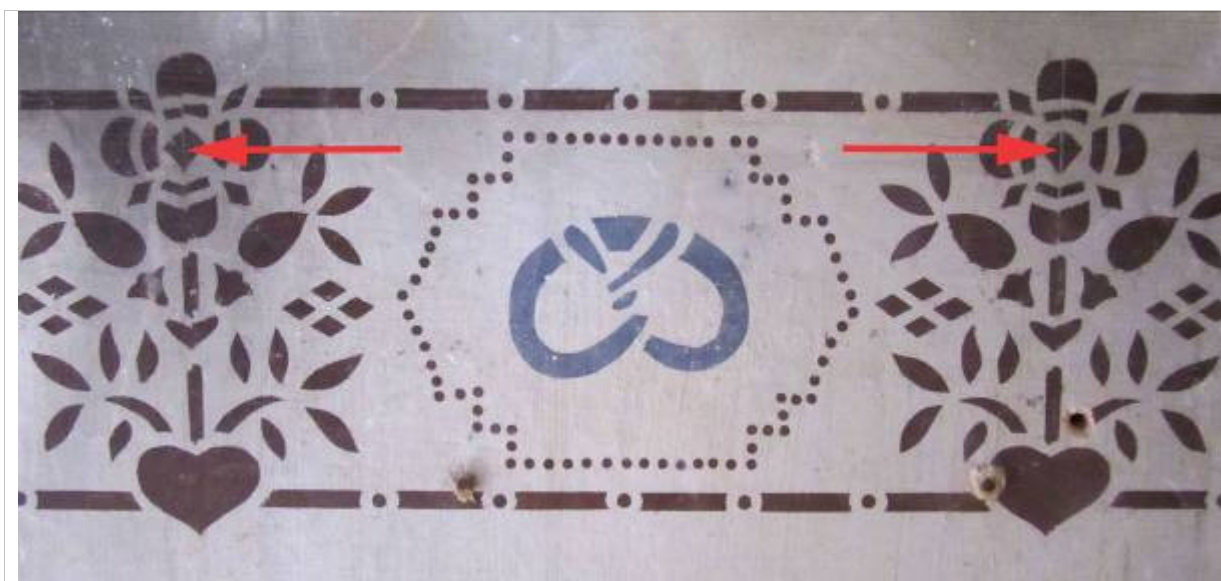
²⁵ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistöed..., lk 187.

²⁶ A. Mickel, Stenciling. The Manual Arts Press, Peoria Illinois, 1920, lk 9–11.

sideribad pärast mustri trükkimist pintsliga kinni maalida, aga kui seda ei tehta, on oluline, et need moodustaksid osa mustrist.

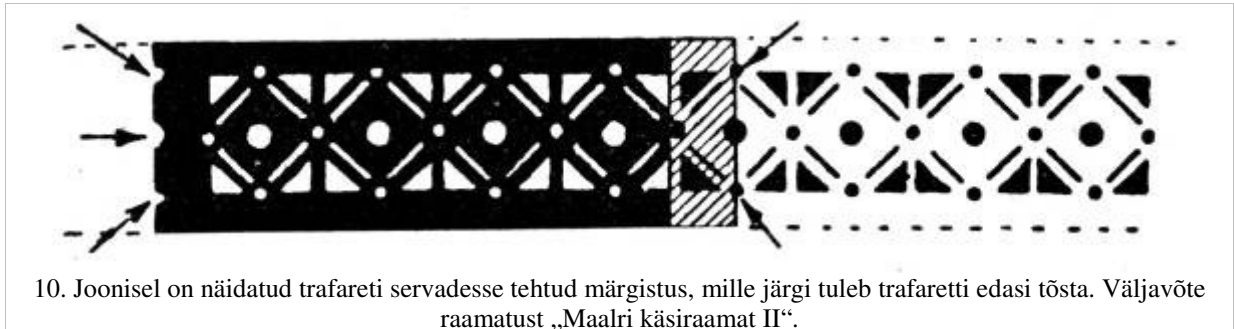

Lisaks sideribadele tuleb arvestada trafareti piiratud suurusega. Trafarett tuleb teha piisavalt suur, et sellega oleks mugav töötada. Liiga suurt või pikka trafaretti on raske aluspinnale kinnitada, eriti kui tööd tehakse laepinnal, ning liiga väikest või lühikest trafaretti tuleb mitu korda edasi tõsta, mis muudab töötamise aeglasemaks. Trafareti optimaalne pikkus, millega on mugav töötada, on umbes 70 sentimeetrit ning vastavalt sellele ka kõrgus maksimaalselt 70 sentimeetrit. Muidugi tuleb ette eriolukordasid, kus trafarett valmistatakse vastavalt vajadusele.

9. Trafarettmuster reedab trafareti pikkuse, sest trafarett katkeb lillemotiivi keskel ja seda edasi tõstes pole meister trafaretti korralikult juba trükitud mustriaga kohakuti asetanud. Lai 34a, Tartu, 20. sajandi algus.

Kuna trafarett on piiratud suurusega, tuleb seda tööd tehes edasi tõsta, et saavutada pidev, pikk, katkematu muster. Selleks et vältida mustri katkemist, tuleb trafareti servadesse vastavad märgid teha. Läbipaistmatust materjalist valmistatud trafareti sisse lõigatakse augud, millest on näha varem trükitud mustri osad. Tänapäeval kasutatakse trafarettide valmistamiseks läbipaistvat plastmaterjali, millele joonistatakse mustri jätkukohad – trafaretti edasi tõstes pannakse plastil olev joonis varem trükitud mustriga kohakuti.

Muster, mida soovitakse trükkida, lõigatakse alusesse. Mustri väljalõikamine toimub väikse terava noaga või „terava otsaga sule abil“²⁷, ümmarguste aukude jaoks on hea kasutada auguraudasid. Pärast mustri väljalõikamist „immutatakse papp värnitsaga läbi ja kaetakse õlivärviga või tõmmatakse piirituslakiga üle“²⁸, et trafarett oleks vastupidavam ega laguneks värvimisel. Kui värnitsa või lakiga töödeldud trafarett on kuivanud, soovitatakse paberi pinda hõõruda talgiga, „et säilitatavad trafaretid ei kleepuks üksteise külge“²⁹. Trafarette töödeldakse värnitsa või lakiga ainult juhul, kui need on valmistatud paberist või papist või muust materjalist, mis võib niiskudes lagunema hakata.

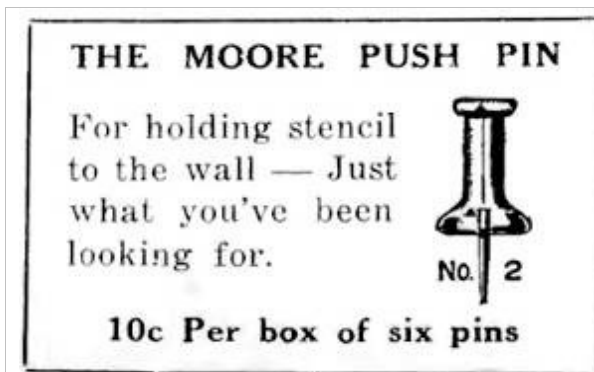
Muster kantakse soovitud pinnale läbi trafareti, mis tuleb asetada tihedalt vastu pinda. Tänapäeval kinnitatakse trafarett aluspinnale paber- või krohviteibiga, kuid alati pole see nii lihtne olnud. Frederick Parson kirjeldab oma 1895. aastal ilmunud artiklis „The Art and Practice of Stenciling“, kuidas professionaalsed dekoraatorid pidid veel 20 või isegi 10 aastat tagasi valmistama trafarettide kinnitamiseks pinnale isetehtud abivahendeid või kasutama assistente või õpipoisse, kes aitasid suuremaid trafarette paigal hoida, samal ajal kui dekoraator värvi läbi trafareti pinnale kandis. Tänapäeval on see kõik asendatud nüüdisaegsete tööstuslikult valmistatud, spetsiaalselt trafarettide kinnitamiseks mõeldud

²⁷ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistöed..., lk 189.

²⁸ A. Krik, Maalri käsiraamat II..., lk 210.

²⁹ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistöed..., lk 189.

rõhknaelte ehk knopkadega, millega saab trafareti nii pinnale kinnitada, et see ei jäta märgatavat jälge, ning dekoraator saab töö tehtud ilma abelisteta.³⁰ Nii on Raplamaalt leitud 20. sajandi algusesse dateeritud tugevast papist valmistatud trafareti ülaservas võimalik näha mitmeid väikseid auke, mis on tõenäoliselt knopkade tekitatud, kui trafarett kinnitati töö tegemise ajaks seinale (vt ill 12).

11. Trafarettide kinnitamiseks mõeldud knopkad. Reklaam mustrikatoloogist „*The Malm Hand-Cut Stencils*“.

12. Trafareti ülemises servas olevad väiksed augud on tekkinud tõenäoliselt knopkade kasutamisest. Trafarett on leitud Raplamaalt ning dateeritud 20. sajandi algusesse.

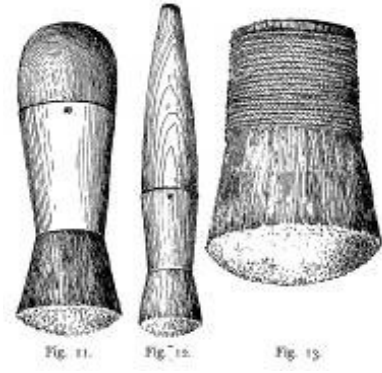
Selleks et mustri saaks sirgelt dekoreeritavale pinnale trükkida, märgitakse pinnale joon, mille järgi hakatakse trafaretti edasi tõstma, või kaks trafaretilaiust paralleelset joont, mille vahele trafarett asetatakse (see eeldab, et trafareti ülemine ja alumine serv on sirged). Mustri trükkimisel kantakse värv pinnale läbi trafaretti lõigatud aukude, kasutades spetsiaalset trafaretipintslit, mis on lühikeste karvadega, tihe ja tõmbi otsaga. Kuna töö toimub mehaaniliselt, tuleb valida sobiva suurusega pintsel, et trükkimisele liiga palju aega ei kuluks. „Pintsel kastetakse värvisegusse ja liigne värv pigistatakse vastu värvinõu äärt pintslit välja. Värvisegu ei tohi olla liiga vedel, kuna vedel värvisegu võib aluspinnal laiali voolata üle mustri ettenähtud ala.“³¹ Trükkimisel tupitakse või tupsutatakse kuivaks pühitud pintslit pigem õrnalt trafareti sisse lõigatud avade peal, kuni need on värviga täitunud. Lisaks tuppimisele saab kanda värvi läbi trafareti sisse lõigatud aukude pinnale ka hõõrumise, pintseldamise, rullimise või pihustamise teel.

³⁰ F. Parsons, *The Art and Practice of Stenciling*. *The Decorator and Furnisher*, Vol. 26.1, 1895, lk 24. – JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25583054>, (vaadatud 23.04.2016).

³¹ A. Krik, *Maalri käsiraamat II...*, lk 213.

13. Värv kandmine seinapinnale läbi trafareti.

14. Spetsiaalsed trafaretipintslid. Väljavõte raamatust „Ideas and Studies in Stencilling and Decorating“.

15. Trafaretipintslid ja löikenoad Stockholmi maalrimuuseumis „Måleriyrkets museum“.

16. Raplamaalt leitud 20. sajandi algusesse dateeritud trafarett on valmistatud papist ning seda on töödeldud värnitsa ja/või lakiga. Maaler on kasutanud üht trafaretti erinevate toonide trükkimisel.

Kui muster on värvitud, eemaldatakse trafarett ning puhitakse värvist puhtaks. Tähelepanu tuleb pöörata eriti trafareti pahupoolele, et see edasisel kasutamisel pinda ei määriks. Pärast trafareti eemaldamist kontrollitakse saadud tulemust ning parandatakse võimalikud tekkinud vead. Kui värv on trafareti serva alla pääsenud, tuleb värvinired eemaldada ja ebakorrektsed mustriservad puhastada terava noa või skalpelliga ettevaatlikult kraapides. Seda on hea teha vahetult pärast trafareti eemaldamist pinnalt, kui värv on veel märg (eriti kui tegu on õli- või tänapäevaste vesialuseliste (lateks)värvidega). Artur Krik loeb oma aastal 1942 välja antud raamatus „Maalri käsiraamat II“ mustrivigadeks ka trafareti sideribadest jäävad „ülevärvimata kohad“, mida ta soovib „väikse pintsliga täiendada“. Kuna sideribasid võib olla keerukama mustri puhul palju ning nende käsitsi väikse pintsliga värvimine võib töömahukaks kujuneda, soovib Krik sellistel juhtudel kasutada ühe mustri jaoks kahte erineva väljalõikega trafaretti, millega on võimalik saavutada sideribadeta lõpptulemus.³² Sellist meetodit on kasutatud Tartu Kirjandusmuuseumi endise keelatud kirjanduse ruumi peegelvõlvil. Mustri jaoks on valmistatud kaks trafaretti, seega mustrit on trükitud kaks korda, nii et teise ringiga on täidetud esimesest ringist jäänud sideribad või mittesoovitud vahed mustri sees. Maaling on dateeritud 19. sajandi lõppu, hoone ehitati aastal 1894.

³² A. Krik, Maalri käsiraamat II..., lk 211.

17. Kahe trafaretiga trükitud muster. Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, Tartu.

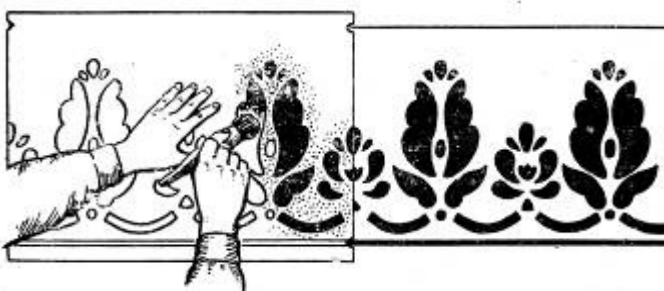
18. Muster on trükitud kahe trafaretiga, nii et teise ringiga on kaetud mittesooovitavad vahed mustri sees. Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, Tartu.

Mitmevärviliste trafarettmustrite puhul tuleb iga värvi jaoks eraldi trafarett valmistada. Parim lõpptulemus saavutatakse, kui iga värv trükitakse eraldi. Eelmisel värvil tuleb lasta enne järgmise pealekandmist ära kuivada, nii ei segune värvid omavahel. Pärast trafarettmusteri pealekandmist võib mustrit veel elustada, maalides sellele peene pintsliga valguse ja varjud.

1.3. Trafareti liigid

Trafaretid saab jagada kuude rühma vastavalt sellele, millistele mustritele neid tehakse.

I Ühevärviline trafarett või Anatoli Suržanenko järgi „lihttrafarett“³³ – kasutatakse ühevärviliste ornamentide ja bordüüride tegemisel.

19. Musteri kandmine pinnale ühevärvilise trafaretiga. Väljavõte raamatust „Maalritööd“.

20. Ühevärvilise trafaretiga tehtud muster aastast 1932 Tartus Vaba 7 trepikojas.

II Mitmevärviline trafarett või Anatoli Suržanenko järgi „liittrafarett“³⁴ – dekoreeritavale pinnale kantakse mitmevärvilisi mustreid. Iga värvitooni jaoks valmistatakse eraldi trafarett muster pealekandmiseks kindlas järjekorras. Segiajamise vältimiseks võib trafaretid

³³ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistöed..., lk 189.

³⁴ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistöed..., lk 189.

nummerdada kasutamise järjekorras. Mitmevärviliste trafarettmaalingute puhul tuleb joonis teha valguslual, et kõikide värvide kujundid sobituksid omavahel serv servaga kokku.

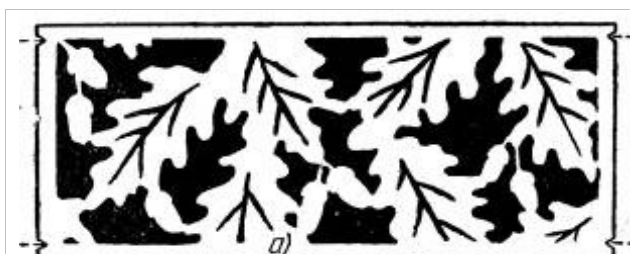

21. Mitmevärvilise mustri tegemiseks vajaminev trafarettide komplekt ja kõige all mustri näide. Väljavõte raamatust „Maalritööd“.

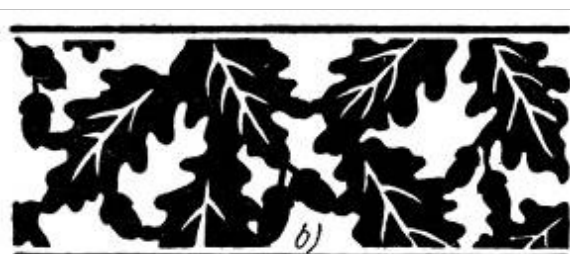

22. Mitmevärvilise trafarettiga tehtud muster aastast 1932 Tartus Vaba 7 eluruumis.

III Negatiivpilti andev trafarett või Anatoli Suržanenko järgi „vastandtrafarett“ – dekoreeritava pinna taust värvitakse läbi trafaretti avade nii, et joonis moodustub aluspinna värvitoonis³⁵.

23. Negatiivpilti andev trafarett (a). Väljavõte raamatust „Maalri- ja tapeetimistööd“.

24. Negatiivtrafarettiga saadud muster (b). Väljavõte raamatust „Maalri- ja tapeetimistööd“.

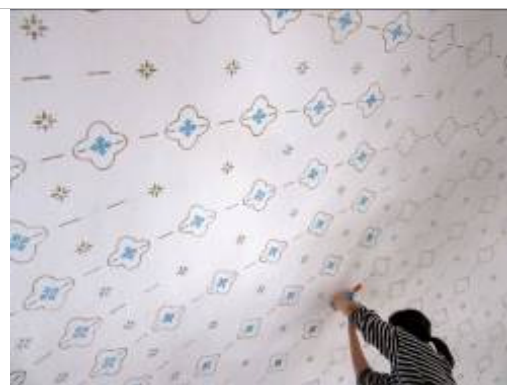
IV Piiramata pinna trafarett või Anatoli Suržanenko järgi lihtsalt „pinnatrafarett“³⁶ – kogu seinapind kaetakse ühtselt piiramata mustriga, mis justkui imiteerib tapeeti.

³⁵ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistööd..., lk 189.

³⁶ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistööd..., lk 192.

25. Piiramata pinna trafaretimuster. Väljavõte mustrikataloogist „Blue Label Brand Stencils“.

26. Piiramata pinna mustri rekonstrueerimine Tartu Pauluse kirikus aastal 2015.

V Nurgatrafarett – valmistatakse täisnurkselt, nii et see moodustab ühe neljandiku ringist. Nurgatrafarettidega saab dekoreerida näiteks seinatahvlite või lagede nurkasid ning luua rosette lae keskossa, trükkides mustri korra igale neljandikule.

27. Nurgatrafareti muster. Väljavõte mustrikataloogist „Stencil Catalog. Cut Stencils for the Use of Practical Men“.

28. Nurgatrafareti tehtud seinamuster aastast 1911 Tartus Eha 31 eluruumis.

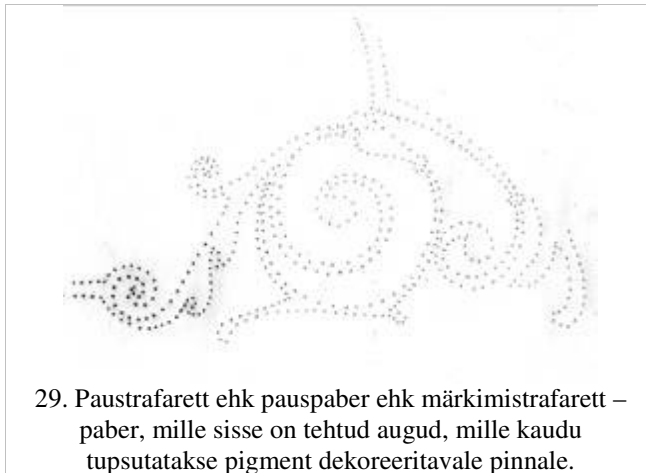
VI Paustrafarett või Artur Kriki järgi „pauspaber“³⁷ või Anatoli Suržanenko järgi „märkimistrafarett“³⁸ – paustrafareti kantakse dekoreeritavale pinnale mustri piirjooned ning pärast maalitakse muster käsitsi pintsliga piirjoonte abil. Muster tikitakse paberi sisse nõelapistetega või „aparaadi abil“³⁹, mis „koosneb käepidemega varustatud teravate hammastega rullist, millega vastavalt üle pinna rullides saame rea läbitikitud auke, mis kogusummas moodustavad mustri“⁴⁰. Läbi trafareti aukude tupsutatakse pigmenti, mis on pandud riidest pauskotikese sisse. Pigment jätab maalitavale pinnale mustri piirjooned.

³⁷ A. Krik, Maalri käsiraamat II..., lk 211.

³⁸ A. Suržanenko, Maalri- ja tapeetimistööd..., lk 192.

³⁹ A. Krik, Maalri käsiraamat II..., lk 211.

⁴⁰ A. Krik, Maalri käsiraamat II..., lk 211.

29. Paustrafarett ehk pauspaber ehk märkimistrafarett – paber, mille sisse on tehtud augud, mille kaudu tupsutatakse pigment dekoreeritavale pinnale.

30. Paustrafaretti on kasutatud Purdi mõisa peahoone esimese korruse laemaalingu puhul 19. sajandi lõpus.

1.4. Trafarettmaalingute tegemiseks sobivad värvid ja nende valmistamine

Selles alapeatükis käsitletakse põgusalt värve, tuues välja vaid olulisemad põhiprintsiibid ning keskendudes värvidele, mida on kasutatud interjööri maalingute tegemiseks 19. sajandi lõpus ning 20. sajandi esimesel poolel. Teemat on käsitlenud mitmed autorid, kuid siin tuginetakse peamiselt Panu Kaila kirjutatud teosele „Talotohtori“, mis on tõlgitud ka eesti keelde⁴¹. Kaila on soome päritolu arhitekt ja arhitektuuri emeriitprofessor, kes keskendub vanade hoonete ehitustehnoloogiale, töömeetoditele ja materjalide uurimisele ning propageerib traditsioonilisi ehitusviise⁴². Lisaks tugineb selle töö autor alljärgnevas isiklikule praktilisele kogemusele.

Trafarettmaalinguid võib teha põhimõtteliselt kõikide värvidega. Valikul tuleb lähtuda dekoreeritavast aluspinnast. Ajalooliselt on kasutatud interjööride dekoreerimisel nii lubi-, liim-, kaseiin-, tempera- kui ka õlivärve, mida on toonitud pigmentidega. Tänapäeval on võimalik teha maalinguid lisaks traditsioonilistele värvidele ka tööstuslikult toodetud akrüül-, alküüd- ja lateksvärvidega.

Lubivärv. Lubja ajalugu ulatub antiikaega, Eestis levis selle kasutamine sarnaselt Soomega keskajal koos kiviehitiste rajamise, nende lubikrohviga krohvimise ning lubivärviga värvimisega.⁴³ Lubivärv sobib kõige paremini kivi- ja krohvipindade värvimiseks, kuigi sellega on värvitud ka puitu. Lubivärvi saab kasutada nii sise- kui ka välistingimustes.

⁴¹ P. Kaila, *Majatohter I–VI*. Viplala, Tallinn, 1999.

⁴² Panu Kaila. – Wikipedia: https://fi.wikipedia.org/wiki/Panu_Kaila, (vaadatud 07.05.2017).

⁴³ P. Kaila, *Talotohtori – rakentajan pikkujätttiläinen*. Neljästoista painos, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2007, lk 124.

Lubivärvi sideaineks on kustutatud lubi ehk kaltsiumhüdroksiid ja lahustiks vesi. Värv kuivades vesi aurustub ning kaltsiumhüdroksiid muutub õhus leiduva süsinikdioksiidi toimel kaltsiumkarbonaadiks. See keemiline protsess vajab piisaval määral niiskust. Värv ei tohi liiga kiiresti kuivada, mistõttu ei soovitata värvida näiteks fassaade päiksepaistelise ilmaga. Liiga kiiresti kuivavas värvis ei toimu keemilist reaktsiooni ehk karboniseerumist ning see hakkab hiljem helvestena maha kooruma.⁴⁴

Lubivärv on iseenesest valge, mistõttu pole sellele vaja lisada valget tooni andvat täiteainet ega pigmenti. Lubi on aluseline aine. Seetõttu ei saa lubivärvi kõikide pigmentidega toonida, vaid tuleb valida lubjakindlad pigmendid. Kuna lubi on võrdlemisi nõrk sideaine, ei suuda see suurt pigmentikogust siduda. Sellest tulenevalt on lubivärviga värvitud pinnad toonilt pigem heledad, pastelsed. Toon muutub tumedamaks, kui mitu korda üle värvida.⁴⁵

Interjööri dekoreerimisel on kasutatud ajalooliselt märjale lubikrohvide tehtavat freskotehnikat – maaling tehakse otse värskelt krohvitud pinnale veega segatud pigmentidega, krohvi karboniseerudes seob see pigmendid. Lubivärvidega on maalitud ka sekotehnikas ehk värv on kantud kuivanud aluspinnale. Tõenäoliselt on sellisel juhul lisatud lubivärvile mõnda muud sideainet, mis võimaldab luua jõulisemaid värvikombinatsioone. Lubivärv on olnud Eestis laialt kasutusel sekundaarsete ruumide, nagu abiruumid, keldrid ja muu selline, värvimisel.

Liimvärv. Liimvärv oli peamine värvitüüp, millega tehti sein- ja laemaalinguid kuni 20. sajandi keskpaigani välja. Liimvärviga saab värvida nii krohvi, lõuendit, puitu kui ka pappi. Liimvärvi saab kasutada ainult sisetingimustes, kuna see pole niiskuskindel. Värv koosneb sideainest, täiteainest ja lahustist, milleks on vesi. Sideainena on kasutatud traditsiooniliselt loomset luu-, kondi-, naha- või kalaliimi ja taimsetest nisu-odralliimi, tänapäeval on kasutusel ka tselluloosliim või tapeedikliister. Täiteainetest on levinuim kriit.

Traditsioonilise liimvärvi valmistamiseks pannakse loomne liimaine ja täiteaine eraldi nõudes ööpäevaks külma vette punduma. Kriiti ei tohi vahepeal segada. Järgmisel päeval sulatatakse liimaine veevannis ning segatakse kriidiga kokku. Värv piisavat liimistust testitakse

⁴⁴ P. Kaila, Talotohtori..., lk 651.

⁴⁵ P. Kaila, Talotohtori..., lk 655.

proovilapil. Kui kuivanud värv seda näpuga katsudes ei määri, on liimistus piisav. Kui liimainet on värvis liiga palju, võib see kuivades aluspinnast lahti lüüa.⁴⁶

Enne pinna värvimist tuleb see kruntida. Liimvärvi puhul krunditakse pinnad tavaliselt eelnevalt kas lahja liimiseuga või Soomes⁴⁷ ka kõrgemate rasvhapete kaaliumisoolasid sisaldava vedela kaaliseebiga (sm *kalisaippua* v *suopa*)⁴⁸, millest on valmistatud lahja veelahus. Pinna kruntimiseks võidi kasutada ka lahjendatud õli- või lakkvärvi. Kruntimise mõte oli värvitava aluspinna ühtlustamine, et pintseldamine oleks lihtsam ning lõpptulemus ühtlane ja sile.⁴⁹ Liimvärvidega töötamine nõudis vilumust ja pikka kogemust, sest värvima pidi kiiresti – värvi hoiti veevannis, et liimaine ära ei hanguks. Lisaks pole liimvärviga võimalik hiljem parandusi teha, kuna parandatud koht kuivab teist tooni ja mõjub plekina.

Lubi- ja liimvärvid on oma mehaaniliste omaduste poolest sarnased, need ei ole väga kulumiskindlad. Seetõttu on neid kasutatud pigem lagede ja seinte värvimisel. Seinapinna alumine paneeliosa, mille koormus on tavaliselt suurem, võidi värvida näiteks trepikodades ja mujal kulumiskindlama, hooldatava, aga ka kallima õlivärviga.⁵⁰

⁴⁶ P. Pietarila, Koristemaalaukset, tietoa historiasta ja tekniikasta. Tikkurila Oy, 1992, lk 11–12.

⁴⁷ P. Pietarila, Koristemaalaukset..., lk 11–12.

⁴⁸ A. Kröll, Seep kaubaartiklina. Ühiskaubanduse teooria ja praktika ajakiri, 1938, lk 16–22.

⁴⁹ P. Pietarila, Koristemaalaukset..., lk 11.

⁵⁰ H. Tarjanne, S. Wuorio, helsinkiläinen koristemaalausliike. Memoria II, Helsingin kaupunginmuseo, Gummerrus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2007, lk 19.

31. Seinapinna ülemine osa on maalitud liimvärvidega ja alumine osa õlivärvidega. Trepikoja maaling 20. sajandi algusest Tartus Lepiku 14.

Kaseiinvärv. Kaseiinvärv leiutati Prantsusmaal revolutsiooni ajal, kui mõeldi välja kõikvõimalikke raha kokkuhoidvaid ehituslahendusi kodanike õnnetunde tõstmiseks. Värviretsept avalikustati esimest korda ajalehes aastal 1802 ning seda soovitati puitpindade värvimiseks ning välis- ja sisetöödeks. Värv kasutati laialdaselt kuni 20. sajandi keskpaigani.⁵¹ Tänapäeval on värv taasavastatud seisuses vanade majade restaureerimisel ja interjööride värvimisel.

Kaseiinvärvi sideaine on kaseiin, mis on piimatoodetes leiduv valk. Oluline avastus kaseiinvärvi puhul oli selle veekindlaks saamine pärast värvi kuivamist. Sellise reaktsiooni tekitavad kaseiiniga kokku segades aluselised ained, nagu lubi ja tsement. Traditsiooniliselt kasutati lubja, mis toimis ka valge pigmendina. Lubja asemel on kasutatud ka kriiti, aga see ei reageeri kaseiiniga ning värv pole veekindel.⁵² Lisaks on kaseiini segatud ka booraksiga, mis reageerib piimavalguga ning mille tulemusel saadakse kaseiinliim. Liim segatakse kokku kriidiga nagu traditsioonilise liimvärvi puhul. Traditsioonilise liimvärviga võrreldes on kaseiinvärvi mugavam kasutada, kuna seda ei pea hoidma soojana.

⁵¹ P. Kaila, Talotohtori..., lk 610–611.

⁵² P. Kaila, Talotohtori..., lk 611.

Ajalooliste maalingute puhul on raske eristada, kas tegu on lubi-, liim- või kaseiinvärviga, kuna need vananevad sarnaselt: värv kaotab ajas sideaine ning selle pind muutub tolmjaks. Lisaks on värve valmistades sideaineid omavahel kombineeritud. Ka laboratoorselt, näiteks infrapunaspetspektroskoopia analüüsimeetodit kasutades, on värvide sideainet keeruline täpselt määrata, kuna tulemused näitavad ainult sideaine tüüpi, näiteks valkusid.⁵³

Temperavärv. Temperavärvi ajalugu ulatub antiikaega. 15. sajandi alguses kunstnike seas moodi tulnud õlitehnika tõrjus tempera kõrvale, kuid see taasavastati 19. sajandi alguses ning seda kasutati siis laialdaselt interjööride dekoreerimisel.⁵⁴ Temperavärv sobib sisetöödel papi, puidu, kipsi ja krohvi värvimiseks. Tempera on värv, mille peamine koostisosa on muna, mis on segatud pigmentidega. Keskajal lahustati värvi veini või õllega. Lisaks munale on temperavärvi sideainena kasutatud mett, kummiaraabikut, kaseiini ja liimi.⁵⁵ Alates 19. sajandist on kasutatud sideainena õliemulsiooni, kus muna toimib vee ja õli emulgaatorina. Temperavärv on loomult liimvärvist õhem ning tugevama sideainega, mistõttu see seob pigmenti paremini ning võimaldab luua jõulisemaid värvikombinatsioone. Kuivades on värv vastupidav ning jätab tuhmi läikega pinna.⁵⁶

Õlivärv. Alates 16. sajandist on õlivärvi kasutatud ehituses välispindade värvimisel, interjöörides võeti see kasutusele 17. sajandil. 19. sajandi lõpus sai alguse linaõli tööstuslik tootmine. Õlivärv on värv, mille sideaineks on mingit sorti kuivav õli. Ehituses on selleks kasutatud linaõli, mida saadakse linaseemnete pressimisel kas külma- või kuumpressimeetodil. Parim õli kunstnike tarbeks on külmpressitud linaõli. Pärast pressimist puhastatakse õli kuivamist takistavatest ning tumedatest kõrvalainetest. Vanasti tehti seda mehaaniliselt ladustamise, pesemise ja pleegitamise teel: õli hoiti näiteks purkides ja kõrvalainetel lasti põhja sadestuda, seejärel pleegitati õli päikese käes. Tänapäeval kasutatakse keemilist pleegitamist, aurutamist ja muid meetodeid. Toorest õli kasutatakse harva. Vanasti lisati seda välitöödel pindmise, kõige viimase värvikihi sisse, sest see oli värvilt erk ega muutnud pigmentide toone. Toores õli kuivab aeglaselt ning muudab värvi sitkeks, lisaks hakkab see kergesti hallitama, sest tegemist on põhimõtteliselt toiduõliga. Ehituses kasutatakse keedetud

⁵³ S. Vahur, Füüsikalised-keemilised uurimismeetodid restaureerimises. Loeng Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonnas, 01.05.2015. Loengumaterjalid autori valduses.

⁵⁴ K. Kaplinski. Tallinn – meistrite linn. Koolibri, Tallinn, 1995, lk 95.

⁵⁵ Lühiülevaade maalimaterjalidest: värvidest, pigmentidest ja sideainetest. – Tera: http://tera.chem.ut.ee/~ivo/tech_anal/Varvid, (vaadatud 02.05.2017).

⁵⁶ P. Pietarila, Koristemaalaukset..., lk 12.

linaõli ehk linaõlivärnitsat, mis kuivab kiiremini. Vanasti keetsid maalrid õli enda tarbeks ise ning segasid selle sisse metallioksiide, tavaliselt pliidi, et värv kuivaks kiiremini.⁵⁷

Kuivades õlivärv oksüdeerub. Soojus ja valgus kiirendavad seda protsessi. Siseruumides värvimistöid tehes kasutasid maalrid värvi kuivamise kiirendamiseks tärpentini. Tärpentini võib asendada ka sikatiividega, mis on õli sisse lahustatud metallisoolad. Traditsioonilise õlivärvi oksüdeerumine kestab 3–6 päeva, lõplik kuivamine 2–3 nädalat. Sikatiivi sisaldav värv on aga juba järgmisel päeval puudutamiskuiiv ning selle saab üle värvida 2–3 päeva pärast. Värvis olevad pigmendid mõjutavad samuti värvi kuivamist. Rusikareegliks võib pidada seda, et tumedad pigmendid kuivavad kaks korda kauem kui heledad. Vananedes lõheneb õlivärv väikesteks kübemeteks ja muutub kriitjaks. Õlivärvi elueaks peetakse välistingimustes 30 aastat.⁵⁸

Värv sobib puitpindadele, krohvitud pindadele, kipsile, metallile, näiteks plekk-katused jm, ning papile, näiteks pingupapp.⁵⁹ Interjööri maalingute puhul on õlivärvi kasutatud palju aaderdamisel ja marmoreerimisel, aga ka teiste dekoratiivmaalivõtete puhul. Seinaviimistluses sobib värv pindadele, mille koormus on suurem, näiteks paneeliosadele.

Maalrite tööülesannetest. Värvide valmistamine oli üks oluline osa maalrite ametist. Kõik värvid valmistati ise. Värvide valmistamisel oli oluline tunda pigmentide eripärasid ning teada, mille jaoks teatud pigment sobib ning millise sideainega neid segada saab. Neid teadmisi õpiti meistri käest, kelle juures veedeti õpipõisaaeg. Õpipõiste ülesandeks oli näiteks pigmentide uhmerdamine, mida tehti marmorist või mõnest muust tugevast kivist alusel. Pigmentipulber asetati kivist alusele ning seda niisutati kas vee või mõne muu lahusti või sideainega, mis pigmentiga kokku sobis, ning seejärel hõõrutati see uhmrinuia või hõõrumiskiviga peeneks. Aluse servadesse kogunenud mass koguti vahepeal jälle aluse keskele ning jätkati hõõrumist, kuni pigment oli nii peeneks uhmerdatud, et sõrmede vahel testides polnud tunda enam ühtegi terakest. Teine meetod testimiseks oli panna väike kogus massi keeleotsale ning hõõruda seda keelega vastu kurgulage – kui terakesi polnud tunda, oli pigmentimass valmis. Massi hoiti suletud anumates ning kaitsti kuivamise eest või sellest valmistati kohe värv, lisades sideaine, täiteaine ja teised pigmendid soovitud tooni saavutamiseks. Pigmentide uhmerdamine oli

⁵⁷ P. Kaila, Talotohtori..., lk 614–620.

⁵⁸ P. Kaila, Talotohtori..., lk 621–629.

⁵⁹ P. Kaila, Talotohtori..., lk 626–627.

värvivalmistamise aluseks. Kõik sisetöödel kasutatavad värvid valmistati sel moel. Sellega garanteeriti pigmendiosakeste purunemine ja niiskumine ning nii hoiti ära „pigmentiherned“ värvi sees, mis pinda värvides pintsliga all purunevad ning värvipinnale tumedaid jooni jätavad.⁶⁰

32. Pigmentihühmer Stockholmi maalrimuuseumis „Måleriyrkets museum“.

33. Marmorist pigmentihühmerdamise alus ja hõõrumiskivid Stockholmi maalrimuuseumis „Måleriyrkets museum“.

Soomes oli 19. sajandil tavaks jagada maalrid töö eripära järgi liim- ja õlivärvimeistriteks. Lisaks eristati üksteisest ka dekoratiivmaalreid ning aaderduse ja marmoreeringu tegijaid. Kuigi värve hakati tööstuslikult tootma 19. sajandi teises pooles, ei mõjutanud vähemalt Soomes see maalriametit – nii värvid kui ka pahtlid segati endiselt suuresti ise käsitsi. Lisaks värvidele valmistasid maalrid ka pintslid ise. Suured pintsleid seoti kokku seakarvadest ja väiksemad, dekoratiivmaalimiseks mõeldud pintsleid nugise-, ilvese-, mägra- ja oravakarvadest. Töövahenditest olid tähtsal kohal ka värvinõud, mis lasti valmistada plekkseppadel. Neid hoiti sama hästi kui pintsleid.⁶¹

⁶⁰ P. Pietari, Koristemaalaukset..., lk 16.

⁶¹ H. Tarjanne, S. Wuorio..., lk 18–22.

34. Õpipois isetehtud pintsli ja plekksepa valmistatud värvinõuga 1860ndatel aastatel seinä värvimas. Väljavõte raamatust „S. Wuorio, helsinkiläinen koristemaalausliike“.

1.5. Trafareti kasutajad

Kui lugeda 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse välismaist kirjandust, saab selgeks, et trafarett oli siis juba kommertslik toode, mida võisid lisaks professionaalsetele dekoreerijatele kasutada ka koduperenaised näiteks diivanipatjade kaunistamiseks. Nagu on juhtunud paljude teiste disain- ja kvaliteetsete käsitöötoodetega, levis ka trafarett 19. sajandi tööstusrevolutsiooni ajal massidesse ning selle saab klassifitseerida tänapäevases mõistes kitši alla. Kaasaegsed kritiseerisid juba toona trafarettmustrite kehva kvaliteediga ja kunstiväärtuseta disaini ning üleüldse töömeetodit, mis ei eeldanud kunstiannet, et mustreid teha. Dekoraatorid ja disainerid, kes kasutasid tehnikat oma töös või kujundasid mustreid, aga väärtustasid seda ning kõnelesid tehnika kasuks, tõstes esile trafareti positiivseid külgi ning

rõhutades seda, mida oskuslik meister suudab trafareti abiga luua. Üks sellistest artiklitest on George R. Rigby kirjutatud „Design for Stencil-Work“ aastal 1900 ilmunud väljaandes *The Artist*⁶², kus ei soovitatud kasutada kodu kaunistamiseks amatööride tehtud trafarette, kuna nende puhul on tulemus halb.

Kuigi trafarett oli 20. sajandiks massidesse levinud ja kõigil soovijatel oli võimalik kasutada seda just nii, nagu nad heaks arvasid, kasutasid seda ka oskustega dekoreerijad ühe võimaliku töömeetodina seal, kus tehnika ennast õigustas. Eesti kontekstis ei ole võimalik mainida palju konkreetsete maalingute autoreid, eriti trafarettmaalingute puhul, kuid mõnda siiski. Maalermeistri ametit pidanud isikuid on arhiivandmetele tuginedes palju, kuid alati ei ole selge, kes millega täpselt tegeles ning millistel objektidel töötas. Lisaks seinamaalingutele võisid maalermeistrid ka reklaamsilte maalida või hobusevankreid värvida. Dekoratiivmaalingute puhul tuleks maalermeistrite väljaselgitamisele läheneda tõenäoliselt objektipõhiselt. Maalermeistrite teema on huvitav ning väärib kindlasti põhjalikumat uurimist. Selle töö autor käsitleb seda alljärgnevalt vaid põgusalt. Maalermeistritest on kirjutanud Küllike Kaplinski raamatus „Tallinn – meistrite linn“⁶³ ja Krista Kodres raamatus „Esitledes iseend. Tallinlane ja tema elamu varauusajal“⁶⁴ peatükis „Loov meister“. Kunsti- ja arhitektuuriharidusest 20. sajandi Eestis antakse ülevaade raamatus „Eesti kunsti ajalugu 5. 1900–1940.“⁶⁵.

Tsunftide süsteemist Eestis. Alates keskajast kuni 19. sajandi lõpuni oli Eestis juurdunud tsunftide ehk kutseorganisatsioonide süsteem, mille järgi käsitöölised korraldasid oma eriala väljaõpet, kontrollisid töö kvaliteeti ja garanteerisid tööturu ning hindasid seda. Tsunfti kuulumine oli erialase tegevuse esmane eeldus. Kuigi 19. sajandi vältel püüti tsunftindust korduvalt kaotada, õnnestus see lõpuks alles aastal 1877, kui jõustus 1870. aasta Vene linnaseadus, millega tsunftid kaotasid oma esinduse linna omavalitsuses. Selle tagajärjel siirdusid paljude tsunftide meistrid tööle tehastesse ja vabrikutesse. Erialadel, kus ülekaalus oli käsitöö, näiteks maalrid ja dekoraatorid, jätkasid tsunftiorganisatsioonid oma tegevust veel sajandivahetuselgi. Osa tsunftidest tegutses 1920. aasta jaanuarini, mil Eesti Vabariigi

⁶² G. R. Rigby, *Design for Stencil-Work. The Artist: An Illustrated Monthly Record of Arts, Crafts and Industries (American Edition)*, Vol. 28, No. 248, Sept. 1900, lk 206–212. – JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25581579>, (vaadatud 04.05.2017).

⁶³ K. Kaplinski, *Tallinn – meistrite linn*. Koolibri, Tallinn, 1995.

⁶⁴ K. Kodres, *Esitledes iseend. Tallinlane ja tema elamu varauusajal*. ACTA Universitatis Tallinnensis, TLÜ Kirjastus, 2014.

⁶⁵ Mart Kalm jt. *Eesti kunsti ajalugu 5. 1900–1940*. Sihtasutus Kultuurileht, Tallinn 2010.

valitsuse määrusega suleti seisuslikud korporatsioonid. Need tsunftid toimisid eeskätt seltskondlike organisatsioonidena.⁶⁶

Maalermeistrite ja portretistide tsunftid. „17. sajandini oli mõiste „maaler“ maalikunstniku sünonüüm ja see elukutse seotud vahetult ehitustöödega. Maalrid tegid siis allegoorilisi ning piibliteemalisi sein- ja laemaale, altareid, kaunistasid maalingutega laetalasid, paneele, mööblit, maalisid pühakupilte ning koloreerisid puit- ja kivinikerdustöid.“⁶⁷ Maalrid tegid ka mosaiike ning maalisid silte ja kilpe, mis lähendas neid tiseritele, puunikerdajatele, klaasseppadele ning kilbimaalijatele. 17. sajandist hakkas maalikunst eksisteerima lahus ehituskunstist. Siis läks moodi portreemaal (*Konterfei*) ning maalikunstnikke hakati kutsuma saksapäraselt konterfeieriteks (*Konterfeier*) või kontrafeiteriteks (*Contrafeiter*).⁶⁸

Aastal 1637 asutati Tallinnas maalermeistrite ja portretistide oma tsunft (*Mahler- und Contrafeiter-Zunft*). Seni olid nad maalrite vähesuse tõttu liitsunftis tiserite, puunikerdajate ja klaasseppadega. Maalrite esimene skraa kannab aga daatumit 1513⁶⁹. Tartu maalrite skraa pärineb aastast 1549 ning on seega Tallinnale vanuselt järgmine. Tõenäoliselt toimus vahepeal Tartu maalrite tsunfti likvideerimine, sest aastal 1768 paluvad kolm meistrit – Magnus Reinfeldt, Benjamin Gotthard ja Johann Christensen – luba oma maalritsunfti loomiseks Tartusse⁷⁰, mille nad tõenäoliselt ka said, sest Tartu maalrite tsunfti säilikute algdaatum on sama⁷¹.

Kuigi maalrite arv oli toona väike, oli neilgi nii ebaseaduslikke ehk tsunftiväliseid konkurente, keda kutsuti „tsunftijänesteks“ või „pööningujänesteks“, kui ka naabererialade tsunftivendasid, kes tavatsesid oma töid ise maalida. Oma erialaseid õigusi kaitsesid maalrid skraaga, mis vähemalt formaalselt keelas teiste erialade pidajatel maalimis- ja värvimistöodega tegelemist: „Tiserite ja klaasseppade ametile tuleb tavalised maalritööd täielikult ära keelata. Ka ei tohi neid aknaraamide ja -võrede või tuulehaakide juurde lasta. Samamoodi on siitpeale keelatud sadul- ja rihmaseppadel tõldade, vankrite või saanide värvimine, olgu musta või mõne muu värviga, samuti ka klaasseppadel pärgamendile või

⁶⁶ K. Kaplinski, Tallinn..., lk 57–60.

⁶⁷ K. Kaplinski, Tallinn..., lk 94.

⁶⁸ K. Kaplinski, Tallinn..., lk 95.

⁶⁹ K. Kaplinski, Tallinn..., lk 96.

⁷⁰ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.T-76.1.11210: K. Kodres, Värv Eesti arhitektuuris. III köide. Maalrikäsitöö ajaloost. Käsikiri, 1983, lk 12.

⁷¹ RA, EAA.1709: Tartu maalrite tsunft, 1768-1922.

paberile, ükskõik milliste värvidega, aadlimeestele nende vappide või sugupuude tegemine.⁷² See näitab, et maaler tegeles väga erinevat laadi värvimis- ja maalimistöodega. Tsunftisiseselt organiseeruti nii, et hierarhiliselt kõige kõrgemal kohal oli meister, seejärel sell ning kõige viimasel õpipoiss. Staatuse saamiseks olid erinevad tingimused, proovitööd ja katse- ning õpiaeg, mille maalriametit omada sooviv isik pidi läbi tegema. Maalrite tsunfti protokoll- ja kassaraamatuid on peetud Tallinnas aastani 1921⁷³, Tartus protokolliraamatut aastani 1899⁷⁴ ja kassaraamatut aastani 1922⁷⁵.

Maalrite organiseerumine ja haridus pärast tsunfti. Pärast tsunftinduse kaotamist asutati aastal 1919 Tallinna Maakonna Maalritööstuse Ettevõtjate Ühisus⁷⁶. Tartu koondas käsitöölisi kokku aastal 1889 asutatud Tartu Eesti Käsitöölise Abiandmise Seltsi⁷⁷, mille „eesmärk oli abistada seltsi liikmeid ja nende perekondi, edendada eesti käsitöölise elu ja levitada käsitööoskusi. Seltsi juures tegutses muu hulgas joonistus- ja joonestuskursus, näitusekomisjon ja käsitöö edendamise komisjon“⁷⁸. Selts likvideeriti aastal 1941. Veel aastal 1903 asutati Tartus Tartu maalrisellide vennaskond⁷⁹ või tsunft, mis tõenäoliselt, tuginedes Küllike Kaplinskile, täitis pigem seltskondliku organisatsiooni rolli. Aastal 1912 asutati Tartu Maalritöösturite Ühing⁸⁰ (1912–1940), mis kuulus aastast 1917 Tartu Töösturite Keskühingu alla. Töösturite Keskühingu 20. juubeliaasta puhul aastal 1937 välja antud trükises⁸¹ on mainitud kaheksat ühingusse kuulunud maalrit nimepidi, tuues välja, kus nad hariduse said ning millega parasjagu tegelevad. Trükisest tuleb välja, et maalriametit õpiti 19. sajandi lõpus kas mõne meistri juures Eestis või välismaal või näiteks Riia tööstuskoolis, mis andis sellipaberid. Lisaks käidi maalriks õppimas ka Venemaal ja Peterburis.⁸² Trükisest tuleb välja ka see, et kõik, kes kuulusid Tartu Maalritöösturite Ühingusse, ei olnud otseselt seotud maalimise, maalri- või dekoraatoriametiga. Sinna kuulus ka isikuid, kes omasid näiteks pildiraami- ja tapeediliistutööstust, klaasitööstust ning harja- ja pintslitööstust. Alljärgnevalt on toodud trükisest neli isikut, kelle haridus ja amet seonduvad kõige rohkem maalriametiga.

⁷² K. Kaplinski, Tallinn..., lk 96, 98 ja 99.

⁷³ K. Kaplinski, Tallinn..., lk 96–100.

⁷⁴ RA, EAA.1709.1.9: Protokolliraamat, 1855-1899.

⁷⁵ RA, EAA.1709.1.23: Kassaraamat, 1848-1922.

⁷⁶ K. Kaplinski, Tallinn..., lk 69.

⁷⁷ RA, EAA.3698: Tartu Eesti Käsitöölise Abiandmise Selts, 1889-1922.

⁷⁸ RA, EAA.3698: Tartu Eesti Käsitöölise Abiandmise Selts, 1889-1900. – Fondiloend:

http://www.eha.ee/fondiloend/frames/fond_prop.php?id=2487 (vaadatud 07.05.2017).

⁷⁹ RA, EAA.1634: Tartu maalrisellide vennaskond, 1903–1922.

⁸⁰ RA, EAA.1831: Tartu Maalritöösturite ühing, 1913–1940.

⁸¹ E. Feldmann, V. Kuusloo, V. Tiido, A. Matsalu, Tartu Töösturite Keskühing. Koguteos. Tartu Töösturite Keskühingu väljaanne, Postimehe trükk, Tartu, 1937, lk 106–109.

⁸² RA, EAA.1634.1.1: Tartu maalrisellide vennaskond, protokolliraamat 1903-1922.

Johann Buhmeister. „Kutseoskusliku hariduse saanud Riia tööstuskoolis aastatel 1878–1881, mille lõpetamise järel sai kätte sellipaberid. Meistriks sai ta 5. detsembril 1891. Aastal 1897 sõitis Tartu ja jäigi siia. Buhmeister oli viimane Tartu Maalrite Tsunfti oldermann. Kuulub praegu Töösturite Keskühingusse, „Bürgermusse“ seltsi jt seltsidesse.“⁸³

Adolf Turba. „Sündis aastal 1885 Tartus, asus ametit õppima maalermeister H. Tatarkeri juures. Omandas aastal 1901 selli- ja aastal 1922 meistikutse. Iseseisvalt on töötanud aastast 1908 alates alul Tartus, hiljem Tallinnas, kus on praegu esimese nukkude ja vaateakende mannekeenide tööstuse omanik.“⁸⁴ A. Turba memuaarid Tartu maalermeistrite organiseerumise kohta aastatel 1914–1919 on leitavad Rahvusarhiivist.⁸⁵

Jaan Stern. „Maalritöökoda Tartus. Aastal 1886 asus Liibavi, kus leidis õpilase koha maalermeister Blieferti juures. Seal töötas kuni selliks saamiseni aastal 1889. Seejärel töötas veel Liibavis maalermeister Petersoni juures. Aastal 1900 hakkas töötama iseseisvalt ja aastal 1901 avas oma lakeerimis- ja sildimaalimistööstuse. Sterni maalritöökoda on spetsialiseerunud peamiselt mitmesuguste emailimistöode alal.“⁸⁶

A. Praal. „Maalritööstus Tartus. Õppis aastal 1908 Võõpsu alevis maalermeister Kesselmanni juures. Selli paberid sai aastal 1911 ning pärast seda töötas Riias maalritöö ettevõtja J. Siiki juures. Iseseisva töösturina hakkas Tartus tegutsema aastal 1922. „A. Praal, ehitus- ja maalritööstus“ asub Rüütli 22. Tehtud tööd: endise Riigikohtu hoone renoveerimistööd, „Pallase“ kunstikooli hoone värvimistööd, Tartu Maavalitsuse maja värvimistööd, Eesti Panga Tartu osakonna värvimistööd jm.“⁸⁷

Nagu öeldud, õpiti maalriks või dekoraatoriks 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses kas meistri käe all või omandati haridus Riia või Peterburi koolides. 20. sajandi alguses, aastal 1907 asutati Tallinna Ants Laikmaa eestvedamisel Tallinna Eesti Kunstiselts, millest kasvas välja Tallinna Kunsttööstuskool aastal 1914. Sellest sai aastal 1924 Riigi Kunsttööstuskool. Eraldi dekoratiivmaali eriala sai seal õppida juba vabariigi aja algusest.⁸⁸

⁸³ E. Feldmann jt, Tartu Töösturite Keskühing..., lk 106.

⁸⁴ E. Feldmann jt, Tartu Töösturite Keskühing..., lk 106.

⁸⁵ RA, EAA.1831.1.4: Töökuse tunnistuse väljaandmise Komitee Kodukord, // maalermeistrite memuaare Tartu maalrite organiseerumise kohta (1914) ja kirjavahetus Tartu Töösturite Keskühinguga, // jm, 1919-1940.

⁸⁶ E. Feldmann jt, Tartu Töösturite Keskühing..., lk 108.

⁸⁷ E. Feldmann jt, Tartu Töösturite Keskühing..., lk 109.

⁸⁸ M. Kalm jt. Eesti kunsti ajalugu 5. 1900–1940. Sihtasutus Kultuurileht, Tallinn 2010, lk 15–16 ja 29.

EFA.10.3-5288

35. Ornamentika tund Riigi Kunsttööstuskoolis, Tallinn, 1914–1940.

EFA.10.3-5294

36. Grupp Riigi Kunsttööstuskooli õpilasi laeornamenti maalimas, Tallinn, 1914–1940.

Mõned dekoratiivmaalingute meistrid nimeliselt. Keila kirikus aastal 2016 Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna korraldatud viimistluskihtide uuringute käigus leiti selle interjööri seintelt trafarettmaalingud. Kiriku ehituslugu on hästi teada, kuna on säilinud kiriku vöörundrite arveraamat aastatest 1472–1553. Arveraamat sisaldab märget maalijale makstud tasu kohta, mille järgi maksti meister Mychelile 14 marka aastal 1499. Kuigi arveraamatus pole täpsustatud, mille eest tasu maksti, oletab Anneli Randa Muinsuskaitse aastaraamatu artiklis „Keskaegsete seinamaalingute uued leiud Pöide ja Keila kirikus“, et see puudutab seinamaalinguid ja just aastal 2016 avatud trafarettmaalinguid. „Kui see vastab tõele, on tegu Eestis esimese allikaliselt dateeritava ja kindlale autorile atribueeritava keskaegse seinamaalinguga,“ kirjutab ta. Lisaks kirjutatakse artiklis, et Mychel oli pärit Tallinnast nagu ka kiriku ehitusmeistrid. Mycheli tegemistest on andmeid aastatest 1488–1518, mille vältel ta tegi maalimis- ja kuldamistöid muu hulgas Tallinna raele, dominiiklaste kloostri ning Niguliste kirikule.⁸⁹

⁸⁹ A. Randal. Keskaegsete seinamaalingute uued leiud Pöide ja Keila kirikus. Muinsuskaitse aastaraamat 2016. Muinsuskaitseamet, 2017, lk 86–87.

37. Tõenäoliselt maalermeister Mycheli tehtud trafarettmaaling Keila kirikus aastast 1499.

Tartu maalermeistritest, kes tegutsesid 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses, saab välja tuua kaks konkreetset näidet. Esimene neist on Mihkel Martna, kes oma nooruspõlves pidas maalriametit, kuid on pigem tuntud kui sotsiaaldemokraatlik poliitik ja 1905. aasta revolutsioonist osavõtja (sotsialist, publitsist, Eesti patrioot)⁹⁰. „Ta sündis 17. septembril 1860 Veltsa vallas Paimpere külas Läänemaal renditaluniku peres. Omandanud kohalikus külakoolis alghariduse, siirdus ta 1875 Pärnusse venna juurde, kus tegi juhutöid. 1878 läks Tallinna, kus töötas maalerina ja asus õppima maalermeister F. Cayé juures. Cayé perekonnas õppis Martna ära saksa keele ja innustus sotsiaalsetest küsimustest. 1884 omandas ta maalriselli tunnistuse ja asus seejärel maalerina tööle Tartus, esialgu sellina, hiljem iseseisva meistrina. 1891 sai Martnast maalrite tsunfti meister. Tartus elamise ajal õppis ta saksa käsitöölise seltsi õhtukoolis ja kuulus Tartu Ülikooli rahvalikke loenguid, kus tutvus sotsialistlike vaadetega üliõpilastega. 1903 likvideeris Martna oma ettevõtte Tartus ja asus elama Tallinna.“⁹¹ Tedaolevalt on Martna teinud Tartus Vallikraavi 3 kolmanda korruse historitsistliku laemaalingu, mille puhul on korduvate mustrite pealekandmiseks kasutatud ka trafarett-tehnikat. Korteris elasid aastatel 1920–1944 lastena kunstnik Helga Jõeruut (snd Imelik) ja tema vend arst Olaf Imelik. Andmed pärinevad Udo Tiirmaalt (07.12.2011), kellele

⁹⁰ O. Mertelsmann, Mihkel Martna, sotsialist, publitsist ja Eesti patrioot. – Sirp. 03.10.202014, <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/mihkel-martna-sotsialist-publitsist-ja-eesti-patrioot/> (vaadatud 02.05.2017).

⁹¹ Mihkel Martna. – Välisministeerium: <http://vm.ee/et/mihkel-martna> (vaadatud 02.05.2017).

rääkis sellest Olaf Imelik.⁹² Laemaalingu on konserveerinud-restaureerinud aastal 2012 Tartu Kõrgema Kunstikooli üliõpilane Liis Kaljo.⁹³

38. Vallikraavi 3 historitsistlik laemaaling Tartus.

Teine Tartus maalritöökoda pidanud meister on P. Wint, kelle äri oli 1920ndatel registreeritud aadressile Kivi tänav 11. 15. septembril 1926 tegi ta hinnapakkumise „Tartu linna tapamaja lisa värvimise tööde peale“,⁹⁴ kus ta pakub „Härra Liase korteris“ tehtavate tööde hinnaks 1725 marka. Tööde kirjeldus on järgmine: „Tuba liimi värviga värvitud, seinad kahe värviga sisse löödud ja porde saploneeritud“. Seega on meister Wint kasutanud värvimisel liimvärve, seinapindade viimistlemisel tõenäoliselt kaltsu- või tuppimistehnikat ning bordüüri tegemisel trafarett-tehnikat. Antud hoone asub Tartus aadressil Kastani 183 ning on ehitatud Tartu tapamaja direktori elamuks ajavahemikus 1908–1914. Aastal 1925 laiendati hoonet ning sellest ajast pärineb ka info maalritööde kohta. Hoone esimesel korrusel elas tapamaja direktor ja teisel üüri „Härra Liias“. Teise korruse trafarettbordüürid pole säilinud, kuid esimeselt korruselt saab tuua kaks näidet, mis on teostatud ajavahemikus 1925–1926 ühes

⁹² E. Tamm, elektrooniline kirjavahetus, 18.02.2013.

⁹³ L. Kaljo, Historitsistlike maaltingute teostusest ja meistritest Tartus. Historitsistliku laemaalingu restaureerimine. Vallikraavi 3, Tartu. Diplomitöö. Tartu. Tartu Kõrgema Kunstikooli maali ja maaltingute osakond, 2012. Kättesaadav Tartu Kõrgema Kunstikooli raamatukogust.

⁹⁴ RA, ERA.T-6.2.12: Tapamaja hoonete plaanid, 1933.

hoone laiendustöödega.⁹⁵ Samasuguseid mustreid, mis on dateeritud samuti 1920ndate teise poolde, leidub ka teistes ümbruskonna hoonetes.

39. Trafarettmuster aastast 1925 või 1926 Tartus Kastani 183.

40. Trafarettmuster 1920ndate teisest pooldest Tartus Võru 39.

41. Trafarettmuster aastast 1925 või 1926 Tartus Kastani 183.

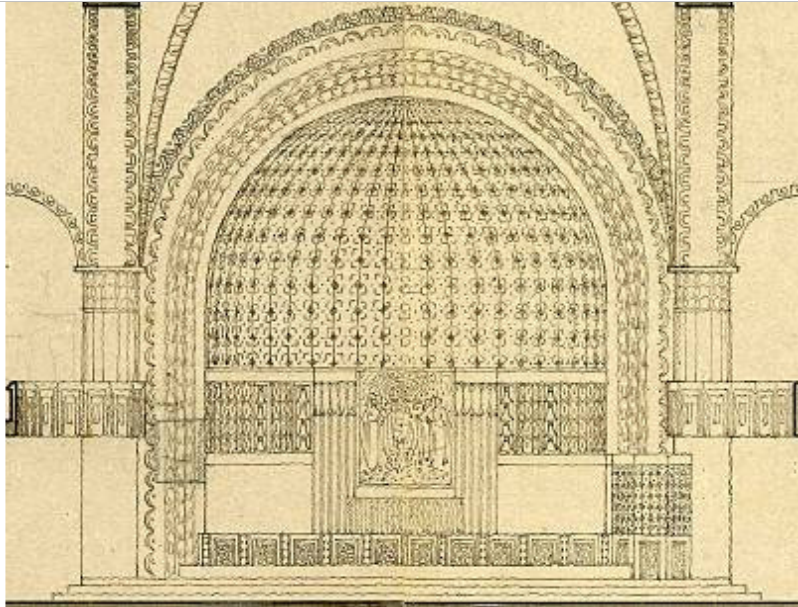

42. Trafarettmuster aastast 1926 Tartus Kalevi 81.

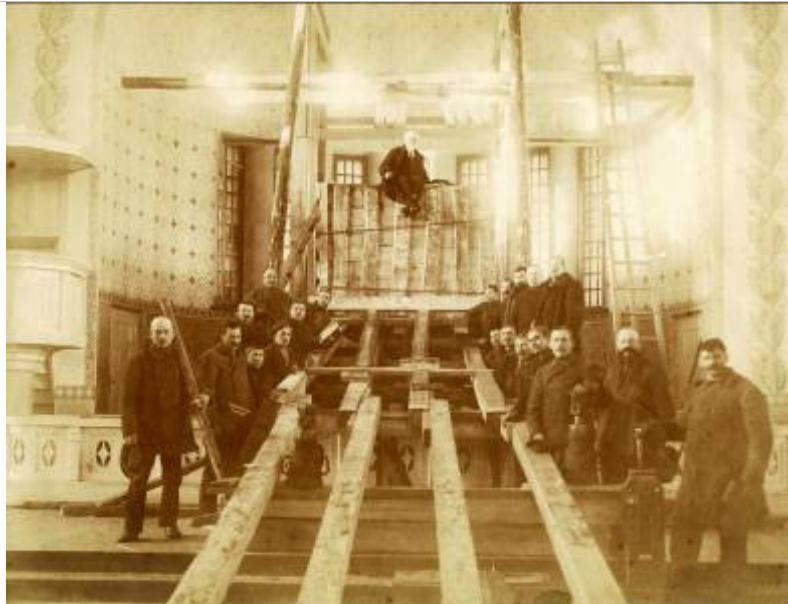
Lisaks kohalikele meistritele tegutsesid 20. sajandi alguses Eestis ka soome arhitektid. Nii on teada, et Tartu Pauluse kiriku trafarettmustrite kavandite autoriks on soome arhitekt Eliel Saarinen (projekt aastast 1913). Maalingud tehti Saarineni kavandite järgi alles kuus aastat hiljem ning mõningate mugandustega, mis pole omased Saarineni stiilile. Ehitustöid kirikus juhatas toona Framhold Kangro, ehitusmeistriteks olid Karl Klein Peterburist ning E. Demant Riiast.⁹⁶ Võib oletada, et kiriku trafarettmaalingud tehti kohalike maalermeistrite abiga, mistõttu on neid ka algsete kavanditega võrreldes muudetud.

⁹⁵ A. Kitsel, Elamu (Kastani 183) siseviimistluskihtide uuringud ja suuremahuliste sondaazide eksponeerimine. Diplomitöö. Tartu. Tartu Kõrgema Kunstikooli maali ja maalingute osakond, 2017. Kättesaadav Tartu Kõrgema Kunstikooli raamatukogust.

⁹⁶ Muinsuskaitse ameti arhiiv (edaspidi MKA), A-8145: K. Altoa, E. Tamm, R. Treufeldt, K. Valk, Muinsuskaitse eritingimused. Tartu Pauluse kiriku ennistamine ning kohandamine. Castellum, Eesti kindlusarhitektuuri pärand, Tallinn-Tartu, 2005.

43. Tartu Pauluse kiriku apsiidiosa E. Saarineni aasta 1913 projektist.

44. Amandus Adamsoni teose „Kristus, pime ja Maarja Magdaleena“ ülesseadmine Tartu Pauluse kirikus 1923. Taustal on näha E. Saarineni kavandi eeskujul mõningate mugandustega tehtud maalingud, mis valmisid aastal 1919.

Viimane näide pärineb Soomest. Helsingis alates aastast 1890 maalritöökoda pidanud Salomo Wuorio⁹⁷ elust ja tööst on kirjutatud mitmeid raamatuid ning tema tegemistest on säilinud palju teavet, mida lugedes saab hea ettekujutuse, kuidas toimis maalritöökoda 19. sajandi lõpus ning 20. sajandi alguses. Kuna Soome on meie naaberriik, võib oletada, et printsiipsaalselt toimisid maalritöökojad Soomega sarnaselt ka siin.

⁹⁷ H. Tarjanne, S. Wuorio, helsinkiläinen koristemaalausliike. Memoria II. Helsingin kaupunginmuseo, Gummerrus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2007.

45. Salomo Wuori maalritöökaja töötajad poseerimas laemaalingu taustal aastal 1914. Seisavad vasakult Fritz Hilbert, Aimo Kamppuri, Gunnari-nimeline maaler ja Mauritz Snygg. Istuvad vasakult Wilhelm Holmstén ja Richard Söderlund. Väljavõte raamatust „S.Wuorio, helsinkiläinen koristemaalausliike“.

2. Lühiülevaade trafarett-tehnika ajaloost

Trafarett-tehnikas loodud kujundusi on karakteriseeritud tihti maitsetu või tahumatu asendusena käsitsi maalitud dekoratsioonidele või odava alternatiivina tapeedile. Sellest hoolimata on tehnikal pikk ajalugu ning see eeldab kompleksset oskustööd. Tehnika juured on iidsetes aegades ja see omas tähtsat rolli lääne interjööridisaini kujunemises, olles seal laialt kasutuses seinte, lagede, põrandate ja mööbli dekoreerimisel. Kuigi trafarett-tehnikat kasutati peamiselt lihtrahva kodude kaunistamisel, leidub näiteid ka kirikutest ning väärikamatest interjööridest, kus suurte oskustega käsitöömeistrid olid võimelised looma peenekoelisi ja keerukaid efekte. Trafarett-tehnika kasutamise õitseng jäi kesk- ja uusaega, kuid selle populaarsus säilis Ameerika teatud piirkondades ja Skandinaavias 17.–19. sajandini. Trafarettdekoori populaarsus tõusis Euroopa erinevates paikades taas 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses, kui selle kasutust hakkasid propageerima mõned eesrindlikud disainerid ja interjöörikujuandajad.⁹⁸ Tänapäeval on trafarett-tehnika kasutamine taas elustunud – seda esineb nii ruumikujunduses, interjööri maalingute taastamises kui ka tänavakunstis Eestis ja mujal maailmas.

2.1. Trafarett-tehnika esimesed ilmingud maailmas

Trafarett-tehnika rudimentaarseid ilminguid võime leida hilispaleoliitikumi⁹⁹ perioodist, Franco-Kantaabria piirkonna koopamaalingutest Euroopas ning Austraalia pärismaalaste kaljumaalingutest, kus šabloonina on kasutatud kätt, teisi kehaosaid või muid objekte – inimkäsi on vastu seina asetatud ning selle ümber on värvainet kantud, saades nii negatiivpildi kujutatavast. Austraalia kaljumaalingutel kasutatud punase ookri pigmendid on dateeritud radiosüsinikumeetodil 25 000 aasta vanusteks.¹⁰⁰

Arvatakse, et trafarett-tehnika on olnud kasutusel juba maailma kõrgkultuuride rahvaste seas Hiinas ja Egiptuses 3000 eKr. Tõenäoliselt kasutasid egiptlased loomanahkadest või taimedest

⁹⁸ Encyclopedia of Interior Design, Vol. 2, M-Z. Ed. J. Banham. Fitzroy Dearbourn publishers, London and Chicago, 1997, lk. 1229–1232.

⁹⁹ Hilispaleoliitikum, 50 000–40 000 aastat tagasi – 9600 eKr. – Arheoloogia terminibaas: <http://term.eki.ee/termbase/view/3651782/> (vaadatud 26.04.2016).

¹⁰⁰ The Grove Encyclopedia of Materials and Techniques in Art. Ed. Gerald W. R. Ward. Oxford University Press, New York, 2008, lk 614–616.

valmistatud trafarettide kirstude dekoreerimisel.¹⁰¹ Samaseid oletusi on veelgi, mis viitab sellele, et tehnika kasutamiseni on jõutud iseseisvalt erinevates maailma paikades. Üks esimesi konkreetseid näiteid sellest, kuidas pärismaalased on kasutanud trafaretti katkematu mustri trükkimiseks, pärineb Fidži saartelt Okeaniast. Sealsed naised, erinevalt teistest Vaikse ookeani saarte rahvastest, trükkisid oma rõivastele laiu geomeetrilisi mustreid, kasutades selleks kuivatatud banaanipuulehtedest valmistatud trafarettide.¹⁰² Henry Balfouri, Briti arheoloog, kes on uurinud primitiivsete rahvaste kunsti¹⁰³, analüüsib oma 1924. aastal ilmunud artiklis „The Origin of Stencilling in the Fiji Islands“ Fidži saarte trafarett-tehnika kasutamise fenomeni, selle tekkepõhjuseid ning päritolu võimalikkust. Ta jõuab tulemusele, et saarte elanikud on loodusest inspireerituna tehnika enda otstarbeks iseseisvalt välja töötanud ning kasutusele võtnud umbes 2000–1500 eKr. Inspiratsiooniallikaks on olnud putukate perforatsioonid banaani- ja teiste puude lehed.¹⁰⁴

46. Banaanipuulehtedest valmistatud trafarettid. Väljavõtte artiklist „*The Origin of Stencilling in the Fiji Islands.*“

47. Fidži naised aastal 1935 tseremooniakleitides.

¹⁰¹ Encyclopedia of Interior Design..., lk 1229–1232.

¹⁰² J. Waring, *Early American Stencils on Walls and Furniture*. Dover Publications, INC, New York, 1968, lk 1–2.

¹⁰³ Henry Balfour, 1863–1939. – Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Balfour (vaadatud 27.04.2016).

¹⁰⁴ H. Balfour, *The Origin of Stencilling in the Fiji Islands*. The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 54, Jul. - Dec., Published by Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1924. – JSROT, <http://www.jstor.org/stable/2843725> (vaadatud 26.04.2016).

Esimene dateeritud näide trafarett-tehnika kasutamisest Hiinas pärineb Dunhuangi¹⁰⁵ linnast, mis oli muistse siiditee üks sõlmpunkte. Sealsed 492 Mogao kongi ja koopapühamut on loodud tuhande aasta jooksul.¹⁰⁶ Tüüpiline koobaste seinu kaunistav motiiv on istuv Buddha, mida on ridade kaupa trafarettidega seintele trükitud. Nende motiivide järgi kutsutakse Mogao koopaid ka „tuhande Buddha koobasteks“.¹⁰⁷ Aastal 1907 avastatud trafarettmaalingsud on dateeritud Tangi dünastia perioodi (618–907 pKr).¹⁰⁸ Hiinlased kasutasid trafarett-tehnikat ka manuskriptide illustreerimiseks ning pärast paberi leiutamist teisel aastasajal arendasid nad välja *Derma* trükimeetodi¹⁰⁹, mille puhul trafareti muster joonistati paberile happelise värviga, söövitades sellesse augud, mistõttu mustrit polnud vaja noaga välja lõigata.¹¹⁰

48. Mogao koobaste seinu kaunistavad trafarettidega tehtud tuhat Buddhat.

Trafarett-tehnika oli kasutusel ka Jaapanis, kus seda tarvitati peamiselt paberi, tekstiili ja naha dekoreerimisel. Tehnikat tutvustati Nara perioodil (710–794 pKr) ning see oli kasutusel mitu sajandit kuni Meiji reformatsioonini aastal 1868, mille järel see vajus unarusse. Tehnika taasavastas 1920ndatel jaapani rahvakunsti- ja käsitöoliikumine Mingei. Jaapani õrnad trafaretid on valmistatud mooruspuukiudu sisaldavast paberist, mis on tehtud veekindlaks

¹⁰⁵ Dunhuang. – Encyclopedia of Buddhism:

<http://www.estonianningmaencyclopedia.com/est/index.php/Dunhuang> (vaadatud 17.04.2017).

¹⁰⁶ Mogao Caves. – Unesco: <http://whc.unesco.org/en/list/440> (vaadatud 17.04.2017).

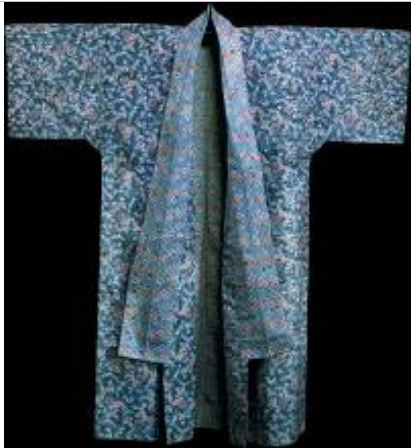
¹⁰⁷ Mogao Caves. – Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Mogao_Caves (vaadatud 17.04.2017).

¹⁰⁸ The Dictionary of Art, Vol. 29, Ed. Jane Turner, Oxford University Press, New York, 1996, lk 626–629.

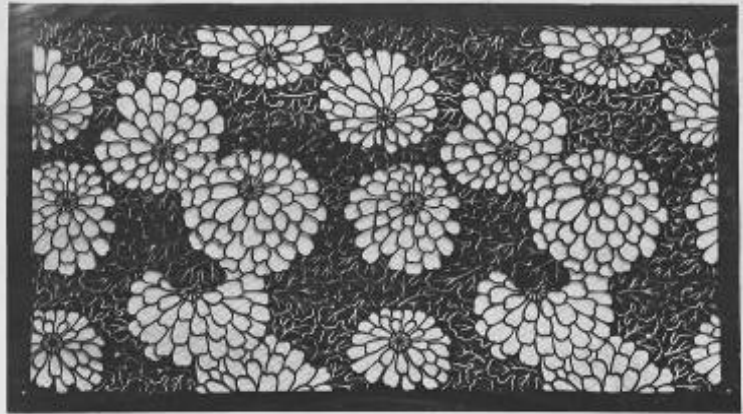
¹⁰⁹ Encyclopedia of Interior Design..., lk 1229–1232.

¹¹⁰ M. V. ja J. A. Shwalbach, Silk Screen Printing for Artist and Craftsmen, Dover Publications, Inc, New York, 1970, lk 133.

hurmaa puuviljamahlagaga. Väga peente ja keerukate mustritega trafarettide valmistati tavaliselt kaks eksemplari, mis pärast omavahel kohakuti kokku liideti. Kahe trafareti vahele pandi siidiniite või juuksekarvu, mille eesmärk oli trafaretti tugevdada ning detailirohket mustrit koos hoida.¹¹¹

49. Puuvillane kimono, mille muster on trükitud trafarettidega. 18.–19. sajand, Shuri, Jaapan.

50. Juuksekarvadega toetatud trafarett Jaapanist, 19. sajand.

2.2. Trafarett-tehnika jõuab Euroopasse

Teadaolevalt kasutati trafaretti Euroopas esimesel aastasajal, kui tehnikat soovitas Rooma retoorik Marcus Fabius Quintilianus (35–96 pKr) kirja õpetamiseks koolilastele. Lisaks allkirjastasid kirjaoskamatud kuningad ja imperaatorid dokumente trafareti abiga, kuhu olid lõigatud nende initsiaalid. Nii omas näiteks Idagootide kuningriigi valitseja Theoderich Suur (454–526 pKr) oma initsiaalidega õhukesest kullaplaadist valmistatud trafaretti.¹¹²

Trafarett-tehnika laialdasemat levikut erinevates kunsti- ja käsitöövaldkondades on seostatud paberivalmistamise oskuse jõudmisega varakeskajal Aasiast läbi araabia maade Euroopasse.¹¹³ Keskajal kasutati tehnikat ulatuslikult korduvate mustrite trükkimiseks seintele, puidust paneelidele, mööblile ja mujale. Trafaretid valmistati loomanahast, vahatatud kangast või õhukesest metallplaadist.¹¹⁴ Peamiselt oli tehnika kasutusel kirikute ja teiste ühiskondlike interjööride dekoreerimisel, aga ka kodude kaunistamisel. Levinud oli kallite materjalide, nagu gobeläänid, tekstiilid, kuld, juvelid ja muu selline, imiteerimine. Trafaretti

¹¹¹ J. Waring, *Early American Stencils...*, lk 5.

¹¹² J. Waring, *Early American Stencils...*, lk 6.

¹¹³ J. Waring, *Early American Stencils...*, lk 6–7.

¹¹⁴ *Encyclopedia of Interior Design...*, lk 1229–1232.

kasutati piiramata pinnale mustrite tegemiseks näiteks figuraalsete maalingute taustal, kangamustrite jäljendamisel ja tähistaeva trükkimisel. Kasutusel olev rikkalik pigmendivalik ja kulla- ning hõbedapulber või -lehed aitasid saavutada kujutelma kallitest materjalidest. Kuldsete motiivide loomiseks kanti liimaine läbi trafareti ning kaeti pärast kullapulbri või -lehega.¹¹⁵ Levinud oli ka Kristuse monogrammi I. H. S. trükkimine trafarett-tehnikas läbipõimitult käsitsi maalitud ornamentidega.¹¹⁶

51. Trafarett-tehnikas dekoreeritud puitpaneel 15. sajandi algusest West Stow kirikus Suffolki Inglismaal.

52. Valjala kiriku maalingud. 13. sajandi teine pool. Foto: V. Raam, 1972.

Trafarett-tehnikas on dekoreeritud ka Eesti keskaegsete kirikute interjööre. Üks selline korduva mustrite näide on Valjala kirikus Saaremaal, kus figuralmaalingu kohal oleva bordüüri puhul on võidud kasutada trafaretti. Konkreetsem näide, mille puhul saab kindlalt öelda, et tegu on trafarettmustriga, pärineb Koeru kirikust. „Võidukaart ja aknaid nii pikihoones kui ka kooriruumis ümbritsevad trafareti abil maalitud neljalehelised „lilled“. Akende ümber on need punased ja piiratud musta joonega, võidukaarel on „lilled“ mustad ja joon punane.“¹¹⁷ Trafarettmuster rõhutab kiriku arhitektoonikat ning on osa teise viimistluskihi terviklahendusest, mille juurde kuuluvad veel päismaaling(ud), maalitud konsoolid ja kvaadrid. Maalingud avastati aastal 2011 Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna tehtud siseviimistlusuuringute käigus.¹¹⁸ Värskeim

¹¹⁵ J. Waring, *Early American Stencils...*, lk 11.

¹¹⁶ J. Waring, *Early American Stencils...*, lk 6.

¹¹⁷ A. Randla, *Uuringud Koeru kirikus. Muinsuskaitse aastaraamat 2011. Muinsuskaitseamet, 2012*, lk 74.

¹¹⁸ A. Randla, *Uuringud Koeru kirikus...*, lk 73–74.

trafaretmaalinguleid pärineb Keila kirikust ning see on oma ornamendikeelelt väga sarnane, kui mitte identne Koeru kiriku omaga. Musta värvi, mõlemast küljest joonega ääristatud „stiliseeritud neljalehelised lille- või ristimotiivid“¹¹⁹ on trükitud nii võidukaare kooriruumipoolsele küljele kui ka kõikidele aknapaledede, v.a roosaken. Maalingud leiti aastal 2016 Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna viimistluskihtide uuringute käigus ning need on dateeritud hiliskeskaega. Lisaks maalingutele leiti ka märke kiriku arveraamatust, mis lubab arvata, et maalingud on teinud aastal 1499 maalermeister Mychel.¹²⁰

53. Keila kiriku trafarettmuster.

54. Koeru kiriku trafarettmuster.

Kuigi kesk- ja varauusaegseid interjööre on Eestis, eriti Tallinna vanalinnas, rikkalikult dekoreeritud, on enamik maalingutest siiski käsitsi tehtud. Võib oletada, et mingil moel on trafarett-tehnikat kasutatud abivahendina. Näiteks paustrafaretti on võidud kasutada alusjoonise pealekandmisel. Tallinna vanalinna talamaalingutest meenutab Sauna 8 esimese viimistluskihi ornament väga trafarettmustrit. Punase värviga moreskornament on tehtud erekollasele taustale (vt ill 55) ning on dateeritud 16.-17. sajandi vahetusse. Teisi kihi portreed „võiksid kuuluda aega alates 1630. aastaist“.¹²¹ Tallinna vanalinna maalitud talalagesid on inventeerinud Kais Matteus ja Reesi Sooda¹²² ning Tallinna varauusaegseid interjööre on uurinud Krista Kodres¹²³. Selleks et selgitada välja trafarett-tehnika levik Eesti

¹¹⁹ A. Randal. Keskaegsete seinamaalingute uued leiud Pöide ja Keila kirikus. Muinsuskaitse aastaraamat 2016. Muinsuskaitseamet, 2017, lk 87.

¹²⁰ A. Randal. Keskaegsete seinamaalingute uued..., lk 86–87.

¹²¹ A. Pantelejev, Huvitavad leiud Tallinna vanalinna kaupmeheelamus. Muinsuskaitse aastaraamat 2016. Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2017, lk 80-81.

¹²² K. Matteus. Tallinna vanalinna maalitud talalagede inventeerimisest. Muinsuskaitse aastaraamat 2007. Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2008, lk 97–98.

¹²³ K. Kodres. Esitledes iseend. Tallinlane ja tema elamu varauusajal. ACTA Universitatis Tallinnensis, TLÜ Kirjastus, 2014.

kesk- ja varauusaegses interjööriekooris, nõuab see eraldi uurimist ja süvenemist ning kogutud teabe läbitöötamist.

55. Kahes kihis maalingud talalael Tallinna vanalinnas, Sauna 8. Esimese kihi punane moreskornament erekollasel taustal on dateeritud 16.-17. sajandi vahetusse ja teise kihi portreed 17. sajandi teise veerandisse.

Trafarett-tehnika populaarsuse kasvades Euroopas 15. sajandil hakkasid selle vastu protestima meistritest kunstnik-käsitöölised, kes tundsid selgelt, et nende elatis on ohus. Üks Londoni maalrite ühingu (London's Painter-Stainer's Company) liige tõreles toona, et „trafaretidega maalimine on laiskade ametioskus, mis õõnestab maalimise kunsti ning lähendab leidlikkuse“¹²⁴.

Trafarett-tehnika oli keskajal laialdaselt kasutusel ka trükiste koloreerimisel. Religioossetele lendlehtedele, käsikirjadele, noodivihikutele, puugravüüridele ning mängukaartidele ja muule sellisele, mille kontuurjooned trükiti esmalt kõrgtrükis puitplokkide ja musta värviga, lisati värv hiljem kas käsitsi maalides või trafareti abiga. Trükiste koloreerija oli täiesti omaette amet, mis saavutas oma haripunkti 15. sajandiks ning oli väga populaarne kuni 19. sajandi

¹²⁴ Encyclopedia of Interior Design..., lk 1229–1232.

keskpaigani välja.¹²⁵ Saksamaal kutsuti paberikoloreerijaid *Briefmaler*'iteks¹²⁶, kuid oli ka eraldi amet *Kartenmaler* (kaardimaalija), mida on mainitud dokumentides esimest korda aastal 1402, kuid tõenäoliselt koloreeriti kaarte trafarett-tehnikas juba varem.¹²⁷ Prantsusmaal kutsuti professionaalseid paberikoloreerijaid *dominotier*'ideks („mustrimeister“) ning nende valmistatud toodangut *domino*-paberiteks.¹²⁸

Lisaks trükiste koloreerimisele valmistasid *dominotier*'id ka erinevate mustritega kaetud pabereid. *Domino*-lehed olid tavaliselt 30 x 40 cm suurused poognad, mida müüdi üksikute lehtedena. Need olid odavad paberid, mida kasutati nii kappide, karpide ja raamatute vooderdamiseks kui ka seintele kleepimiseks kas üksiku pildina või suuremaid pindasid kattes, näiteks seinabordüüre moodustades. Interjööride kaunistamine *domino*-paberitega oli levinud pigem keskklassi ja madalama sissetulekuga inimeste kodudes, kus polnud võimalik lubada endale kalleid gobelääne või maalinguid. 17. sajandi keskpaigas tuli tuntud prantsuse *dominotier* Jean M. Papillon ideele ühendada *domino*-paberid omavahel ning nii jõudis ta mustriga kaetud paanini, millega sai korraka suuremaid seinapindu katta. Papilloni tuntaksegi Prantsusmaal tapeedi isana – tema leiutisest sai alguse idee tapeedist, nii nagu me seda tänapäeval tunneme.¹²⁹ Kui alguses koloreeriti tapeete trafarettide abiga, nagu *dominotier*'id seda tegid, siis hiljem võeti kasutusele kõrgetasemelisem plokitrükitehnika, mis võimaldas luua peenemaid ja keerukamaid mustreid. Nii hakati looma polükroomseid ja sametiga kaetud tapeete, mis imiteerisid kalleid kootud seinakatteid ja siidist brokaatkangaid ning tapeedist sai 18. sajandil luksuskaup, mida said endale lubada ainult jõukad.¹³⁰

¹²⁵ J. Waring, *Early American Stencils...*, lk 6–11.

¹²⁶ Briefmaler. – Wikipedia: <https://de.wikipedia.org/wiki/Briefmaler> (vaadatud 17.04.2017).

¹²⁷ *Encyclopedia of Interior Design...*, lk 1229–1232.

¹²⁸ R. J. Wolfe, *Marbled Paper. Its History, Techniques and Patterns*. University of Pennsylvania Press, 1990, lk 32–33.

¹²⁹ J. Waring, *Early American Stencils...*, lk 6–11.

¹³⁰ *Encyclopedia of Interior Design...*, lk 1229–1232.

56. Briefmaler ehk professionaalne paberikoloreerija. Jost Amman, puulõige, illustratsioon raamatust „Das Ständebuch“, 1568.

57. Trafarettidega koloreeritud ja puulõikes trükitud mängukaardid. F. Durand, 16. sajandi algus.

58. Dominotier oma värvilisi domino'id reklaamimas. Martin Engelbrechti gravüür aastast 1735.

59. Tapeet 18. sajandi alguse Inglismaalt. Kontuurid on trükitud plokitrükis ja koloreeritud on trafarettiga.

2.3. Trafarett Ameerikas ja Euroopas 18. sajandist 20. sajandini

Kui 18. sajandi Euroopa jõuka kõrgklassi interjööre kaunistasid luksuslikud ning hinnalised disainustriga tapeedid, siis samal ajal pakkusid interjööriidekoraatorid keskklassile odavama alternatiivina trafarettmaalinguteenust – mustrid kopeeriti tapeetidelt, neid stiliseeriti, selle käigus algne kujundus muidugi lihtsustus, ning need trükiti värviga otse krohvitud seinale. Selline praktika oli eriti populaarne Inglismaa koloniaalriikides, kus tapeet oli kättesaadav ainult kalli importkaubana ning seda eriti Ameerikas 17.–18. sajandi vältel, kus tekkis lausa

oma väga tugev trafarettmaalingute koolkond, mille looming oli pigem naivistlik ja primitiivne. Kuna tehnikat praktiseeriti palju, tekkis trafarettmuustritele oma sümboolika – näiteks kotkas esindas vabadust, kellad ja süda rõõmu, ananass külalislahkust ning pajuvits surematust. Säilinud trafarettmaalinguid on leitud Uus-Inglismaa, Ohio, Texase ja Kentucky osariigist, mis näitab tehnika laia levikut ning meistrite mobiilsust. Üks sellistest meistritest oli viljakas Moses Eathon, kes tegutses 19. sajandi alguses ning kelle loodud interjööre on säilinud hulgaliselt Uus-Inglismaal.¹³¹ Ameerika trafarettmaalingute ajaloost saab põhjaliku ülevaate Janet Waringu raamatust „Early American Stencils on Walls and Furniture“¹³² ning Ann Eckert Browni raamatust „American Wall Stenciling 1790-1840“.¹³³ Trafarett-tehnika püsis rahvakunsti ja käsitöö traditsioonilise osana ning oli tähtsal kohal interjööride ja mööbli dekoreerimisel lihtrahva kodudes kuni 20. sajandi alguseni nii Ameerikas kui ka Euroopas.

60. Tundmatu meistri tehtud trafarettmaalingud aastast 1790, New Hampton, New Hampshire, Ameerika. Väljavõte raamatust „*American Wall Stenciling 1790-1840*“.

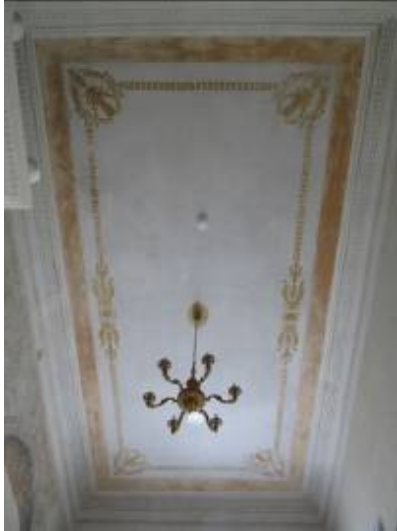
61. Moses Eaton juuniori tehtud trafarettmaalingud aastast 1825, Kennebunk, Maine, Ameerika. Väljavõte raamatust „*American Wall Stenciling 1790-1840*“.

Eesti jõukama keskklassi ning kõrgklassi interjööre dekoreeriti 17. sajandist kuni 19. sajandini peamiselt käsitsi maalides. Trafarett-tehnikas võidi teha lihtsamaid korduvaid bordüüre maalingu põhiosa raamistavatel elementidel. Selliseid bordüüre võib leida juba 18. sajandi lõpu ja 19. sajandi alguse mõisamaalingute osana.

¹³¹ Encyclopedia of Interior Design..., lk 1229–1232.

¹³² J. Waring, *Early American Stencils on Walls and Furniture*. Dover Publications, INC, New York, 1968.

¹³³ A. E. Brown. *American Wall Stenciling, 1790-1840*. University Press of New England, Hanover and London, 2003.

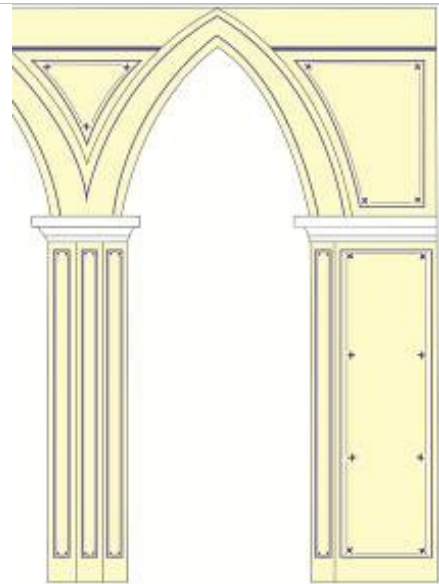
62. Aruküla mõisa peahoone teise korruse laemaaling, 19. sajand.

63. Aruküla mõisa peahoone teise korruse laemaalingu peegelvõlvi muster on tehtud trafarett-tehnikas, 19. sajand.

64. Nurgatrafarett Massu mõisa peahoone vestibüüli kaaristul aastast 1840.

65. Joonis maalingu seinajaotusest: tahvlite nurkades ja pikikülgedel on trafarettmusterid. Massu mõisa peahoone vestibüül.

19. sajandi tööstusrevolutsioon tõi endaga kaasa paljude seni eksklusiivsete disaintoodete masstootmise masinatega. Nii hakati ka tapeete tootma masinrükiga, mis tähendas, et tapeetide hind ja kahjuks ka kvaliteet langesid ning nendega hakati katma üha enam interjööride seinu tavakodanike elamutes. Sellest tulenevalt hakkasid käsitööd rohkem hindama arhitektid ja disainerid, mis tõstis ka trafarett-tehnikas valmistatud dekoratsioonide väärtust. Lisaks soosisid 19. sajandil moodi tulnud kordusstiilid just käsitsi maalitud dekoori, mille üks osa on ka trafarettmaaling. Maalingutega tõsteti esile pea igat arhitektuurset osa ruumis, eriti populaarne oli dekoreerida võlve, lagesid ja sokli- ning friisiosa seintel.

Ornamente kujundasid arhitektid ja disainerid sageli ise ning neid teostasid kvalifitseeritud, rohkete oskustega kunstikäsitöölised või maalermeistrid.¹³⁴ Teatavasti kasutas näiteks William Morris oma tööde elluviimiseks 1860–1870ndatel Cambridge'i päritolu meisterdekoratori Frederick Leachi teenuseid.¹³⁵

66. Historitsistlik laemaalning 19. sajandi lõpust. Vanemuise 42, Tartu (praegune Eesti Kirjandusmuuseum). Peegelvõlvi ornament on tehtud trafarett-tehnikas ja nurgamotiivide juures on kasutatud paustrafaretti. Seinad on kaetud tapeediga.

67. Fragment praeguse Eesti Kirjandusmuuseumi 19. sajandi lõpu tapeedist. Vanemuise 42, Tartu.

¹³⁴ Encyclopedia of Interior Design..., lk 1229–1232.

¹³⁵ C. Harvey, J. Press. William Morris. Design and enterprise in Victorian Britain. Manchester University Press, Manchester and New York, 1991, lk 82.

68. Tammistu mõisa peahoone vestibüüli historitsistlike trafarettmaalingute restaureerimine aastal 2015. Vestibüüli maalingud on dateeritud aastasse 1880.

69. Tammistu mõisa peahoone vestibüüli historitsistlike trafarettmaalingute restaureerimine aastal 2015. Vestibüüli maalingud on dateeritud aastasse 1880.

19. sajandi lõpuks oli trafarett-tehnika väljakujunenud dekoreerimismeetod kunstipäraste interjööride loomisel ning see püsis kasutusel 20. sajandi esimeste aastakümnete vältel. Tehnika sobis eriti tasapinnaliste, voolujooneliste juugendstiilile omaste mustrite loomiseks, mida kasutasid paljud tuntud Inglismaa ja Euroopa disainerid ja arhitektid, kes olid selle liikumisega seotud, nagu Charles Rennie Machintosh, M. H. Baillie Scott, Victor Horta, Hector Guimard ja Henri van de Velde jt. 20. sajandi alguses anti välja hulgaliselt raamatuid ja mustrivihikuid, kus õpetati trafarettmaalinguid tegema. Need sisaldasid nii soovitusi ja näpunäiteid parimate materjalide ning töömeetodite kohta kui ka mustriäidiseid. Paljud sellised vihikud olid ühtlasi ka mustrikataloogid, mille alusel oli võimalik tellida endale meelepärane trafarett. 1930ndate lõpus läks trafarett-tehnikas teostatud dekoor moest ning seda ei kasutatud enam praktiliselt üldse.¹³⁶ Sama juhtus ka Eestis, mistõttu leidub pärast 1930ndaid trafarett-tehnikas tehtud maalinguid vähe. Neid esineb peamiselt koos rullimustriga, kus need ääristavad rullimustriga dekoreeritud seinu ülemist serva. 20. sajandi esimese poole interjööri maalingutest Eesti keskklassi elamutes antakse põhjalikum ülevaade neljandas peatükis.

1980ndate Inglismaal taas elustati trafarett-tehnikas dekoreerimine, esitledes seda keskklassist tarbijale kui lihtsat, aga efektiivset meetodit kodukaunistamiseks ning ideed müüdi isetegemise võtmes pigem laiale publikule kui professionaalsetele kunstnikele-dekoraatoritele.¹³⁷ Tänapäeval praktiseeritakse sama – trafarett on võimalik osta poest või tellida internetist, kust on kergesti leitavad ka õpetused, kuidas tehnikat kasutada.

¹³⁶ Encyclopedia of Interior Design..., lk 1229–1232.

¹³⁷ Encyclopedia of Interior Design..., lk 1229–1232.

Põhimõtteliselt ei ole tehnika kasutamisel muid piiranguid kui dekoreeritava pinna suurus ja kunstniku või disaineri kujutlusvõime.

3. Trafarettmaalingute inventeerimine Tartus

Selles peatükis tutvustatakse 20. sajandi esimese poole interjööridest leitud (trafarett)maalinguid. Tartus on viidud kahel korral ellu projekt „Jäädvustame ajaloolised interjöörimaalingud“. Selle eesmärk on olnud peamiselt saada teavet maalingute kohta hoonetes, mis pole riikliku kaitse all. Maalingute inventeerimise projekt teostati antud töö autori eestvedamisel ja koostöös linnaosade seltsidega esimest korda Karlova linnaosas aastal 2012 ning pärast seda Supilinna linnaosas aastatel 2013–2014. Interjöörimaalingute dokumenteerimist Karlovas ja Supilinnas toetas Eesti Kultuurkapital. Lisaks süsteemsele inventeerimisele Karlovas ja Supilinnas on infot ajalooliste maalingute kohta kogunenud ka mujalt Tartust ja Eestist, valdav osa sellest puudutab just trafarettmaalinguid. Kogutud materjalile tuginedes on võimalik teha stiililine kokkuvõte 20. sajandi esimese poole trafarettmaalingutest aastakümnete kaupa.¹³⁸

Maalingute inventeerimise fookuses olid miljööväärtusega hoonestusalad, kust sooviti koguda võimalikult palju informatsiooni säilinud interjöörimaalingute kohta. Inventeerimise aluseks võeti miljööväärtusega hoonestusalade kaart.¹³⁹ Hoonetes, mis ei ole riikliku kaitse all, võib omanik muuta interjööri nii, nagu soovib. Kui tal pole piisavalt teadmisi, ei pruugi ta maalingutele tähelepanu pöörata ning seetõttu võivad need kergesti kaduda. Projekti eesmärk oli jõuda nende inimesteni, kelle kodudes võib maalinguid leiduda, ja informeerida neid maalingute kultuuriväärtuslikust tähtsusest. Seda eesmärgil, et info maalingute olemasolust jõuaks ka laiemale üldsusele ette ehk saaks dokumenteeritud ja et see oleks pärast huvilistele või uurijatele kättesaadav ning oleks võimalik teha ülevaade sellest, kuidas elati ja dekoreeriti interjööre keskklassi kodudes 20. sajandi esimesel poolel. Teine eesmärk oli nõustada maalingutega korteriomannikke seoses sellega, mida maalingutega teha või kuidas neid säilitada või kinni katta, kui neid ei soovitata avada. Peamine soovitus oli maalingutega krahvipinda mitte hävitada, et tulevastel põlvkondadel oleks võimalik soovi korral maalingud avada.

¹³⁸ K. Ribelus, Trafarettmaalingud Eesti 20. sajandi interjöörides Tartu näitel. Vabamüürlus, arhitektuur ja ajalooline interjäär, Tartu Linnamuuseumi aastaraamat, Greif OÜ, 2015, lk 89.

¹³⁹ Tartu miljööväärtusega hoonestusalade kaardid. – Tartu: <http://www.tartu.ee/et/miljooalad> (vaadatud 07.05.2017).

Inventeerimise käigus kaardistati ka mõningate riikliku kaitse all olevate hoonete maalinguid ning nende hoonete maalinguid, mis jäävad miljööväärtusega hoonestusaladest välja. Inventeerimine hõlmas igasuguste maalingute dokumenteerimist, see tähendab ka lihtsamate värvijaotuste ülestähendamist, kuid selles töös keskendutakse peamiselt trafarettmaalingute analüüsimisele. Mõningaid iseloomulikke näiteid, mis sarnanevad Tartu leidudega, aitavad materjali analüüsida ja toetavad tehtud järeldusi, võidakse tuua ka mujalt Eestist.

Tartu miljööväärtusega hoonestusalad on ehitatud peamiselt 20. sajandi alguses ning nendes hoonetes on säilinud kõige rohkem nii-öelda puhtal kujul trafarettmaalinguid. Võrdluseks võib tuua 19. sajandi interjööri maalingud, kus trafaretti on kasutatud pigem alusmaalingu tegemiseks, mida on täiendatud pärast näiteks valguse ja varju käsitsi pealemaalimisega. Või trafaretti on kasutatud läbipõimitult käsitsi maalitud dekooriga.

Inventeerimismetoodika koosnes kolmest tööetapist. Esmalt teavitati inimesi algavast projektist, kasutades erinevaid (meedia)kanaleid: internet, meililistid, ajaleheartiklid, loengud, linnaosapäevad ja muu selline. Kuna projektis osalemine või oma kodu maalingutest teadaandmine oli vabatahtlik, oodati, et inimesed ise ühendust võtaksid. Kui maalingutest oli teada antud, algasid välitööd. Mõni objektile ning dokumenteeriti leiud. Maalingut pildistati ning väiksemate mustrite puhul tehti maalingust kontaktkoopia mõõtkavas 1:1. Märgitü üles maalingu asukoht hoones, määrati maalingu värvitoonid, kasutades värvikataloogi, ning maalingu värvitüüp – kas tegu on lubi-, liim- või õlivärviga. Lisaks vastas omanik väiksele küsimustikule, mis puudutas konfidentsiaalsust ning maalinguga seonduva teabe levitamist hiljem. Pärast välitööd vormistati saadud teabest digitaalne ankeet või värvipass maalingu kohta. Selleks tuli käia arhiivis ning otsida välja hoone põhiplaan, et maalingu asukoha saaks plaanile märkida. Ankeedi juurde lisati ka kontaktkoopia maalingust nende maalingute puhul, millest see tehti. Lõpuks koguti ankeedid linnaosade kaupa ühtsesse kausta.

Inventeerimise käigus kogutud materjalile tuginedes, seda omavahel võrreldes ja analüüsis oli võimalik teha kokkuvõtte teatud ajaperioodidel kasutuses olnud materjalidest, töövõtetest, moes olnud või eelistatud toonidest ja mustritest – oli võimalik analüüsida teatud mustrite kordumist, levikut, populaarsust. Esmased järeldused tehti pärast Karlova linnaosa inventeerimise projekti. Hiljem kogutud materjal on suurendanud kvantiteeti ning kinnistanud tehtud järeldusi, kuid üldplaanis pole uut infot juurde toonud ega varem tehtud järeldusi ümber lükanud.

3.1. Karlova linnaosa maalingute inventeerimine

Karlova linnaosa maalingute inventeerimine toimus aastal 2012 veebruarist oktoobrini. Algavast projektist teavitati inimesi Karlova Seltsi ja Hea Maja Poe meililistide kaudu, Karlova Seltsi koduleheküljel olnud üleskutsega maalingutest teada anda¹⁴⁰ ning Tartu Postimehes ilmunud artikli kaudu¹⁴¹.

Kuna Karlova maalingute inventeerimine oli pilootprojekt, tuli selleks välja töötada kogumisankeet (vt ill 70 ja 71). Aluseks võeti Muinsuskaitseameti heakskiiduga viimistluskihtide uuringute kaart, mida muudeti vastavalt vajadusele. Projekti alustades tekkis idee võimaliku digitaalse andmebaasi loomisest tulevikus ning seetõttu lisati ankeeti ka konfidentsiaalsust puudutavad küsimused.

Maalinguid koguti eespool kirjeldatud meetodi alusel ning infot kogunes 21 hoonest 60 maalingu kohta. Maalingute alla liigitatakse siin nii laemaalingud, seinaskeemid, trafarettbordüürid kui ka rullimustrid. Umbes pool saadud teabest koguti projekti üleskutsele vastanud inimeste abiga. Teine pool moodustus autorile varem teada olnud objektide kaardistamisest. Info nende objektide kohta pärines Tartu Kõrgema Kunstikooli maalingute osakonnast või tegemist oli töö autori varasemate restaureerimisprojektidega.¹⁴²

Projekti lõppedes koondati kogutud teave ühtsesse kausta ning analüüsiti tulemusi. Resultaati tutvustati laiemale publikule Karlova linnaosa ajalehe Kirev Karlova artiklis „Karlova ajaloolised interjööri maalingud“¹⁴³ ning Hea Maja Poes 15. veebruaril 2013 peetud seminaril „Karlova interjööri maalingute õhtu“¹⁴⁴. Lisaks käidi maalingute kausta esitlemas Karlova

¹⁴⁰ Jäädvustame ajaloolised interjööri maalingud, 7. oktoober 2012. – Karlova selts: <http://www.karlova.ee/blog/article-3>.

¹⁴¹ A. Jõgi, Karlovlane naudib elu laemaalingute all. – Tartu Postimees, 19. juuni 2012, <http://tartu.postimees.ee/881396/karlovlane-naudib-elulaemaalingute-all> (vaadatud 11.01.2015).

¹⁴² K. Ribelus, Karlova linnaosa maalitud laed. Muinsuskaitse aastaraamat 2011, Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2012, lk 66–68.

K. Ribelus, K. Toom, Villa Margaretha seina- ja laemaalingute taastamine. Muinsuskaitse aastaraamat 2008, Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2009, lk 26.

¹⁴³ K. Ribelus, Karlova ajaloolised interjööri maalingud. – Kirev Karlova, nr 4, mai 2013, lk 7, http://issuu.com/edgarkaare/docs/kirevkarlova_2013?e=6623881/2474035 (vaadatud 11.01.2015).

¹⁴⁴ Karlova interjööri maalingute õhtu, 31. jaanuar 2013. – Karlova selts: <http://www.karlova.ee/blog/article-4> (vaadatud 11.01.2015).

päevadel 18. mail 2013.¹⁴⁵ Karlova maalingute inventeerimise kaust „Tartu sein- ja laemaalingute inventeerimine 2012“ on kättesaadav Karlova Seltsist ning Tartu linnavalitsuse kultuuriväärtuste teenistusest. Interjööri maalingute inventeerimist Karlovas toetas Eesti Kultuurkapital.

¹⁴⁵ Karlova päevad, 2013. – Karlova selts: <http://www.karlova.ee/karlova-paevad/galerii-2013> (vaadatud 11.01.2015).

ANKEET

TARTU KARLOVA LINNAOSA SEINA- JA LAEMAALINGUTE INVENTEERIMINE 2012

PROJEKTI LÜHIKIRJELDUS JA EESMÄRK:

Karlova Selts kogub koos restaureerimisspetsialistidega teavet ja näidiseid erinevatest muustritest ja interjööri maalingute stiilidest, mis Karlovas leiduvad. Käesoleva ankeedi väljatöötamist ja maalingute dokumenteerimist toetab Eesti kultuurkapitali arhitektuuri sihtkapital.

OMANIKU ANDMED (nimi, tel., e-post)*

Raivo Valk, 5278074, raivo.valk@ut.ee

* isikuandmeid kasutatakse ainult uurimuslikel eesmärkidel, ei avalikustata

PALUME MÄRKIDA, MILLEGA ALLJÄRGNEVATEST NÕUSTUTE ANDMEBAASI LOOMISEL	JAH	EI
OBJEKTIL OLEVALE MAALINGULE VIIDATAKSE TÄNAVA NIMEGA	x	
OBJEKTIL OLEVALE MAALINGULE VIIDATAKSE MAJA NUMBRIGA	x	
MAALINGUTE ANDMEID (FOTOD, JOONISED JMS) VÕIB AVALIKUSTADA ANDMEBAASI LOOMISEL	x	
MAALINGUTE ANDMEID VÕIB KASUTADA REKONSTRUKTSIOONIDE VALMISTAMISEL TEISTEL OBJEKTIDEL	x	

OBJEKTI ANDMED JA ISELOOMUSTUS

ASUKOHT (tänav, maja, korter)

Eha 31, korterid 1 ja 2, I korrus

RUUM/ HOONE OSA

Maalingud kolmes eluruumis

DATEERING

Hoone ehitatud 20. s. alg. (1911?)

AUTOR

-

MATERJAL

Lubikrohvil lubi-/ kaseiin-/ liimvärvid

TEHNIKA

Üldpinnad värvitud pintsliga, triibud tõmmatud pintsliga, ornamendid kantud seinapinnale trafarettide abil.

MÕÖTMED

Katab tubade kõiki seinu, ca 2.5m x 4m sein.

MAALINGU SEISUKORD (kokkuvõtlik hinnang objekti seisundile.)

Korteri 1 (ruum 18 ja 20) – suurepärane, restaureeritud a. 2004 (restauraatorid K. Ribelus, M. Sööt)

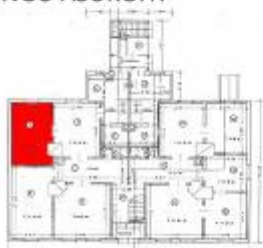
Korteri 2 (ruum 2) - vajab restaureerimist

70. Karlova maalingute inventeerimise ankeedi esimene lehekülj sisaldab objekti üldandmeid ja konfidentsiaalsust puudutavaid küsimusi.

TÄIDAB MAALINGU DOKUMENTEERIJA

MAALINGU DOKUMENTEERIJA NIMI K. Ribelus	KUUPÄEV 11.06.2012	KAARDI NR 2-I
--	-----------------------	------------------

MÄRKIDA PÕHIPLAANIL MAALINGU ASUKOHT

I korrus, korter 2, ruum nr. 2.

MAALINGU VÄRVITONIDE MÄÄRAMINE

JRK NR	MAALINGU VÄRVITONID	FOTOD/ JOONISED/ MÄRKUSED
I VIIMISTLUSKIHT – lubikrohvil		
1.1.	PANEEL (põrandast 57,5 cm), lubi-/ kaseiinvärv – Bordeaux 5 <i>L60-C12-H35</i>	 Foto 1: Üldvaade seinadekoorele.
1.2.	JOON PANEELI ÜLASERVAS (2 cm), kaseiin-/ liimvärv – Grenadin 10 <i>L41-C10-H29</i>	
1.3.	RAAM (20 cm), helesinine lubi-/ kaseiinvärv – Lazur 35 <i>L80-C7-H260</i>	
1.4.	ORNAMENT, JOON TAHVLIL (0,5 cm) JA TAHVLI SERVAS (2 cm), pruunikaspunane kaseiin-/ liimvärv – Bordeaux 35 <i>L40-C25-H35</i>	
1.5.	TAHVEL, helesinine lubi-/ kaseiinvärv – Lazur 45 <i>L90-C5-H260</i>	
II - ... VIIMISTLUSKIHID		
2. - ...	Pabertapeedid	

Foto 2: Ornament tahvli nurgas.

Joonis 1: Dekoori jaotus ja mõõdud.

MÄRKUS: KÕIK VÄRVID ON MÄÄRATUD KATALOOGI CAPAROL 3D SYSTEM PLUS ABIL.

71. Karlova maalingute inventeerimise ankeedi järgmised leheküljed sisaldavad infot maalingute kohta.

3.2. Supilinna linnaosa maalingute inventeerimine

Supilinna linnaosa maalingute inventeerimine toimus 2013. aasta märtsist 2014. aasta veebruarini. Maalinguid inventeeris lisaks töö autorile Tartu Kõrgema Kunstikooli üliõpilane Tiina Täll, kes käsitles inventeerimisteemat ka oma lõputöös¹⁴⁶. Algavast projektist teavitati inimesi Supilinna Seltsi ja Hea Maja Poe meililistide kaudu, Supilinna Seltsi koduleheküljel kutsuti inimesi üles projektist osa võtma¹⁴⁷ ning Tartu Postimehes ilmus teemat tutvustav artikkel¹⁴⁸. Lisaks käidi projekti tutvustamas Supilinna päevadel 27. aprillil 2013.¹⁴⁹

Karlova maalingute inventeerimise jaoks loodud ankeeti muudeti Supilinna projekti tarvis (vt ill 74 ja 75) nii, et konfidentsiaalsusega seotud küsimused tõsteti kõige lõppu. Seda eesmärgil, et ankeete lugedes tuleks esmalt välja kõige olulisem ehk info objekti kohta. Mõte seisnes ühtlasi selles, et küsitlust ei lisata hiljem maalingute kausta. Seega on kujundus erinev, kuid sisu sama.

Osavõtt oli alguses vähene, seega tuli mõelda, kuidas paremini inimesteni jõuda, ning selle tulemusena valmis Eesti Kultuurkapitali toel infovoldik „Jäädvustame ajaloolised interjööri maalingud“¹⁵⁰. Voldikut levitati posti teel Supilinna miljööväärtusega hoonestusalal paiknevatel aadressidel, kuid osavõtt jäi sellegipoolest kesiseks. Maalinguid dokumenteeriti eespool kirjeldatud meetodil ning infot kogunes 15 hoonest 30 maalingu kohta. Maalingute alla liigitatakse siin nii laemaalingud, seinaskeemid, trafarettbordüürid kui ka rullimustrid. Kogu teave koguti projekti üleskutsele vastanud inimeste abiga, välja arvatud üks objekt, mille kohta saadi infot Tartu Kõrgema Kunstikooli maalingute osakonnast.

¹⁴⁶ T. Täll, Supilinna sein- ja laemaalingute inventeerimine. Lepiku 14 seinamaalingute konserveerimine-restaureerimine. Diplomitöö. Tartu. Tartu Kõrgema Kunstikooli maali ja maalingute osakond, 2013. Kättesaadav Tartu Kõrgema Kunstikooli raamatukogust.

¹⁴⁷ Jäädvustame interjööri maalingud Supilinnas, 27.04.2013. – Supilinna selts:

<http://www.supilinn.ee/teated/jaadvustame-interjoorimaalingud-supilinnas> (vaadatud 11.01.2015).

¹⁴⁸ A. Jõgi, Lepiku tänava maalingud rõõmustavad silma. – Tartu Postimees, 2. juuni 2013, <http://tartu.postimees.ee/1256020/lepiku-tanava-maalingud-roomustavad-silma> (vaadatud 11.01.2015).

¹⁴⁹ XII Supilinna päevad, 23.-28.04.2013. – Supilinna selts: <http://supilinn.ee/supilinna-paevad/2013> (vaadatud 11.01.2015).

¹⁵⁰ Voldiku kujundas OÜ Tuumik, Marje ja Martin Eelmaa.

72. Inventeerimisprojekti tutvustav infovoldik.

73. Infovoldiku teine pool.

Projekti lõppedes koondati kogunenud teave ühtsesse kausta ning analüüsiti tulemusi, võrreldes neid Karlova linnaosast saadud teabega. Resultaati tutvustati laiemale publikule Postimehe vahel ilmunud Vana Maja lehe artiklis „Jäädvustame ajaloolised interjööri-maalingud“¹⁵¹. Interjööri-maalingute inventeerimist Supilinnas toetas Eesti Kultuurkapital.

Karlova linnaosas korraldatud projektiga võrreldes kestis Supilinna projekt kauem. Projekti aega pikendati lootuses koguda pärast infovoldiku väljaandmist rohkem teavet. Objektide arv oli Karlovas 21 hoonet ja 60 maalingut ning Supilinnas 15 hoonet ja 30 maalingut. Kuna Karlova linnaosa maalingutest pooled olid juba varem teada, ei saa väita, et Supilinnas oleks osavõtt väiksem olnud. Uut teavet maalingute kohta kogunes lõppkokkuvõttes mõlemast linnaosast võrdselt. Karlovaga võrreldes saadi Supilinnas aga ka palju teavet krohvikihi all olevatest tapetidest, mida Karlovas ei esinenud peaaegu üldse.

¹⁵¹ K. Ribelus, Jäädvustame ajaloolised interjööri-maalingud. – Vana Maja, MTÜ Säätva Renoveerimise Infokeskuse Tartu Ühendus, kevad 2014, lk 20–21, https://issuu.com/reesi/docs/vanamaja_2014 (vaadatud 07.05.2017).

TARTU SUPILINNA LINNAOSA SEINA- JA LAEMAALINGUTE
INVENTEERIMINE 2013-2014

MAALINGU DOKUMENTEERIJAJA NIMI K. RIBELUS/ T. TÄLL	KUUPÄEV 06.05.2013	KAARDI NR 12
--	------------------------------	------------------------

OBJEKTI ANDMED JA ISELOOMUSTUS

ASUKOHT (tänav, maja, korter) **LEPIKU tn**

RUUM/HOONE OSA **TREPIKODA JA KORTER II KORRUSEL**

HOONE DATEERING **20 saj. algus**

MAALINGU DATEERING **TAPEET 1910ndad, MAALINGUD 1920-30ndad**

AUTOR -

MATERJAL **PABERTAPEET. MAALINGUD LIMVÄRVIDEGA LUBIKROHVIL.**

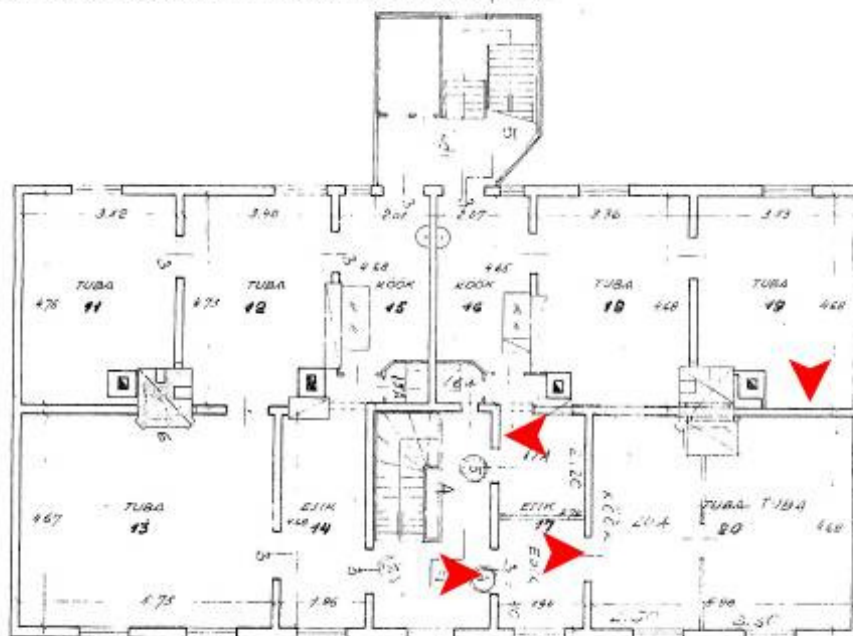
TEHNIKA **TAPEET: MASINTRÜKK. MAALINGUD: TRAFARETTIDEGA TEOSTATUD.**

MÖÖTMED vt. **VÄRVIKAART**

VIITED -

MAALINGU SEISUKORD (Kokkuvõtlik hinnang objekti seisundile) **TAPEEDID ON RAHULDAVAS SEISUKORRAS, OSALISELT HÄVINENUD. MAALINGUD ON HEAS SEISUKORRAS, OSALISELT ON VANA EKSPONEERITUD SONDAAZIDENA NING ÜLEJÄÄNUD OSA ON TAASTATUD VANA EESKIJUL.**

MÄRKIDA PÕHIPLAANIL MAALINGU ASUKOHT

Maalingute ja tapeetide asukohad on märgitud punaste nooltega hoone põhiplaaniil. Asukoht: II korrus.

74. Supilinna maalingute inventeerimise ankeedi esimene lehekülj sisaldab objekti üldandmeid. Konfidentsiaalsusküsimused on eraldi lehel, mida ei lisata hiljem maalingute kausta.

3.3. Maalingute inventeerimine mujal Tartus

Kuna inventeerimise kohta on avaldatud artikleid ja maalingute infovoldikuid on jagatud ka Tartu linnavalitsuse kultuuriväärtuste teenistuses, Hea Maja Poes, Muinsuskaitseametis ja mujal, on teave levinud ning maalingutest on antud teada ka mujalt Tartust ja teistest Eesti linnadest. Süstemaatiliselt pole pärast Karlova ja Supilinna linnaosa teisi linnaosaid läbi töötatud, kuid väljakutsetele on ajavahemikus 2013–2017 reageeritud ning see teave on talletatud. Antud ajavahemikus külastati 33 hoonet, kust saadi uut teavet 107 maalingu kohta. Maalingute alla liigitatakse siin nii laemaalingud, seinaskeemid, trafarettbordüürid kui ka rullimustrid.

4. Tartu 20. sajandi esimese poole interjööri maalingute tüübid

Maalingute inventeerimise käigus kogutud materjali alusel on võimalik eristada 20. sajandil esinenud interjööri kaunistamise võtteid ja stiile aastakümnete kaupa ning teha neist kokkuvõtte. Maalinguid dateerides lähtuti hoone ehitusajaloost ning tugineti viimistluskihtide uuringutele ja arhiiviallikele. Lisaks võrreldi leidusid omavahel ja analüüsi tulemusena jagati sarnased vasted ajastustiililiselt rühmadesse. Ühel aastakümnel on olnud moes teatud interjööri kaunistamise võtted ning need korduvad majast majja, ühest linnaosast teise. Tartust saab tuua mitmeid mustrite kordumise näiteid. Tõenäoliselt on maalermeisterid jaganud omavahel mustrijooniseid või üks maaler on käinud sama trafaretiga erinevatel objektidel tööd tegemas. Maalermeisterid on mustreid erinevatesse hoonetesse maalides muutnud ornamentide värvitoone, aga teinekord ka mustrit – mõnes majas on sama muster esindatud oma rikkalikumal kujul, teistes jällegi on pool mustrist trükkimata jäetud.

4.1. 20. sajandi esimene kümnend kuni aastani 1920 – historitsismi järelkaja ja juugend

20. sajandi esimesel kümnendil olid interjöörides eelmise sajandi järelkajana levinud veel historitsistlikud lae- ja seinamaalingud, mille puhul jagati kogu maalitav pind süsteemselt väljadeks. Maalitava pindade skemaatiline jaotus ulatub veel varasemasse perioodi kui historitsism. Juugendi tulekul jätkati pindade sama jaotussüsteemiga, kuid värvitoonid ja ornamendikeel muutusid. Trafarett-tehnikat kasutati peamiselt korduvate mustrite tegemiseks kombineeritult teiste tehnikatega, nagu käsitsi maalimine, joonimine ja muu selline. Trafaretti kasutati ka alusjoonise pealekandmiseks näiteks pauseerimismeetodit kasutades. Lisaks oli levinud trafarettmustrite ülemaalimine pintsliga: trafaretile iseloomulikud ühenduskohad, mis trafaretti koos hoidsid, maaliti kinni ning trafareti abiga trükitud mustrile maaliti käsitsi peale valgus ja varjud, et motiiv ruumilise või taimede puhul tõetruu mulje jätaks. Maalingutega dekoreeriti nii eluruumide kui ka trepikodade lagesid ja seinu. Alljärgnevalt antakse ülevaade levinuimatest lae- ja seinamaalingute tüüpidest ning tuuakse välja, kuidas neid omavahel kombineeriti ja kui palju kasutati selliste lahenduste puhul trafarett-tehnikat. Ajavahemikku 1900–1920 jäävaid maalinguid on dokumenteeritud Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt 27 hoonest kokku 69.

4.1.1 Laemaalingud

Lagesid maaliti nii eluruumides, söögitubades kui ka peasissekäiguga trepikodades. Laemaalingute puhul on olnud levinud meetod laenurkade rikkalikum dekoreerimine – sinna maaliti kas midagi ornamentaalset, figuraalset, mõni maastikuvaade või natüürmort. Näiteks söögitubades esineb kannude ja muude toidunõude, pudelite ja söögiga kompositsioone. Nurgakaunistused on ühendatud omavahel joonte või muu raamistusega, teinekord on lae pikemate külgede keskossa lisatud veel omakorda ornamentaalseid kompositsioone. Lae keskossa on maalitud tihti rosett. Edevamates kodudes on rosett olnud ka reljeefne, valmistatud kas kipsist, papjeemašee (pr *papier mâché*) tehnikas pabermassist või tõmmatud šablooniga märja krohvi sisse, samal ajal kui tehti lae krohvitöid. Trepikodade laemaalingud on olnud pigem tagasihoidlikumad – nurgamotiivid ja rosetiosa on teinekord maalimata jäetud, laeserva ääristav raam on kaunistatud trafarettbordüüriega.

76. Emajõe 6 söögitoa laemaalingu nurgamotiiv kööginõusid esitava natüürmordiga.

77. Kastani 17 söögitoa laemaalingu nurgamotiiv veinipudeli ja klaasiga.

78. Väike-Tähe 1 söögitoa laemaalingu pikikülje kompositsioon kannu ja söögiga.

79. Väike-Tähe 1 peremehe kabineti laemaalingu nurgamotiiv kündjaga.

80. Väike-Tähe 2 papjeemašee laerosett koos trafarettmaalinguga.

81. Väike-Tähe 2 laerosett pärast papjeemašee roseti eemaldamist, mille alt tuli välja maaling.

82. Emajõe 6 laerosett on tehtud trafarettidega.

83. Väike-Tähe 1 šablooniga märja krohvi sisse tõmmatud reljefne rosett (restaureeritud).

Ajavahemikus 1901–1907 ehitatud puitelamu aadressil Kastani 17 on hea näide sellest, kuidas linnapiirist siis veel välja jäänud endistele mõisamaadele ehitatud esimestes uhkematel puithoonetes segunesid omavahel historitsism ja juugend. Hoones on säilinud mitu laemaalingut, mis esindavad mõlemat stiili. Ühes korteris on juugendstiilis laemaaling ning naaberkorteris historitsistlik laudist jäljendav aaderdatud maaling. Sama kordub antud maja keldrikorrusel, kus ühe toa laemaaling on historitsistlik, samuti aaderdatud laudist imiteeriv, ning kõrvaltoa laes on juugendile iseloomulikud lillemotiivid.

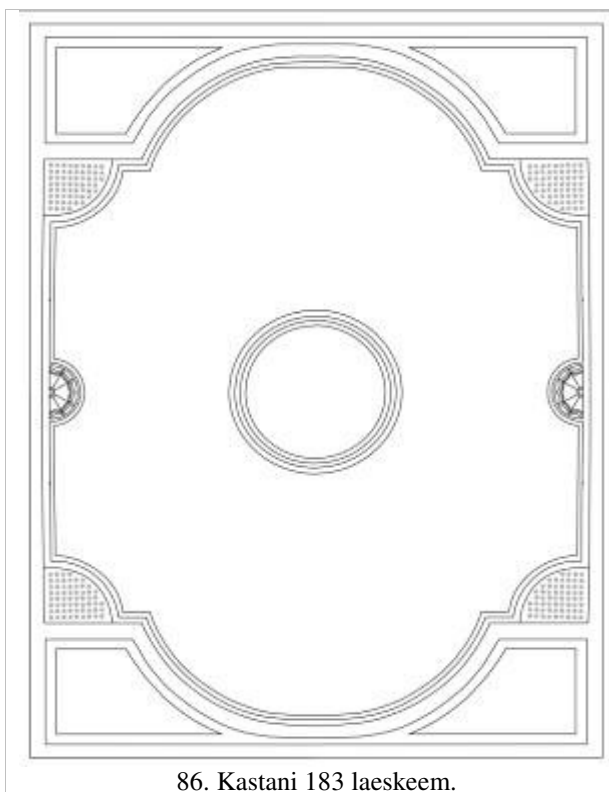
84. Historitsistlik laemaalng 20. sajandi algusest Kastani 17 hoone teisel korrusel.

85. Juugendlik laemaalng 20. sajandi algusest Kastani 17 hoone esimesel korrusel.

Maalermeistrid kasutasid oma töös mustrikatalooge ja eeskujuraamatuid, mistõttu võib ka Tartu maalingute puhul täheldada korduvaid mustreid ja lae- ning seinaskaeme. Üks näide

sellest, kuidas kasutatud on sama laeskeemi, pärineb Väike-Tähe 1 söögitoa ja Kastani 183 toa laemaalingute võrdlusest. Ainsad erinevused nende objektide puhul on värvilahendused ning detailid. Nurkades, kus Väike-Tähe 1 maalingul on lehvikud, on Kastani 183 maalingul kuldsed tähed ning pikikülgede motiividel, kus Väike-Tähe 1 maalingul on söögiteemalised natüürmordid, on Kastani 183 maalingul lehvikud.

86. Kastani 183 laeskeem.

87. Kastani 183 osaliselt avatud laemaaling.

88. Väike-Tähe 1 söögitoa laemaaling, teine korrus, hoovipoolne tuba.

Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt on kogutud teavet 11 hoonest 28 laemaalingu kohta, millest kõik on dateeritud ajavahemikku 1900–1915. Maalingutest 26 asuvad eluruumides ja viis trepikodades. Alates 1920ndatest Tartu interjöörides enam laemaalinguid ei esine.

4.1.2 Seinaviimistlus

Eluruumide ja trepikodade seinapinnad on olnud sageli kas värvitud või tapeeditud. Kui võrrelda leide samal ajal ehitatud hoonetest, pole võimalik eristada, kas tapeeti eelistati värvitud seintele või vastupidi. Seega ei saa näiteks väita, et tapeet oleks olnud rohkem levinud jõukamate kodude interjööriimistluses. Lisaks oli tapeet 19. sajandi lõpuks juba massidesse levinud kaup, mida sai endale lubada tõenäoliselt igäüks. Pigem võis valiku taga olla maitse-eelistus või praktiline kaalutlus.

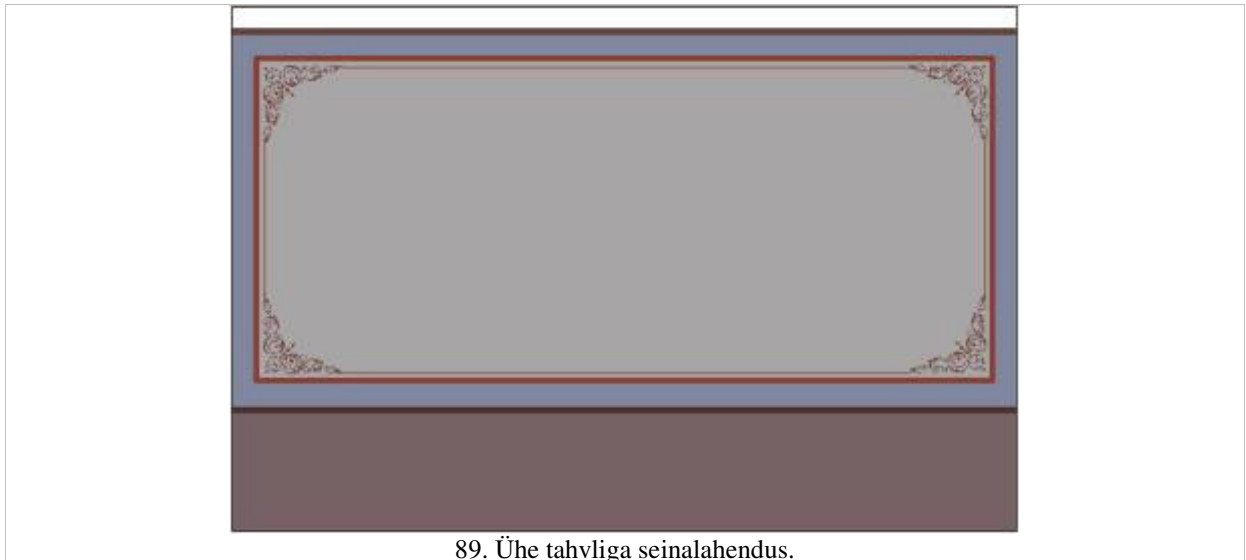
Tuginedes Supilinna maalingute inventeerimisele on tapeeti kasutatud nii eluruumides kui ka trepikodades pigem isegi esmase kiire viimistluslahendusena – palgivahed on täidetud pinna tasandamise eesmärgil saviga ning seejärel on seinapind kaetud tapeediga. Hiljem on tapeeditud sein kaetud pilliroomati ja lubikrohviga ning värvitud ja mitmel juhul maalingutega dekoreeritud (Lepiku 14 trepikoda, Veski 37 toad, Kroonuaia 38 toad jt). Üheks

põhjuseks, miks nii on tehtud, võib tuua 20. sajandi alguse linnastumisfenomeni ning ehitustegevuse kiire kasvu. Palkhoone ehitati valmis, uutel elanikel oli tarvis kohe sisse kolida ning seinad tuli kiiresti viimistleda. Palkehitised aga vajuvad veel pärast valmimist ning kui seinad oleks kohe krohviga kaetud, hakanuks need maja vajumise tagajärjel mõranema ja lagunema. Seega võib oletada, et palkseinu tapeediti enne nende krohvimist seepärast, et oodati värskelt valminud maja palkide kokkuvajumist. Sellega hoiti kokku ka ehitus- või paranduskuludelt.

Samas leidub teavet ka interjööridest, kus seinad on ehitusjärgselt kohe krohvitud, aga neid pole kunagi värvitud, vaid algusest peale ainult tapeediga kaetud. Kaks sellist näidet asuvad Kastani 21 ja Kastani 23 hoonetes, kus eluruumide ja söögitubade laed on olnud maalingutega dekoreeritud ning seinad tapeeditud. Sarnaste näidete puhul võib oletada, et rohkem rõhku pandi siseviimistlusele ning ehitusjärgsete krohvimistöödega oli aega oodata.

Kõige levinumad värviga teostatud seinaviimistluslahendused antud ajaperioodist saab jagada kogutud teabele tuginedes viide rühma, mida käsitletakse alljärgnevalt üksikshaaval detailsemalt. Iga rühma siseselt tekivad omakorda alajaotused vastavalt erinevatele kasutuses olnud dekoorilahendustele.

Ühe tahvliga seinalahendus. Ruumi seinapinnad on jagatud skemaatiliselt nii, et seinapinna ülemisse ossa, umbes kolme neljandiku peale, on maalitud heledates toonides üks suur tahvel, mida ääristab sellest natuke tumedam raam, ning alumisse ossa, umbes neljandiku peale, on maalitud tumedates toonides paneel. Tahvlid, raamid ja paneeliosa on eristatud üksteisest maalitud joontega ning tahvlinurgad on tavaliselt kaunistatud taimemotiividest inspireeritud stiliseeritud trafaretimustriga. Selliste seinajaotuste või -maalingute korral ei ole lagedele maalinguid tehtud, vaid need on tavaliselt valgeks värvitud ja laevärv on ulatunud 10–15 sentimeetrit laest seinapinnale.

90. Kõige tüüpilisem ühe tahvliga seinalahendus 20. sajandi algusest, Kalevi 23.

91. Trafarettmuster tahvli nurgas, Kalevi 23.

Ülalkirjeldatud viimistluslahendusest esineb ka keerukamaid variatsioone, kus näiteks jooni on maalitud rohkem või trafarettmustrit on kasutatud koos joontega bordüüride tegemisel, mis ääristavad tahvli raamistust. Paneeliosa on võidud jagada omakorda tahvliteks ning värvitud pind on kas aaderdatud, marmoreeritud või trafarett-tehnikat kasutades viimistletud. Keerukamaid lahendusi on kasutatud pigem 19. sajandi teises pooles või lõpus ehitatud hoonetes ning 20. sajandi alguses ehitatud hoonetes leidub rohkem lihtsamaid, ülalkirjeldatud versioone. Täpset piiri on praeguste andmete tuginedes siiski raske tõmmata, kuna keerukamaid erandeid leidub ka 20. sajandi algusest.

92. Veski 37, aaderdatud tahvli- ja paneeliosa imiteerib laudist. 19. sajandi lõpp – 20. sajandi algus.

93. Veski 37, paneeliosa on aaderdatud, raami ja tahvlit eristav joon on trafarett-tehnikas täpiliselt trükitud ning nurgamotiivile on käsitsi valgus peale maalitud. 19. sajandi lõpp – 20. sajandi algus.

Ühe tahvliga lahenduse kasutamine pole sõltunud otseselt ruumi suuruselt. Võiks oletada, et väiksemad ruumid on lahendatud nii põhjusel, et väikest seinat pole mõtet mitmeks tahvliväljaks jagada, aga ka suurte ruumide seinad, mis on kuni 6 meetrit laiad, on lahendatud ühe suure tahvliga. See on väga levinud viimistlusvõte, mida kasutati palju juba 19. sajandil nii seinte värvimisel kui ka tapeetide paigaldamisel¹⁵². Näiteid ühe tahvliga jaotusest leidub näiteks Viljandis, Härjanurme ja Esna endistes vallamajades jm.

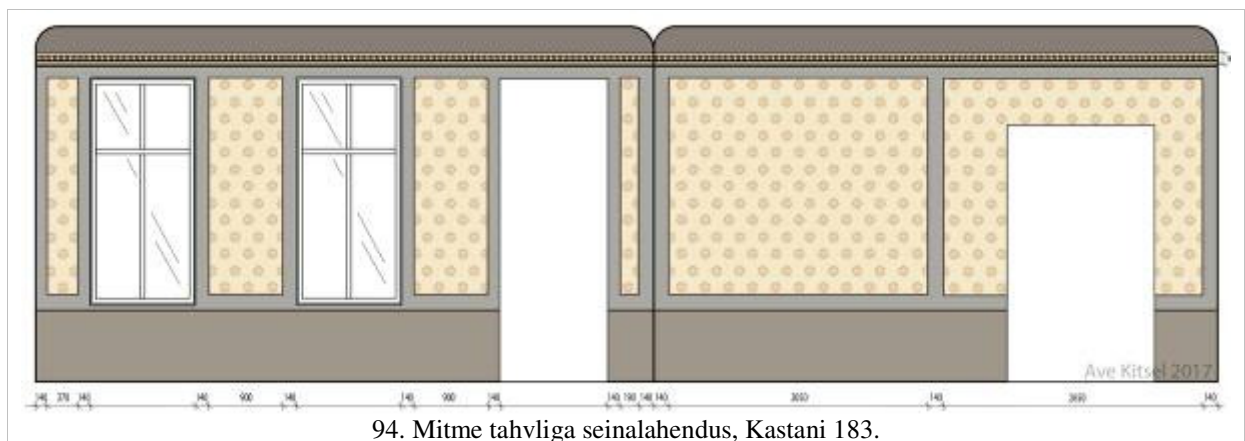
Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt on kogutud teavet 7 hoonest 16 ühe tahvliga seinalahenduse kohta, millest kõik on dateeritud ajavahemikku 19. sajandi lõpp – 1915. Alates 1920ndatest sellist lahendust Tartu interjöörides enam ei esine.

Mitme tahvliga seinalahendus. Ruumi seinapinna skemaatiline jaotus on sama kui ühe tahvliga seinalahenduse puhul, kuid seinapinna ülemine osa on jagatud mitmeks väiksemaks tahvliks. Iga tahvel on ääristatud reeglina laiema raamistusega, mida on viimistletud vähemalt ühe peenema joonega. Raami värvitoon on alati tahvli toonist tumedam või lahendatud

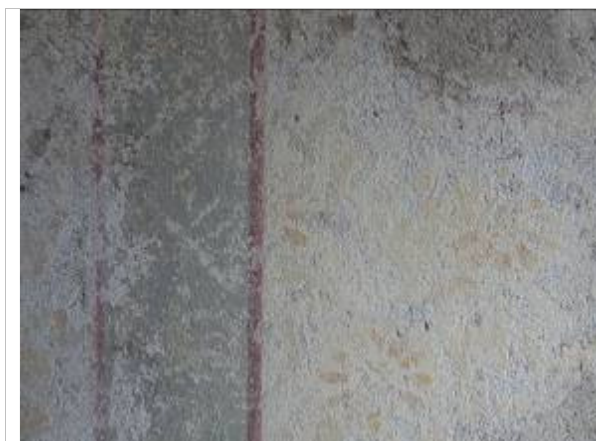
¹⁵² K. Kallaste, Preservation of Wallpapers as Part of Interiors. Doctoral thesis, Estonian Academy of Arts. Eesti Kunstiakadeemia, 2013, lk 70 ja 96.

vastandvärviga. Joon või jooned, mis eristab/eristavad tahvleid ja raami üksteisest, on tonaalsuselt kogu kujunduse suhtes kõige tumedam(ad). Tahvlite sisud on kaunistatud trafarett-tehnikas piiramata pinna mustriga või samamoodi nagu ühe tahvliga lahenduse puhul ehk tahvli igasse nurka on trükitud trafarettmuster. Paneeliosa on kas ühevärviliselt viimistletud, aaderdatud, marmoreeritud, pritsmarmoriga kaetud, omakorda tahvliteks jagatud või imiteerib laudist.

Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt on saadud teavet ühe mitme tahvliga seinalahenduse kohta. See asub Kastani 183 hoones, mis on ehitatud ajavahemikus 1908–1914¹⁵³. Tahvli skeem on esimeses viimistluskihis, seega ehitusaegne, ning sellega käib kokku laemaaling. Maalingud on eluruumis, tõenäoliselt on ruumi kasutatud külaliste vastuvõtmiseks.

94. Mitme tahvliga seinalahendus, Kastani 183.

95. Tahvlite sisud on dekoreeritud trafarett-tehnikas piiramata pinna mustriga, Kastani 183.

96. Laemaaling on tahvliaotusega samast viimistluskihist, Kastani 183.

¹⁵³ M. Nõmmemaa, Kastani 183 elamu osade ruumide viimistlusuuringute aruanne, 2015.

Kvaadermaalingud. Lisaks kirjeldatud seinajaotustele oli 20. sajandi alguses levinud ka kivitahvlite imiteerimine maalimise teel ehk kvaadermaalingud. Tehnika kandus 20. sajandisse üle varasemast perioodis nagu ka tahvlijaotused. Selle võtte puhul ei kasutatud trafarett-tehnikat, aga kuna tegemist on suhteliselt levinud viimistlusvõttega ning seda esineb koos laemaalingutega, kus on trafaretti kasutatud, väärib see siin märkimist. Seinapind jagatakse horisontaalselt kaheks, nii et ülemine osa värvitakse 15–20 sentimeetri ulatuses laepinnast lae või laemaalingu välise raamistusega ühte tooni ning ülejäänud seinapinnale ehk seinapõhiosa antakse ühtne toon. Seejärel jagatakse seinapõhiosa ridahaaval näiteks 40 x 50 sentimeetristeks rombideks, mis paiknevad üksteise suhtes nihkes, et see jätaks mulje poole kivi pikkuse ülekattega laotud kividest. Rombide sisse maalitakse käsitsi marmori või mõne muu kivi muster. Kui tahetakse jätta tõetruud muljet, maalitakse iga romb eraldi, nii et kivi imiteeriva mustri jooned ei jookseks kokku, mõeldes sellele, et naturaalse kivi lõikamisel ei saada kunagi kaht ühesuguse mustriga kivi plokki. Kõige lõpus ääristatakse rombid kontuurjoontega. Teinekord ei maalita rombide sisse üldse kivimustrit, vaid piirdatakse ainult joontega, mis imiteerivad poole kivi pikkuse ülekattega ladumist (näiteks Tartu Peetri kiriku teine viimistluskiht 20. sajandi algusest). Kvaadermaalingud olid levinud 20. sajandi alguse linnakodanike hoonete trepikodade viimistlusena.

Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt on saadud teavet kahe hoone trepikoja kvaadermaalingute kohta, mis on dateeritud ajavahemikku 1900–1915. Alates 1920ndatest sellist lahendust Tartu interjöörides enam ei esine.

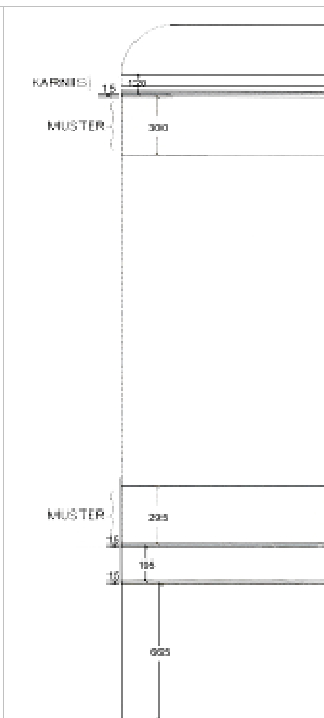
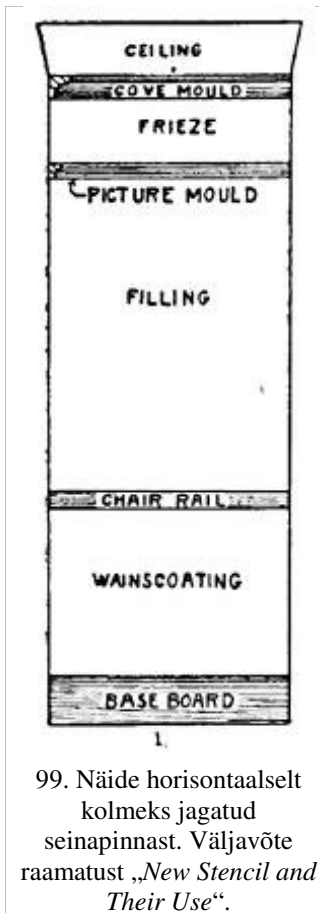

97. Kvaadermaaling Tähe 7 trepikojas aastast 1907. Koos seintega on maalitud ka lagi, kus on kasutatud trafarett-tehnikat.

98. Kvaadermaaling Veski 55 trepikojas. Originaalmaalingut eksponeeritakse sondaažina, mille kõrvale on tehtud rekonstruktsioon. Maaling on dateeritud 19. sajandi lõppu – 20. sajandi algusesse.

Seinapinna jagamine horisontaalselt kolmeks. Ruumi seinapinnad on jagatud horisontaalselt kolmeks, nii et seinapinna ülemisse ossa jääb 10–15 sentimeetri laiune värviala, mis on laevärvi või laemaalingu välise raamistusega ühte tooni. Seina keskele jääb umbes kolme neljandikku kattev ühatooniline, tavaliselt hele, seina põhiosa, mille lõpetab umbes seinapinna alumisse neljandikku jääv paneeliosa. See on reeglina seina põhiosast tumedamat tooni. Kolmeks jaotust on võidud kombineerida ka teisiti, näiteks nii, et seina ülemine 10–15-sentimeetrine osa on hoopis paneeli kohal. Kolme erinevat värvitooni eristatakse üksteisest joonega, teinekord kuulub kompositsiooni juurde ka mitu joont, mis on erineva laiusega. Trafarettbordüür kaunistab seinapinna keskele jääva põhiosa ülemist ja alumist serva nii, et üleval lõpetab see seina keskosa ning all jääb see paneeli kohale. Tihti on selliste lahenduste puhul kasutatud kahte erinevat mustrit: alumise mustri toonid on jõulisemad ning sobituvad kokku paneeli tumedama tooniga ning ülemise mustri toonid on helgemad, haakudes seina keskosa heleda tooniga.

Kirjeldatud tüüplahendus on oma ornamendikeele poolest kõige lihtsam ning kõige levinum. Seda on kasutatud laialdaselt trepikodades, aga ka eluruumides. Horisontaalselt kolmeks jagatud seinalahendusi on ka rikkalikumad, näiteks seina keskele jääv põhiosa on kaetud trafarett-tehnikas piiramata pinna mustri ja alumine paneeliosa on jagatud omakorda tahvliteks.

105. Paneeliossa on maalitud marmorit imiteerivad tahvlid ning seinä keskossa on trükitud trafarett-tehnikas piiramata pinna muster, Kastani 17.

Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt on kogutud teavet 10 hoonest 11 horisontaalselt kolmeks jagatud seinalahenduse kohta, millest kõik on dateeritud ajavahemikku 1900–1915. Nendest neli on lahendatud rikkalikumalt nagu Kastani 17 näide (vt ill 105), ülejäänud aga tavapäraselt kahe erineva trafarettmustriga. Maalingutest pooled asuvad trepikodades ja pooled eluruumides.

Seinapinna jagamine horisontaalselt kaheks. Ruumi seinapinnad on jagatud horisontaalselt kaheks, nii et seinapinna ülemine osa värvitakse lae või laemaalingu välise raamistusega ühte tooni (tavaliselt heledaks) ning ülejäänud seinapind värvitakse toonitud värviga tumedamaks. Seinapinna ülemise nii-öelda toonita heleda ala laius on varieeruv. Enim levinud laiuseks on 15–30 sentimeetrit laepiirist allapoole, kuid teinekord on võidud seinapind jagada ka võrdselt pooleks. Seda on praktiseeritud pigem trepikodades ja vähemtähtsates ruumides. 20. sajandi alguses soositi eluruumides seinatooni ja dekoori viimist suhteliselt üles laeserva. Hiljem tuli moodi nii-öelda laed madalamale tuua.

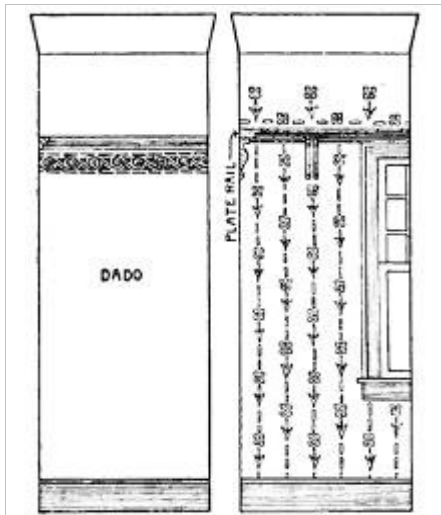
Selliste kaheks jaotatud seinalahenduste puhul on kõige tavalisemaks dekoorilahenduseks trafarettbordüür, mis on trükitud kahe seinavärvi murdepunkti. Nagu kolmeks jagatud lahenduse puhul, eristati ka siin värvitoone üksteisest joonega, aga teinekord piirduti ainult

trafaretmustriga. Kui seinapinna ülemine valge osa jäeti kitsaks (15–30 cm), trükiti muster alati seina põhiosale, nii et seina toon jäi mustri taustaks. Kui seinapinna ülemine osa toodi allapoole, näiteks poole seina peale, võidi muster trükkida ka valgele taustale ehk seina põhiosa kohale. 20. sajandi alguses kasutati bordüüride trükkimiseks lopsakamaid ja kõrgemaid mustreid ning neid maaliti teinekord käsitsi üle.

106. Trafarettmuster seinapinna ülemises osas, L. Tolstoi 14, 20. sajandi algus. Mustri kõrgus on 42 cm.

Kaheks jagatud seinalahendustel on ka keerukamaid dekoorikombinatsioone. Näiteks seinapinna ülemisse ossa trükitud trafarettmuustrile on lisatud vertikaalsed kitsad muustriribad umbes 50-sentimeetrise sammuga. Need ribad on tehtud samuti trafarett-tehnikas ning kujutavad endast geomeetrisi mustreid või taimemotiive, mis sobivad kokku seina ülemises osas oleva põhibordüüriga. Võib-olla on vertikaalsete ribadega püütud imiteerida tapeedipaane või on tahetud luua seinapinnal piiramata pinna mustri muljet.

107. Näited horisontaalselt kaheks jagatud seinapinna dekoreerimisvõimalustest koos bordüüri ja bordüüri ning horisontaalsete ribadega. Väljavõte raamatust „*New Stencil and Their Use*“.

108. Sondaažil on näha trafarettbordüür seinapinna ülemises osas ning vertikaalsed mustriribad seinapinna põhiosas. Maaling on dateeritud ajavahemikku 1909–1914, Kastani 183.

Trafarett-tehnikas on loodud ka kogu seinapinna põhiosa katvaid piiramata pinna mustreid, mis imiteerivad otseselt tapeedimustrit. Sellisel juhul pole seinapinna ülemisse ossa bordüüri tehtud. Tartu 20. sajandi esimese poole interjööridest pole ühtegi vastavat näidet veel leitud. Piiramata pinna mustrit leidub Tartus küll mitme tahvliga seinaskeemil (Kastani 183) ja horisontaalselt kolmeks jagatud seinapinnal (Kastani 17), kuid mitte horisontaalselt kaheks jagatud seinapinnal. Näiteid piiramata pinna mustrit kaheks jagatud seinapinnal saab tuua 19. sajandi mõisainterjööridest, Aruküla mõisa ja Uue-Varbla mõisa peahoonetest.

109. Uue-Varbla mõisa peahoone rekonstrueeritud piiramata pinna trafarettmuster, 19. sajandi teine pool.

110. Uue-Varbla mõisa peahoone piiramata pinna trafarettmuster, 19. sajandi teine pool.

111. Piiramata pinna muster Aruküla mõisa peahoones, tõenäoliselt 19. sajandi teine pool. Sondaaž on vormistatud seinapinna ülemisse ossa.

Üks hüpotees, miks antud perioodist leiti inventeerimise käigus nii vähe värviga teostatud kaheks jagatud seinapinna lahendusi, on see, et värvi asemel kasutati tapeeti. Kahe näitena saab tuua juba mainitud Kastani 21 ja 23 eluruumid, kus pole kunagi seinu värvitud, vaid neid on algusest peale tapeediga kaetud. Mõlema objekti puhul on olnud antud ruumides laemaalingud ning seinapinna ülemises osas on säilinud värvifragmente, mis viitavad maalitud bordüürile. Seega on laed ja seinapinna ülemine osa värvitud ja dekoreeritud ning ülejäänud seinapinnad kaetud tapeediga. Seda väidet toetab ka Väana mõisast pärinev meenutus, kus kirjeldatakse samalaadset viimistluslahendust 20. sajandi algusest: „Edasi oli minu tuba. 1904. aastal sisustati see moodsates helehallides toonides, kuna tapeedi ülaäärt pidi kulges käsitsimaalitud roosidega kirjatud poort. Samasugused roosid olid ka sohval, mis jagas ruumi põigiti „salongiks“ ja „magamistoaks“.“¹⁵⁴

Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt koguti teavet 7 hoonest 11 horisontaalselt kaheks jagatud seinalahenduse kohta, millest kõik on dateeritud ajavahemikku 1900–1920. Nendest üks on lahendatud rikkalikumalt, nii et lisaks bordüürile on trükitud seinapinnale vertikaalsed ribad (vt ill 108). Maalingutest üheksa asuvad eluruumides ja kaks trepikodades.

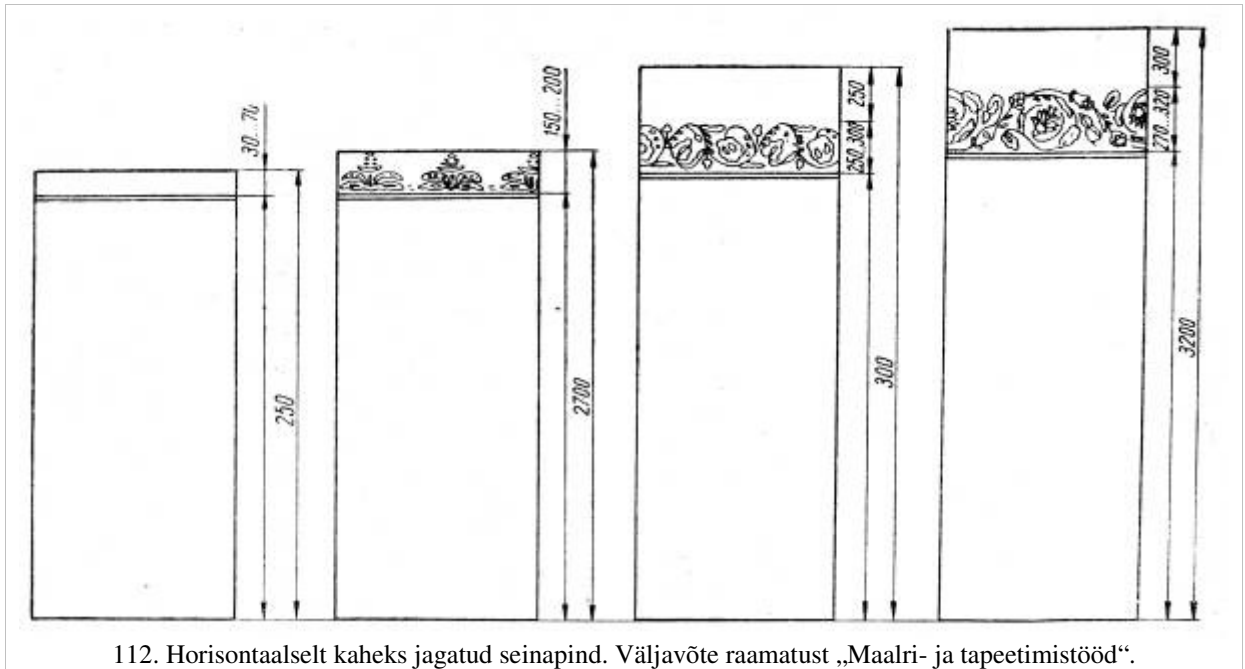
Horisontaalselt kaheks jagatud värvidega lahendatud seinapind oli aga väga levinud 1920–30ndate interjööri viimistluses, võib isegi öelda, et see on ainuke seinaskeem, mida eluruumides kasutati. Sellest antakse ülevaade järgmises alapeatükis.

¹⁵⁴ RA, ERA.T-76.1.12784: A. Hein, Komplekssed teaduslikud uuringud. Harju rajoon, Väana mõisa restaureerimine-rekonstrueerimine Ranna sovhoosi ja ENSK ATK kultuuri- ja õppekeskuseks. IX köide. Lisandusi ehitusajaloolisele õiendile. KRPI, Tallinn, 1989, lk 20–21.

4.2. Trafarettbordüürid 1920–30ndatel aastatel

Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt kogutud teabele tuginedes ei esine 1920–30ndate interjöörides enam laemaalinguid ega tahvlijaotusi. Kasutatakse seinapinna jaotamist horisontaalselt kaheks ja kolmeks värvialaks, nagu on kirjeldatud alapeatükis 4.1.2. Kahene jaotus on peamiselt kasutusel eluruumides ning kolmene jaotus trepikodades, aga leidub ka erandeid. Enim levinud ja kõige rohkem säilinud maalingutüüp on trafareti abiga seinale kantud bordüür. Mustreid ei maalita enam pintsliga üle, vaid need esinevad ainult puhtal kujul trafarett-tehnikas teostatult. Stiililiselt on 1920–30ndatel kasutuses olnud mustrid veel juugendlike mõjudega, kuid enamjaolt *art déco*'likud, geomeetrilised ja konstruktiivsed. Tavaliselt on sellised mustrid teostatud kahe-kolme värvitooniga. Seinaviimistluses on kasutatud peamiselt liimvärve. 1920ndatel esines interjööride seintel väga vähe tapeeti, pea kõik seinad on olnud värvitud. Seinud hakati taas tapeediga katma 1930ndate teises pooles. Ajavahemikku 1920–1940 jäävaid maalinguid on Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt dokumenteeritud 42 hoonest kokku 126.

Seinapinna jagamine horisontaalselt kaheks. Ruumi lagi on tavaliselt valgeks värvitud või valge värv on kergelt hallikaks või sinakaks murtud. Laevärviga on värvitud ka seinapinna ülemine osa, mis ulatub laest umbes 15–30 sentimeetrit seinale. Teinekord on laevärv madalamale toodud, nii et see katab ühe poole kogu seinapinnast. Seinapinna põhiosa on värvitud tavaliselt ühetooniliseks, mõnel juhul on põhiosa viimistletud kas kaltsutrükitehnikas või tupitud hõredalt teise värviga üle, nii et seinapõhivärv jääb alt paistma. See muudab ühtlase värvipinna elavamaks. Trafarettbordüürid on tehtud seinapinnast põhiosa ülaserva värvitud osa peale. Kui laevärv oli madalamale toodud, võidi bordüür trükkida ka seinapinnast põhiosa kohale ehk valgele laevärvile. Horisontaalselt kaheks jagatud seinaskeemi on kasutatud antud ajaperioodil kõige rohkem eluruumides, aga seda on leitud ka trepikodadest. Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt on dokumenteeritud kõige rohkem selliseid seinalahendusi, nimelt 38 hoonest 113 trafarettmustrit.

112. Horisontaalselt kaheks jagatud seinapind. Väljavõte raamatust „Maalri- ja tapeetimistööd“.

113. Trafarettbordüür seinä põhiosa ülemises servas, Filosoofi 25.

114. Trafarettbordüür seinä põhiosa ülemises servas, Võru 39.

Mõningatel juhtudel on seinä põhiosa ülemisse serva trükitud trafarettmustrile lisatud regulaarse vahemaa tagant umbes 50-sentimeetrise sammuga vertikaalsed mustriribad. Need on lihtsad kitsad geomeetrilised vms trafarettmustrid. Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt on selliseid seinamustreid dokumenteeritud 3 hoonest 4 mustrit. Need asuvad kõik eluruumides.

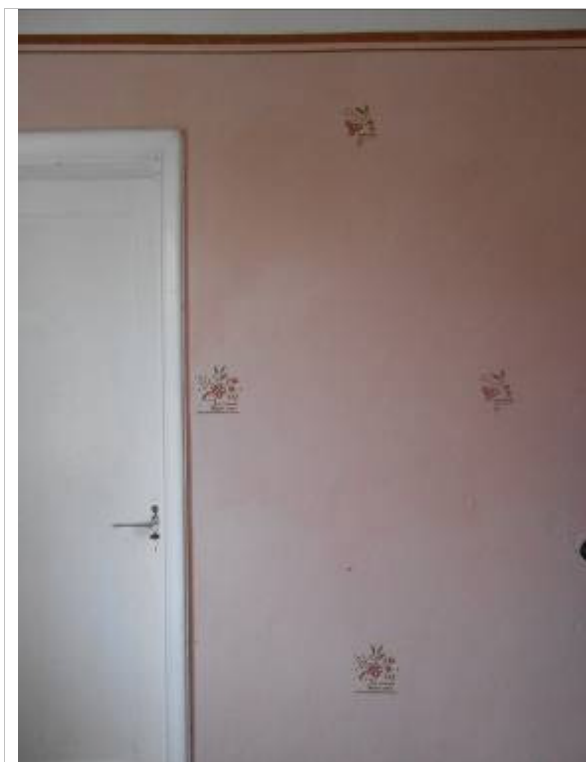

115. Trafarettbordüür koos vertikaalsete mustriribadega, Kooli 26.

116. Trafarettbordüür koos vertikaalsete mustriribadega, L. Puusepa 1.

Lisaks kirjeldatule dekoreeriti 1920–30ndatel horisontaalselt kaheks jagatud seinapindasid ka piiramata pinna tehnikat kasutades. Põhimõte oli sama kui 19. sajandil ja 20. sajandi kahel esimesel kümnendil trükitud mustrite puhul, kuid võrreldes varasemate perioodidega on 1920–30ndate piiramata pinna mustrid väga hõredad – siia-sinna seina põhiosale on trükitud vaid mõned lillekobarad, järgides siiski kindlat rütmi. Tartust saab tuua kaks näidet, mis on dateeritud käsitletavasse ajaperioodi, ning need asuvad eluruumides.

117. Piiramata pinna muster aastast 1938, Väike-Kaar 29.

118. Piiramata pinna muster 1930ndatest aastatest, Tähtvere 18a.

Seinapinna jagamine horisontaalselt kolmeks. Antud seinalahenduse puhul värvitakse lagi ja seinapinna ülemine osa, umbes 10–15 sentimeetrit laest, alati ühte tooni kas valge või kergelt toonitud värviga. Seinapõhiosa antakse hele toon ning paneeliosale sellest mõnevõrra tumedam toon. Teinekord on paneeliosa viimistletud lisaks pritsmarmor- või kaltsutrukitehnikas. Trafarettmusterid trükitakse paneeliosa kohale ja seinapõhiosa ülemisse serva. Seinapinna jagamist horisontaalselt kolmeks osaks on tutvustatud põhjalikumalt alapeatükis 4.1.2. 1920–30ndatel kasutati sellist lahendust rohkem trepikodades kui eluruumides.

Võrreldes varasema perioodiga (aastad 1900–1920) muutuvad trafarettmusterid 1920–30ndatel kolmeks jagatud seinaskaemi puhul lihtsamaks ning väiksemaks. Seinapõhiosa ülemisse serva trükitakse suuremaid ja keerukamaid, aga paneeliosa kohale väiksemaid, isegi vaid 2–3 sentimeetri laiuseid mustreid.

Inventeerimise käigus on Tartu miljööväärtusega hoonestusaladelt dokumenteeritud selliseid 1920–30ndate seinalahendusi kuuest trepikojast ja ühest eluruumist ehk kokku seitse.

119. Kolmeks jaotatud seinapinna ülemine trafarettbordüür aastatest 1924–1925, Salme 14a.

120. Kolmeks jaotatud seinapinna kitsas alumine trafarettbordüür jookseb rööbiti trepi käsipuuga, dateeritud aastatesse 1924–1925, Salme 14a.

121. Kolmeks jaotatud seinapinna ülemine trafarettbordüür 1920ndatest, Tähe 11.

122. Kolmeks jaotatud seinapinna kitsas alumine trafarettbordüür jookseb rööbiti trepi käsipuuga, dateeritud 1920ndatesse, Tähe 11.

Mustrid korduvad. Selle ajaperioodi trafarettmusterid korduvad majast majja, liikudes ühest linnaosast teise. Tõenäoliselt on maalermeistritel olnud kasutusel sama mustrikataloog või mustreid on omavahel vahetatud või jagatud või üks meister on käinud neid erinevatesse majadesse trükkimas. Samasuguseid mustreid on trükitud erinevates värvikombinatsioonides ning teinekord on neid ka muudetud, näiteks pool mustrist on trükkimata jäetud või mustrile on lisatud eespool kirjeldatud 50-sentimeetrise sammuga vertikaalne riba. Allpool on esitatud mõned näited.

123. Trafarettbordüür aastatest 1924–1925, Salme 14a eluruum.

124. Salme 14a bordüüri keerukam variant koos vertikaalsete ribaornamentidega Vilniuses. Väljavõte raamatust „*Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno*“.

125. Trafarettbordüür 1920ndate teisest poolest, Võru 39 eluruum.

126. Trafarettbordüür 1920ndate teisest poolest, Kalevi 47 eluruum.

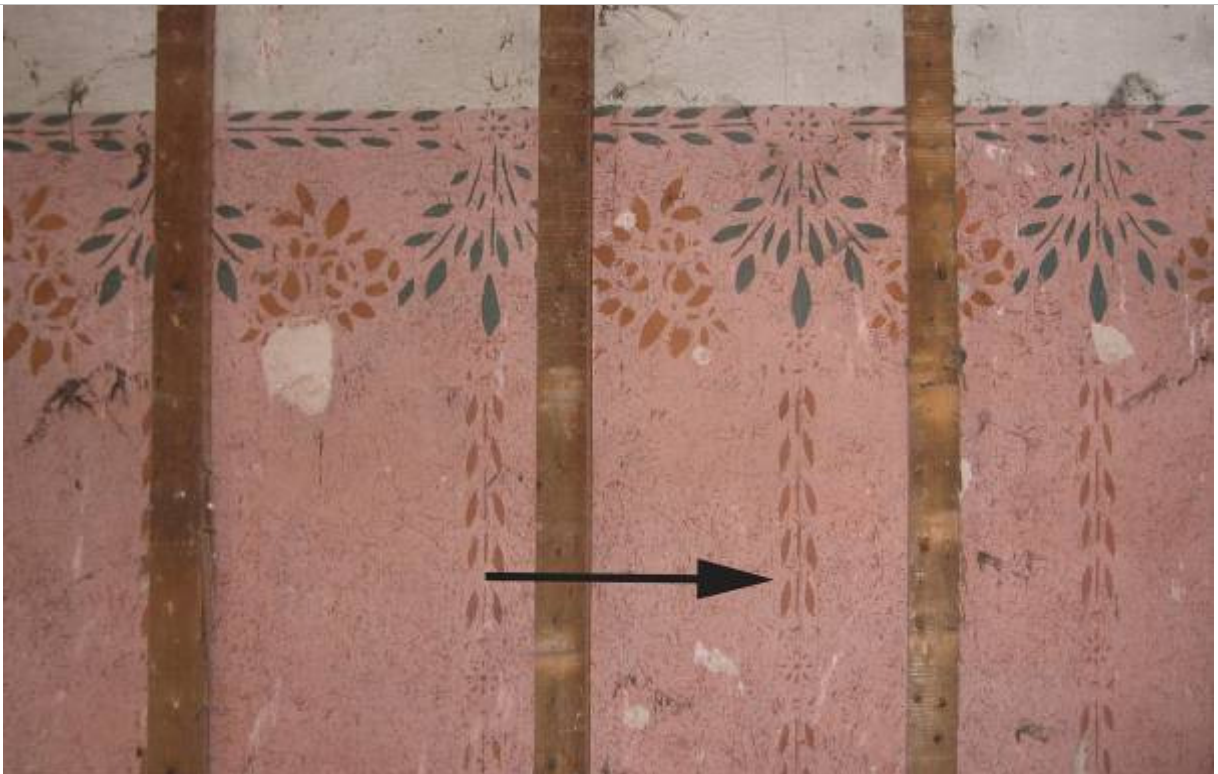
127. Trafarettbordüür aastatest 1924–1925, Salme 14a trepikoda.

128. Trafarettbordüür 1920ndate teisest poolest, Lepiku tn eluruum.

129. Roosidega trafarettbordüür seinapinna ülemises osas, Salme 14a eluruum, muster on dateeritud ajavahemikku 1924–1925.

130. Sama roosidega trafarettbordüür Veski 55 hoone eluruumis, aga siin koos vertikaalsete mustriribadega.

4.3. Rullimuster

Lisaks trafarettmustritele väärivad tähelepanu ka omamoodi põnevad rullimustrid, mis, tuginedes Tartu inventeerimistulemustele, tulid Eestis kasutusele tõenäoliselt 1930ndate teises pooles. Võttes aluseks jällegi Stockholmi maalrimuuseumi Måleriyrkets museum andmed¹⁵⁵, tulid mustrirullid vähemalt Rootsis moodi 1920ndatel ning neid kasutati seinte viimistlemisel kuni 1950ndateni. 1950ndatel reklaamiti mustrirulle Ameerikas, julgustades kõiki interjööride dekoreerimisel loosungiga „Do It Yourself“ isetegemisele. Kõik eestikeelsed

¹⁵⁵ Külastuskäik Stockholmi maalrimuuseumis Måleriyrkets museum, 19.01.2017.

maalritöökäsiraamatud, mida on antud töös kasutatud ning mis on antud välja aastatel 1942–1976, sisaldavad mustrirulliga töötamise õpetust.

„Et mustrite maalimine läbi trafareti on aegaviitev toiming, siis töö hõlbustamiseks tarvitatakse ka nn. rullimist. Tööabinõuks sel puhul on käepidemega varustatud ja võllil asetsev liikuv (pöörlev) rull. Rulli pinnale on kleebitud kummist, korgist või mõnest muust materjalist muster. Kui asetada värvisegu kihina mõnele plekile (siin mõeldakse värvivanni või muud alust, millele värv valatakse), rull sellelt üle veeretada ja samuti rullimisega pinnale kanda, jääb pinnale vastav muster.“¹⁵⁶ Mustrirullid võimaldasid tervet seinapinda kiiremini värviga ornamenteerida. Rullimustritega kaetud seinapinnad meenutavad tapeeditud seinu. Muster tehti tavaliselt värvitud seinale ning seinapinna ülemisse ossa, kus lae- ja seinavärv kokku said, maaliti lõpetuseks joon või teinekord ka väike trafarettmuster. Laed ja seinapinna ülemine osa värviti tavaliselt valgeks.

Rullimustreid esineb Tartu miljööväärtusega hoonestusaladel alates 1930ndate teisest poolest. Neid on kasutatud nii eluruumide kui ka trepikodade dekoreerimisel nii horisontaalselt kaheks kui ka kolmeks jagatud seinapindadel.

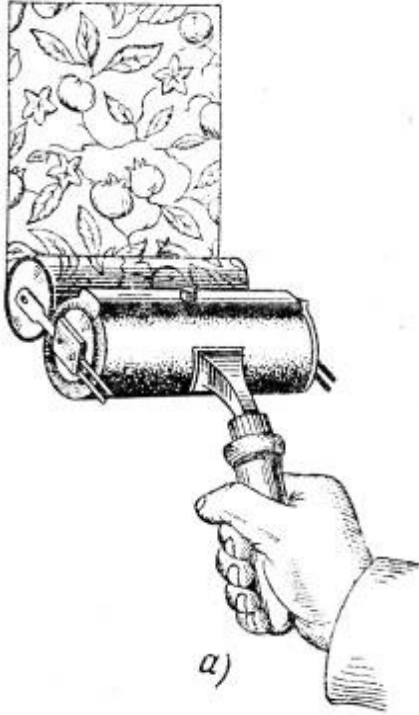

131. Isetehtud mustrirullid 1920ndatest Stockholmi maalrimuuseumis „Måleriyrkets museum“.

132. Tööstuslikult valmistatud mustrirullid 1930–40ndatest Stockholmi maalrimuuseumis „Måleriyrkets museum“.

¹⁵⁶ A. Krik, Maalri käsiraamat..., lk 214.

133. Mustrirulliga töötamise õpetus raamatust „Maalritööd“.

134. Rullimuster Tartus Salme 14a trepikojas.

135. Isetegemist propageeriv reklaam Ameerika 1950ndate kataloogist „1955 Home Decorator and How-to-Paint Book“.

5. Maalingute inventeerimise tulevikuperspektiiv

Maalingute inventeerimisprojekte tuleks korraldada ka teistes Eesti linnades ja mujal, et olemasolev teave täieneks. Antud töö lisas on toodud näidisdokumentatsioon, kuidas uut teavet maalingute kohta vormistada võiks (vt lisa 1). Uus teave maalingute kohta lisaks juba tehtud tööle laialdasemat võrdlusmaterjali. See olekski teiste linnade maalingute inventeerimise väärtus. Nii saaks laiema ülevaate Eesti interjööri maalingutest ja nende tüüpidest ning selguks, kas ka mujal olid kasutusel samad seinaskeemid ja mustrid nagu Tartus. Seda kõike oleks huvitav teada, kuid tekib küsimus, miks ja kellele see vajalik on.

Karlova ja Supilinna linnaosade maalingute inventeerimisprojektide eesmärk oli talletada teavet säilinud maalingute kohta hoonetes, mis pole muinsuskaitse all, ning teha maalingualast teavitustööd inimeste seas, kes omavad säärastes hoonetes kodu. Edasisi inventeerimisprojekte tuleks teha samadel eesmärkidel. Kogutud teavet saavad kasutada tulevikus nii majaomanikud, restauraatorid, ajaloolased kui ka teised uurijad ning asjahuvilised. Peamine küsimus on, kuidas saab kogutud teavet kasutada.

Karlova linnaosa maalingute inventeerimise projekti alustades tekkis idee võimaliku digitaalse andmebaasi loomisest tulevikus, mistõttu lisati inventeerimisankeedile ka konfidentsiaalsust puudutavad küsimused. Digitaalne andmebaas oleks parim lahendus taolise materjali edasiandmiseks ning üldsusega jagamiseks. See peaks olema otsingumootoriga andmebaas, kust saab soovitud informatsiooni kätte kas mustri tüübi, ajastu või seinalahenduse alusel. Ideaalis võiks andmebaas võimaldada ka samasuguste mustrite omavahelist võrdlust.

Eestis on loodud juba tapeetide andmebaas „Eesti virtuaalne tapeedikogu“¹⁵⁷ ning kirikute andmebaas „Eesti kirikud“¹⁵⁸. Soomes on loodud tapeetide andmebaas „Tapettitietokanta“¹⁵⁹, mis sisaldab mingil määral teavet ka (trafaret)maalingute kohta. Sarnaseid andmebaase on tõenäoliselt Euroopas ja mujal veelgi. Maalingute andmebaas võiks sisaldada teavet kõikide

¹⁵⁷ Eesti virtuaalne tapeedikogu. – Tapeedikogu: <http://www.tapeedikogu.ee/> (vaadatud 07.05.2017).

¹⁵⁸ Eesti kirikud. – Kirikud: <http://kirikud.muinas.ee/index.php> (vaadatud 07.05.2017).

¹⁵⁹ Tapettitietokanta. Museoviraston rakennushistorian osaston tapettinäytteet. – Tapetti: <http://tapetti.nba.fi/> (vaadatud 07.05.2017).

Eesti interjööri maalingute kohta erinevatest ajastutest. Näiteks võiks lisada sinna Reesi Soodla¹⁶⁰ ja Kais Matteuse¹⁶¹ inventeeritud Tallinna talalaeid jms.

Maalingute andmebaasi võiks ühendada ka juba olemasoleva tapeediandmebaasiga, kuna nii tapeedid kui ka maalingud on oluline osa interjööri kujundusest ning esinevad tihti koos. Sellisel juhul annaks andmebaas terviklikuma ülevaate ajaloolisest interjööriist. Andmebaas oleks informatiivsem ja väärtuslikum, kui sealt saab otsida kõiki interjöörielemente. Näiteks võiks see olla väga kasulik nii ajaloolises hoones elavale korteriomanikule, kes otsib remonti tehes eeskujusid, kui ka sisekujundajale. Siit ka mõte, et andmebaasi võiks olla võimalik lisada peale maalingute ja tapeetide teisi interjöörielemente: ahjud, stukkdekoor, kremoonid, põrandaliistude profiilid jne.

Digitaalne andmebaas oleks tarvilik, kuna see koondaks palju teavet ühte kohta kokku. Samas saab senise töö tulemusi ka niisama kasutada.

¹⁶⁰ R. Soodla, Tallinna vanalinna maalitud talalagede inventariseerimine ja katalogiseerimine. Kataloogi väljatöötamine. Bakalaureusetöö. Tallinn. Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2006. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna raamatukogust.

¹⁶¹ K. Matteus, Tallinna vanalinna maalitud talalagede inventariseerimine ja katalogiseerimine. Taustteave. Bakalaureusetöö. Tallinn. Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2006. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna raamatukogust.

Kokkuvõte

Trafarett-tehnika on olnud kasutusel ammustest aegadest ning selle idee seisneb mustri kiires ja lihtsas kordamises. Seetõttu saab trafarett-tehnikas dekoreerida paljusid erinevaid pindu ja materjale. Antud töös uuritakse tehnika kasutust interjööri maalingute kontekstis, keskendutud on 20. sajandi esimese poole maalingutele Tartu miljööväärtusega hoonestusaladel.

Trafarettmaalingute ajalugu ja tehnikat vaatlev ning Eesti konteksti asetav osa magistritööst täiendab ja loob taustsüsteemi, kuhu paigutuvad inventeerimistöõde käigus välja selgitatud enim levinud maalingutüübid.

Sõna „trafarett“ hakati interjööri maalingute kontekstis kasutama umbes 1950ndatel vene keele mõjutusel, enne seda räägiti „šabloonist“. Tänapäeval omavad need mõisted aga erinevaid tähendusi. „Trafarett“ on materjali sisse lõigatud kujutis ja „šabloon“ on materjalist välja lõigatud kujutis. Seega saab trafareti abiga trükkida kujutise positiivpildi ja šablooniga saab kanda alusele mustri piirjooned. Tänapäeval kasutatakse interjööri maalingute kontekstis maalingutest rääkides sõna „trafarett“.

Trafaretti valmistatakse nii, et alusesse lõigatakse muster ja värv trükitakse läbi selle pinnale, mida soovitakse mustriga dekoreerida. Põhimõtteliselt võib selleks kasutada ükskõik millist tüüpi värvi, ajalooliselt on interjööri maalingute puhul kasutatud lubi-, liim-, kasein-, tempera- või õlivärve. Värv tüüp valitakse alati aluspinna ja ruumi funktsiooni põhjal, näiteks suurema kulutuskooormuse all olevad pinnad on mõistlik värvida vastupidavama värviga.

Trafareti populaarsus interjööri kujunduses on läbi ajaloo muutunud. Trafarett on olnud üks paljudest käsitöölise või maalermeistri töövahenditest, mida on hinnatud seal, kus on olnud tarvis teha palju korduvaid elemente. 19. sajandi tööstusrevolutsiooni tulemusena muutusid trafaretid laiatarbekaubaks ning 20. sajandisse jõudes võisid neid kasutada ka koduperenaised kas või diivanipatjade kaunistamiseks. Lihtsa tehnika rohke kasutamine tõi kaasa aga kunstnike, arhitektide ja disainerite kriitika, kes pidasid seda „laiskade kunstiks“. Üldiselt on trafarett-tehnika olnud alati odavam alternatiiv luksuslikule kaubale, nagu 18. sajandil tapeedid. Vastukaaluks 19. sajandi tööstusrevolutsiooni masstoodangule tekkis käsitööd hindav liikumine, mistõttu trafarett-tehnika tõusis ühe käsitöövormina taas hinda.

Interjöörikujuanduses kasutati seda palju veel ka 20. sajandi esimeses pooles.

Tartus on autori eestvedamisel korraldatud kahel korral ajalooliste interjöörikujuanduste kogumise projekti. Karlova ja Supilinna miljööväärtusega hoonestusaladel aastatel 2012–2014 toimunud inventeerimise käigus koguti teavet 90 interjöörikujuanduse kohta 36 hoones. Pärast inventeerimist on kogunenud kujuandusi veel nii Tartust kui ka mujalt Eestist. Tartust on saadud aastatel 2012–2017 teavet 197 kujuanduse kohta 69 hoones. See teave on antud töö raames tüpologiseeritud. Kujuanduste inventeerimistulemusi esitatakse süsteemselt aastakümnete kaupa, et anda ülevaade linnakodanike elamute viimistluslahendustest 20. sajandi esimeses pooles. Praktilise töö käigus sai selgeks, et 20. sajandi interjöörikujuandused on linnakodanike elamutes üpris rikkalikult dekoreeritud, kusjuures mitmed töövõtted ja dekoorielemendid korduvad majast majja.

Ajavahemikku 1900–1920 jäävad kujuandused jagunevad kahte rühma: laemakujuandused ja seinaviimistlus. Seinaviimistluse tüüplahendused on jagatud omakorda viieks. Eristatud on ühe tahvliga seinalahendust, mitme tahvliga seinalahendust, kvaadermaalinguid, seinapinna jagamist horisontaalselt kolmeks ja kaheks. Iga rühma sees eristatakse lisaks kujuandust tüüpe, näiteks kas trafarettmuster esineb seinaskeemil bordüüri või piiramata pinna muustrina. 1920–30ndate interjöörikujuanduses ei esine enam laemakujuandusi ja seinaskeemidest kohtab ainult kaht tüüpi ehk horisontaalselt kolmeks ja kaheks jagatud seinalahendust. Ka nende kahe rühma sees eristatakse omakorda kujuandust tüüpe. Lisaks tutvustatakse eraldi lühidalt ka muustrirulli, mida hakati Tartu interjöörikujuanduses kasutama 1930ndate teises pooles.

Seni on kogutud kujuandusi süsteemselt ainult Tartus. Töö autor pakub välja, et kujuanduste inventeerimist võiks korraldada ka mujal Eestis. Eesmärk on talletada teavet säilinud kujuanduste kohta hoonetes, mis pole muinsuskaitse all, ning teha kujuandust teavitustööd inimeste seas, kes omavad säärastes hoonetes kodu. Kogu lisanduv teave kujuandustest täiendab juba olemasolevat. Kogutud andmete jaoks võiks luua tulevikus digitaalse andmebaasi – nii oleks neid lihtsam hallata, võrrelda ja kasutada. Lisaks oleks teave kõigile huvilistele, uurijatele, restauraatoritele, vana maja omanikele ja teistele kättesaadav.

Kasutatud kirjandus ja teised allikmaterjalid

Raamatud

Brown, A. E., American Wall Stenciling, 1790-1840. University Press of New England, Hanover and London, 2003.

Desaint, A., Ideas and Studies in Stencilling and Decorating. C. Griffin and Comp., Id, London, 1927.

Feldmann, E., V. Kuusloo, V. Tiido, A. Matsalu, Tartu Töösturite Keskühing. Koguteos. Tartu Töösturite Keskühingu väljaanne, Postimehe trükk, Tartu, 1937.

Harvey, C., J. Press, William Morris. Design and enterprise in Victorian Britain. Manchester University Press, Manchester and New York, 1991.

Jaanus, J. M., Maaleri kool. Kõige tarvilisemad õpetused wärwijatele ja pildi maallijatele kui ka nendele, kes igasugu wärwimise ja maalimise ametit tahawad õppida. M. Tõnisson, 1894.

Kaila, P.,Majatohter I–VI. Viplala, Tallinn, 1999.

Kaila, P., Talotohtori – rakentajan pikkujättiläinen. Neljästoista painos, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2007.

Kalm, M. jt, Eesti kunsti ajalugu 5. 1900–1940. Sihtasutus Kultuurileht, Tallinn 2010.

Kaplinski, K.,Tallinn – meistrite linn. Koolibri, Tallinn, 1995.

Klajumienė, D., Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno. Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius, 2015.

Klotšanov, P., A. Suržanenko, J. Eidinov, Viimistlustööd. Käsiraamat. Valgus, Tallinn, 1969.

Kodres, K., Esitledes iseend. Tallinlane ja tema elamu varauusajal. ACTA Universitatis Tallinnensis, TLÜ Kirjastus, 2014.

Krik, A., Maalri käsiraamat II. Maalritööd. Põllumajanduslik Kirjastusühistu Agronoom, trükikoda Vaba Maa, Tallinn, 1942.

Mickel, A., Stenciling. The Manual Arts Press, Peoria Illinois, 1920.

Pietarila, P., Koristemaalaukset, tietoa historiasta ja tekniikasta. Tikkurila Oy, 1992.

Shwalbach, M. V. ja J. A., Silk Screen Printing for Artist and Craftsmen, Dover Publications, Inc, New York, 1970.

Suržanenko, A., Maalri- ja tapeetimistööd. 2. täiendatud trükk. Valgus, Tallinn, 1976.

Tarjanne, H., S. Wuorio, helsinkiläinen koristemaalausliike. Memoria II, Helsingin kaupunginmuseo, Gummerrus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2007.

Velberg, H., Vajalisemaid värvimisviise. Kolmas põhjalikult ümbertöötatud trükk. Eesti

Pöllumeeste Keskseltsi väljaanne, Tallinn, 1936.

Wanderwalker, F. N., New Stencil and Their Use. A Practical Working Method for the Average Painter and Decorator. Frederick J. Drake and Co, Chicago, 1918.

Waring, J., Early American Stencils on Walls and Furniture. Dover Publications, Inc, New York, 1968.

Wolfe, R. J., Marbled Paper. Its History, Techniques and Patterns. University of Pennsylvania Press, 1990.

Zavražin, N., Maalritööd. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1959.

Entsüklopeediad

The Dictionary of Art, Vol. 29, Ed. Jane Turner, Oxford University Press, New York, 1996.

Encyclopedia of Interior Design, Vol. 2, M-Z. Ed. J. Banham. Fitzroy Dearbourn publishers, London and Chicago, 1997.

The Grove Encyclopedia of Materials and Techniquis in Art. Ed. Garald W. R. Ward. Oxford University Press, New York, 2008.

Kunstileksikon. Toim. A. Allas, B. Bernstein, P. Ehasalu jt, Eesti Klassikakirjastus, Tallinn, 2001.

Peatükid artiklikogumikus

Matteus, K., Tallinna vanalinna maalitud talalagede inventeerimisest. Muinsuskaitse aastaraamat 2007. Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2008.

Pantelejev, A., Huvitavad leiud Tallinna vanalinna kaupmeheelamus. Muinsuskaitse aastaraamat 2016. Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2017.

Randla, A., Uuringud Koeru kirikus. Muinsuskaitse aastaraamat 2011. Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2012.

Randal, A., Keskaegsete seinamaalingute uued leiud Pöide ja Keila kirikus. Muinsuskaitse aastaraamat 2016. Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2017.

Ribelus, K., Karlova linnaosa maalitud laed. Muinsuskaitse aastaraamat 2011, Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2012.

Ribelus, K., Toom, K., Villa Margaretha sein- ja laemaalingute taastamine. Muinsuskaitse aastaraamat 2008, Muinsuskaitseamet, Tallinn, 2009.

Ribelus, K., Trafarettmaalingud Eesti 20. sajandi interjöörides Tartu näitel. Vabamüürlus, arhitektuur ja ajalooline interjäär, Tartu Linnamuuseumi aastaraamat, 2015.

Lõputööd ja avaldamata käsikirjad

Kaljo, L., Historitsistlike maalingute teostusest ja meistritest Tartus. Historitsistliku laemaalingu restaureerimine. Vallikraavi 3, Tartu. Diplomitöö. Tartu. Tartu Kõrgema Kunstikooli maali ja maalingute osakond, 2012. Kättesaadav Tartu Kõrgema Kunstikooli raamatukogust.

Kallaste, K., Preservation of Wallpapers as Part of Interiors. Doctoral thesis, Estonian Academy of Arts. Eesti Kunstiakadeemia, 2013, lk 70 ja 96.

Kitsel, A., Elamu (Kastani 183) siseviimistluskihtide uuringud ja suuremahuliste sondaažide eksponeerimine. Diplomitöö. Tartu. Tartu Kõrgema Kunstikooli maali ja maalingute osakond, 2017. Kättesaadav Tartu Kõrgema Kunstikooli raamatukogust.

Matteus, K., Tallinna vanalinna maalitud talalagede inventariseerimine ja katalogiseerimine. Taustteave. Bakalaureusetöö. Tallinn. Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2006. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna raamatukogust.

Nõmmemaa, M., Kastani 183 elamu osade ruumide viimistlusuuringute aruanne, Tartu, 2015.

Soodla, R., Tallinna vanalinna maalitud talalagede inventariseerimine ja katalogiseerimine. Kataloogi väljatöötamine. Bakalaureusetöö. Tallinn. Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2006. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna raamatukogust.

Täll, T., Supilinna sein- ja laemaalingute inventeerimine. Lepiku 14 seinamaalingute konserveerimine-restaureerimine. Diplomitöö. Tartu. Tartu Kõrgema Kunstikooli maali ja maalingute osakond, 2013. Kättesaadav Tartu Kõrgema Kunstikooli raamatukogust.

Artiklid

Balfour, H., The Origin of Stencilling in the Fiji Islands. The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol. 54, Jul. - Dec., Published by Royal Anthropolpgical Institute of Great Britain and Ireland, 1924. – JSROT, <http://www.jstor.org/stable/2843725> (vaadatud 26.04.2016).

Jõgi, A., Karlovlane naudib elu laemaalingute all. – Tartu Postimees, 19. juuni 2012, <http://tartu.postimees.ee/881396/karlovlane-naudib-elulaemaalingute-all> (vaadatud 11.01.2015).

- Jõgi, A.**, Lepiku tänava maalingud rõõmustavad silma. – Tartu Postimees, 2. juuni 2013, <http://tartu.postimees.ee/1256020/lepiku-tanava-maalingud-roomustavad-silma> (vaadatud 11.01.2015).
- Kröll, A.**, Seep kaubaartiklina. Ühiskaubandus, nr 1, Ühiskaubanduse teooria ja praktika ajakiri, 1938.
- Mertelsmann, O.**, Mihkel Martna, sotsialist, publitsist ja Eesti patrioot. – Sirp. 03.10.202014, <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/mihkel-martna-sotsialist-publitsist-ja-eesti-patrioot/> (vaadatud 02.05.2017).
- Parsons, F.**, The Art and Practice of Stenciling. The Decorator and Furnisher, Vol. 26.1, 1895. – JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25583054>, (vaadatud 23.04.2016).
- Ribelus, K.**, Karlova ajaloolised interjööri maalingud. – Kirev Karlova, nr 4, mai 2013, lk 7, http://issuu.com/edgarkaare/docs/kirevkarlova_2013?e=6623881/2474035 (vaadatud 11.01.2015).
- Ribelus, K.**, Jäädvustame ajaloolised interjööri maalingud. – Vana Maja, MTÜ Säästva Renoveerimise Infokeskuse Tartu Ühendus, kevad 2014, lk 20–21, https://issuu.com/reesi/docs/vanamaja_2014 (vaadatud 07.05.2017).
- Rigby, G. R.**, Design for Stencil-Work. The Artist: An Illustrated Monthly Record of Arts, Crafts and Industries (American Edition), Vol. 28, No. 248, Sept. 1900, lk 206–212. – JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25581579>, (vaadatud 04.05.2017).

Arhiivimaterjalid

Muinsuskaitseameti arhiiv (MKA)

MKA, A-8145: K. Alttoa, E. Tamm, R. Treufeldt, K. Valk, Muinsuskaitse eritingimused. Tartu Pauluse kiriku ennistamine ning kohandamine. Castellum, Eesti kindlusarhitektuuri pärand, Tallinn-Tartu, 2005.

MKA, KF-3465: Valjala kiriku maalingud. 13. sajandi teine pool. Foto: V. Raam, 1972. – Seinamaalide fragmendid:

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=photolibrary&action=view&id=13742> (vaadatud 18.04.2017).

MKA, A-13086: K. Ribelus, Massu mõisa peahoone siseviimistluse uuringute aruanne. Tartu Restauraator OÜ, Tartu, 2016.

MKA, A-12286: K. Ribelus, Tammistu mõisa peahoone maalingute konserveerimise, restaureerimise ja rekonstrueerimise aruanne. Tartu Restauraator OÜ, Tartu, 2015.

Rahvusarhiiv (RA)

RA, ERA.T-6.2.12: Tapamaja hoonete plaanid, 1933.

RA, EAA.1831.1.4: Tööskuse tunnistuse väljaandmise Komitee Kodukord, // maalermeistrite memuaare Tartu maalrite organiseerumise kohta (1914) ja kirjavahetus Tartu Töösturite Keskühinguga, // jm, 1919-1940.

RA, EAA.1709.1.9: Protokolliraamat, 1855-1899.

RA, EAA.1709.1.23: Kassaraamat, 1848-1922.

RA, EAA.3698: Tartu Eesti Käsitöölise Abiandmise Selts, 1889-1922.

RA, EAA.3698: Tartu Eesti Käsitöölise Abiandmise Selts, 1889-1900. – Fondiloend: http://www.eha.ee/fondiloend/frames/fond_prop.php?id=2487 (vaadatud 07.05.2017).

RA, EAA.1634: Tartu maalrisellide vennaskond, 1903–1922.

RA, EAA.1831: Tartu Maalritöösturite ühing, 1913–1940.

RA, EAA.1634.1.1: Tartu maalrisellide vennaskond, protokolliraamat 1903-1922.

RA, ERA.T-76.1.11210: K. Kodres, Värv Eesti arhitektuuris. III köide. Maalrikäsitöö ajaloo. Käsikiri, 1983.

RA, ERA.T-76.1.12784: A. Hein, Kompleksed teaduslikud uuringud. Harju rajoon, Väana mõisa restaureerimine-rekonstrueerimine Ranna sovhoosi ja ENSK ATK kultuuri- ja õppekeskuseks. IX köide. Lisandusi ehitusajaloolisele õiendile. KRPI, Tallinn, 1989.

RA, EAA.1709: Tartu maalrite tsunft, 1768-1922.

RA, EFA.10.3-5294: Grupp Riigi Kunsttööstuskooli õpilasi laeornamenti maalimas, Tallinn, 1914–1940. – Fotis: <http://www.ra.ee/fotis/index.php?type=2&id=273081> (vaadatud 14.03.2017).

RA, EFA.10.3-5288: Ornamentika tund Riigi Kunsttööstuskoolis, Tallinn, 1914–1940. – Fotis: <http://www.ra.ee/fotis/index.php?type=2&id=273075> (vaadatud 14.03.2017).

Victoria and Albert Museum (VAM)

VAM, T.295-1960, Kimono. – Collections:

<http://collections.vam.ac.uk/item/O24593/kimono-unknown/> (vaadatud 18.04.2017).

VAM, T.7-1913, Stencil plate. – Collections:

<http://collections.vam.ac.uk/item/O405735/stencil-plate-unknown/> (vaadatud 18.04.2017).

VAM, W.149-1921, Panel. – Collections: <http://collections.vam.ac.uk/item/O369060/panel-unknown/> (vaadatud 18.04.2017).

VAM, E.1256-1916, Playing card. – Collections:

<http://collections.vam.ac.uk/item/O211485/playing-card-durand-f/> (vaadatud 18.04.2017).

VAM, E.340-1914: Wallpaper. – Collections:

<http://collections.vam.ac.uk/item/O175960/wallpaper-unknown/> (vaadatud 18.04.2017).

Eesti Kunstimuseum SA (EKM)

EKM, j 55368:1 FK 658:1, Amandus Adamsoni teose „Kristus, pime ja Maarja Magdaleena“ ülesseadmine Tartu Pauluse kirikus. – Muis: <http://www.muis.ee/museaalview/2889000> (vaadatud 14.03.2017).

Infovoldikud

Ribelus, K., Trafarettmaalingud. Restaureerimise infovoldik nr 39. – Muinsuskaitseamet, trükised, 2013. 1. osa

http://files.voog.com/0000/0018/2050/files/Trafarettmaalingud_1_trykki.pdf, 2. osa

http://files.voog.com/0000/0018/2050/files/Trafarettmaalingud_2_trykki.pdf (vaadatud 05.05.2017).

Kataloogid

Blue Label Brand Stencils. For All Decorative Purposes. Hand Cut by Competent Artists. Geo. E. Watson and Co, Chicago, 1900.

The Malm Hand-Cut Stencils. Malm Brothers and Company. Lindsborg, Kansas, 1925.

Sherwin Williams Paint Dealer, 1955 Home Decorator and How-to-Paint Book. Shults Paint Co, Inc, Kingston, New York, 1955.

Stencil Catalog. Cut Stencils for the Use of Practical Men. Alabastine Company, Grand Rapids, Michigan, New York City, 1920.

Stencils and Stencil Materials. The Sherwin-Williams Co. Decorative Department, Cleveland, 1910.

Konsultatsioonid

Tamm, E., elektrooniline kirjavahetus, 18.02.2013.

Loengumaterjalid

Vahur, S., Füüsikalise-keemilised uurimismeetodid restaureerimises. Loeng Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonnas, 01.05.2015. Loengumaterjalid autori valduses.

Külastused

Külastuskäik Stockholmi maalrimuuseumis Måleryrkets museum, 19.01.2017.

Internetiallikad

XII Supilinna päevad, 23.-28.04.2013. – Supilinna selts: <http://supilinn.ee/supilinna-paevad/2013> (vaadatud 11.01.2015).

Briefmaler. – Wikipedia: <https://de.wikipedia.org/wiki/Briefmaler> (vaadatud 17.04.2017).

Das Ständebuch. – Wikimedia Commons:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Das_St%C3%A4ndebuch_\(1568\)](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Das_St%C3%A4ndebuch_(1568)) (vaadatud 17.04.2017).

Dunhuang. – Encyclopedia of Buddhism:

<http://www.estoniannyingmaencyclopedia.com/est/index.php/Dunhuang> (vaadatud 17.04.2017).

Eesti keele seletav sõnaraamat. – EKI:

<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=%C5%A1abloon&F=M>, (vaadatud 21.04.2016).

Eesti kirikud. – Kirikud: <http://kirikud.muinas.ee/index.php> (vaadatud 07.05.2017).

Eesti virtuaalne tapeedikogu. – Tapeedikogu: <http://www.tapeedikogu.ee/> (vaadatud 07.05.2017).

Fiji. – Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Fiji> (vaadatud 27.04.2017).

Henry Balfour, 1863–1939. – Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Balfour (vaadatud 27.04.2016).

Hilispaleoliitikum, 50 000–40 000 aastat tagasi – 9600 eKr. – Arheoloogia terminibaas: <http://term.eki.ee/termbase/view/3651782/> (vaadatud 26.04.2016).

Jäädvustame ajaloolised interjööri maalingud, 7. oktoober 2012. – Karlova selts: <http://www.karlova.ee/blog/article-3>.

Jäädvustame interjööri maalingud Supilinnas, 27.04.2013. – Supilinna selts:

<http://www.supilinn.ee/teated/jaadvustame-interjoorimaalingud-supilinnas> (vaadatud 11.01.2015).

Karlova interjööri maalingute õhtu, 31. jaanuar 2013. – Karlova selts:

<http://www.karlova.ee/blog/article-4> (vaadatud 11.01.2015).

Karlova päevad, 2013. – Karlova selts: <http://www.karlova.ee/karlova-paevad/galerii-2013> (vaadatud 11.01.2015).

Mihkel Martna. – Välisministeerium: <http://vm.ee/et/mihkel-martna> (vaadatud 02.05.2017).

Mogao Caves. – Unesco: <http://whc.unesco.org/en/list/440> (vaadatud 17.04.2017).

Mogao Caves. – Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Mogao_Caves (vaadatud 17.04.2017).

Mogao Caves. – China Law and Policy: <http://chinalawandpolicy.com/tag/mogao-caves/> (vaadatud 17.04.2017).

Panu Kaila. – Wikipedia: https://fi.wikipedia.org/wiki/Panu_Kaila, (vaadatud 07.05.2017).

Lühiülevaade maalimaterjalidest: värvidest, pigmentidest ja sideainetest. – Tera:

http://tera.chem.ut.ee/~ivo/tech_anal/Varvid, (vaadatud 02.05.2017).

Tartu miljööväärtusega hoonestusalade kaardid. – Tartu:

<http://www.tartu.ee/et/miljooalad> (vaadatud 07.05.2017).

Tapettitietokanta. Museoviraston rakennushistorian osaston tapettinäytteet. – Tapetti:

<http://tapetti.nba.fi/> (vaadatud 07.05.2017).

Une Dominotiere. – Prints and Photographs Online Catalog:

<http://wallachprintsandphotos.nypl.org/catalog/20031> (vaadatud 17.04.2017).

Summary

Stencils in 20th century interiors of Estonia, based on Tartu.

Kristiina Ribelus

The central theme of this master's thesis is stencil art in 20th century interiors of Estonia. The goals of the paper are the systemization of layout styles of stencils made in Tartu in 1900-1940, description of technical means, and the abstract of the history of stencil.

Layouts made in stencil technique are often characterized as inartistic or artless substitution to hand painted decorations, or as cheap alternative to wallpaper. Nevertheless, this technique has a long history and it implies a complex labour. The roots of this technique lie in ancient times and it has had important role in development of western interior design, as being used widely for decorating walls, ceilings, floors and furniture. Stencil was quite common method of interior design in 20th century Estonia.

Tartu has seen project of collecting the interior stencils twice, wherein the information about stencils has been collected systematically. The focus has been on buildings located on the grounds which have valuable milieu but are not under the protection of the state. The owners of such buildings do not have obligation to preserve paintings, and therefore the information may be easily perished. That is why the project for collecting the paintings was created. Another goal of this project was to inform people about interior paintings, to raise their awareness. Inventory project of paintings has been organized in districts of Karlova and Supilinn in 2012-2014. Additionally to the systematic collection the information has been gathered from elsewhere in Tartu. For the moment we have knowledge of 197 paintings from 69 buildings, most of which are not protected by state.

In this paper the information about stencils has been organized by period and style. There are two distinctive periods: from 1900 to 1920, and from 1920 to 1940. The paintings from the earlier period have divided into ceiling paintings and wall scheme. Wall scheme in turn has been divided into five groups according to schematic organization. There are also stylistic variations in any of those five groups, which are shown separately. There are no ceiling paintings from 1920 to 1940. The wall schemes of this period are divided into two groups.

There are also stylistic variations and they are shown separately as well. The present thesis is the first attempt to give typological and systematical review of stencils, although so common in Estonia but still less valued compared to hand painted decorations.

Towards the end of this paper there is a suggestion to draw up an inventory in other towns of Estonia. It is also proposing an idea to create a digital database for collected and typologically organized information about paintings. The purpose of which is to make it more available to wider public.

This master's thesis is 112 pages long and includes an annex. The work also includes 135 illustrations. The number of used literature and sources is 105.

Illustratsioonide nimekiri

1. Trafarett. Must ala on materjal, millesse on lõigatud muster. Trafaretil näeme mustri negatiivpilti. - Autori joonis.
2. Trafaretiga loodud positiivpilt. Tumesinine värv on kantud läbi trafareti sisse lõigatud aukude aluspinnale. - Autori joonis.
3. Šabloon ehk positiivpilt mustrist. Mustad alad on materjalist välja lõigatud. Iga musta värvi kujund on eraldiseisev šabloon. - Autori joonis.
4. Šabloonidega loodud negatiivpilt mustrist. Šabloonid on asetatud helesinisele taustale, tumesinise värviga üle värvitud ning pärast värvimist ükshaaval eemaldatud. - Autori joonis.
5. Selle lehekülje väikseid ornamente soovitatakse kasutada eeskodades, väiksemates tubades ja kambrites. Ühe ornamenti hind on 0.25–0.75 dollarit. Väljavõte mustrikataloogist „Stencils and Stencil Materials“. - Stencils and Stencil Materials. The Sherwin-Williams Co. Decorative Department, Cleveland, 1910, lk 12.
6. Selle lehekülje mustrite hinnad varieeruvad 0.50–1.50 dollari vahel. Väljavõte 1920 aasta mustrikataloogist „*Stencil Catalog. Cut Stencils for the Use of Practical Men*“. - Stencils and Stencil Materials. The Sherwin-Williams Co. Decorative Department, Cleveland, 1910, lk 12.
7. Vasakul olev joonis mustrist on sideribadeta. Parempoolsele mustriale on loodud sideribad nii, et see ei lõhu mustri tervikut. Väljavõte raamatust „Stenciling“. - A. Mickel, Stenciling. The Manual Arts Press, Peoria Illinois, 1920, lk 9.
8. Vasakpoolne näide sideribade paigutamisest mustriale on halb ning parempoolne näide hea – selline, mis ei lõhu mustri loogikat. Väljavõte raamatust „Stenciling“. - A. Mickel, Stenciling..., lk 9.
9. Trafarettmuster reedab trafareti pikkuse, sest trafarett katkeb lillemotiivi keskel ja seda edasi tõstes pole meister trafaretti korralikult juba trükitud mustriga kohakuti asetanud. Lai 34a, Tartu, 20. sajandi algus. - Autori foto.
10. Joonisel on näidatud trafareti servadesse tehtud märgistus, mille järgi tuleb trafaretti edasi tõsta. Väljavõte raamatust „Maalri käsiraamat II“. - A. Krik, Maalri käsiraamat II. Maalritööd. Põllumajanduslik Kirjastusühistu Agronoom, trükikoda Vaba Maa, Tallinn, 1942, lk 212. ..14
11. Trafarettide kinnitamiseks mõeldud knopkad. Reklaam mustrikataloogist „*The Malm Hand-Cut Stencils*“. - The Malm Hand-Cut Stencils. Malm Brothers and Company. Lindsborg, Kansas, 1925, lk 44.

12. Trafareti ülemises servas olevad väiksed augud on tekkinud tõenäoliselt knopkade kasutamisest. Trafarett on leitud Raplamaalt ning dateeritud 20. sajandi algusesse. - Autori foto.
13. Värvide kandmine seinapinnale läbi trafareti. - Autori foto.
14. Spetsiaalsed trafaretipintslid. Väljavõte raamatust „*Ideas and Studies in Stencilling and Decorating*“. - A. Desaint, *Ideas and Studies in Stencilling and Decorating*. C. Griffin and Comp., Id, London, 1927, lk 11.
15. Trafaretipintslid ja lõikenoad Stockholmi maalrimuuseumis „*Måleriyrkets museum*“. - Autori foto.
16. Raplamaalt leitud 20. sajandi algusesse dateeritud trafarett on valmistatud papist ning seda on töödeldud värnitsa ja/või lakiga. Maaler on kasutanud üht trafaretti erinevate toonide trükkimisel. - Autori foto.
17. Kahe trafaretiga trükitud muster. Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, Tartu. - Autori foto.
18. Muster on trükitud kahe trafaretiga, nii et teise ringiga on kaetud mittesooitud vahed mustri sees. Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, Tartu. - Autori foto.
19. Mustri kandmine pinnale ühevärvilise trafaretiga. Väljavõte raamatust „*Maalritööd*“. - N. Zavražin, *Maalritööd*. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1959, lk 228.
20. Ühevärvilise trafaretiga tehtud muster aastast 1932 Tartus Vaba 7 trepikojas. - Autori foto.
21. Mitmevärvilise mustri tegemiseks vajaminev trafarettide komplekt ja kõige all mustri näide. Väljavõte raamatust „*Maalritööd*“. - N. Zavražin, *Maalritööd...*, 233.
22. Mitmevärvilise trafaretiga tehtud muster aastast 1932 Tartus Vaba 7 eluruumis. - Autori foto.
23. Negatiivpilti andev trafarett (a). Väljavõte raamatust „*Maalri- ja tapeetimistööd*“. - A. Suržanenko, *Maalri- ja tapeetimistööd*. 2. täiendatud trükk. Valgus, Tallinn, 1976, lk 190.
24. Negatiivtrafaretiga saadud muster (b). Väljavõte raamatust „*Maalri- ja tapeetimistööd*“. - A. Suržanenko, *Maalri- ja tapeetimistööd...*, lk 190.
25. Piiramata pinna trafaretimuster. Väljavõte mustrikataloogist „*Blue Label Brand Stencils*“. - *Blue Label Brand Stencils. For All Decorative Purposes. Hand Cut by Competent Artists.* Geo. E. Watson and Co, Chicago, 1900.
26. Piiramata pinna mustri rekonstrueerimine Tartu Pauluse kirikus aastal 2015. - Autori foto.
27. Nurgatrafareti muster. Väljavõte mustrikataloogist „*Stencil Catalog. Cut Stencils for the Use of Practical Men*“. - *Stencil Catalog. Cut Stencils for the Use of Practical Men.* Alabastine Company, Grand Rapids, Michigan, New York City, 1920, lk 37.

28. Nurgatrafaretiga tehtud seinamuster aastast 1911 Tartus Eha 31 eluruumis. - Autori foto.
29. Paustrafarett ehk pauspaber ehk märkimistrafarett – paber, mille sisse on tehtud augud, mille kaudu tupsutatakse pigment dekoreeritavale pinnale. - Autori foto.
30. Paustrafaretti on kasutatud Purdi mõisa peahoone esimese korruse laemaalingu puhul 19. sajandi lõpus. - Autori foto.
31. Seinapinna ülemine osa on maalitud liimvärvidega ja alumine osa õlivärvidega. Trepikoja maaling 20. sajandi algusest Tartus Lepiku 14. - Autori foto.
32. Pigmentiuhmer Stockholmi maalrimuuseumis „*Måleriyrkets museum*“. - Autori foto.
33. Marmorist pigmentiuhmerdamise alus ja hõõrumiskivid Stockholmi maalrimuuseumis „*Måleriyrkets museum*“. - Autori foto.
34. Õpipoiss isetehtud pintli ja plekksepa valmistatud värvinõuga 1860ndatel aastatel seina värvimas. Väljavõte raamatust „S. Wuorio, helsinkiläinen koristemaalausliike“. - H. Tarjanne, S. Wuorio, helsinkiläinen koristemaalausliike. Memoria II, Helsingin kaupunginmuseo, Gummerrus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2007, lk 10.
35. Ornamentika tund Riigi Kunsttööstuskoolis, Tallinn, 1914–1940. - Rahvusarhiiv (edaspidi RA), EFA.10.3-5288: Ornamentika tund Riigi Kunsttööstuskoolis, Tallinn, 1914–1940. – Fotis: <http://www.ra.ee/fotis/index.php?type=2&id=273075> (vaadatud 14.03.2017).
36. Grupp Riigi Kunsttööstuskooli õpilasi laeornamenti maalimas, Tallinn, 1914–1940. - RA, EFA.10.3-5294: Grupp Riigi Kunsttööstuskooli õpilasi laeornamenti maalimas, Tallinn, 1914–1940. – Fotis: <http://www.ra.ee/fotis/index.php?type=2&id=273081> (vaadatud 14.03.2017).
37. Tõenäoliselt maalermeister Mycheli tehtud trafarettmaaling Keila kirikus aastast 1499. - Foto: P. Säre.
38. Vallikraavi 3 historitsistlik laemaaling Tartus. Foto: M. Toom.
39. Trafarettmuster aastast 1925 või 1926 Tartus Kastani 183. - Foto: A. Kitsel.
40. Trafarettmuster 1920ndate teisest poolest Tartus Võru 39. - Autori foto.
41. Trafarettmuster aastast 1925 või 1926 Tartus Kastani 183. - Foto: A. Kitsel.
42. Trafarettmuster aastast 1926 Tartus Kalevi 81. - Autori foto.
43. Tartu Pauluse kiriku apsiidiosa E. Saarineni aasta 1913 projektist. - Fotokoopia saadud arhitekt M. Niemineni käest.
44. Amandus Adamsoni teose „Kristus, pime ja Maarja Magdaleena“ ülesseadmine Tartu Pauluse kirikus 1923. Taustal on näha E. Saarineni kavandi eeskujul mõningate mugandustega tehtud maalingud, mis valmisid aastal 1919. - Eesti Kunstimuuseum SA,

- EKM, j 55368:1 FK 658:1 – Muis: <http://www.muis.ee/museaalview/2889000> (vaadatud 14.03.2017).
45. Salomo Wuori maalritöökoja töötajad poseerimas laemaalingu taustal aastal 1914. Seisavad vasakult Fritz Hilbert, Aimo Kamppuri, Gunnari-nimeline maaler ja Mauritz Snygg. Istuvad vasakult Wilhelm Holmstén ja Richard Söderlund. Väljavõte raamatust „S.Wuorio, helsinkiläinen koristemaalausliike“. - H. Tarjanne, S. Wuorio..., lk 84.
46. Banaanipuulehtedest valmistatud trafaretid. Väljavõte artiklist „*The Origin of Stencilling in the Fiji Islands.*“ - H. Balfour, *The Origin of Stencilling...*, (vaadatud 26.04.2016).
47. Fidži naised aastal 1935 tseremooniakleitides. - Fiji. – Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Fiji> (vaadatud 27.04.2017).
48. Mogao koobaste seinu kaunistavad trafarettidega tehtud tuhat Buddhat. - Mogao Caves. – China Law and Policy: <http://chinalawandpolicy.com/tag/mogao-caves/> (vaadatud 17.04.2017).
49. Puuvillane kimono, mille muster on trükitud trafarettidega. 18.–19. sajand, Shuri, Jaapan. - Victoria and Albert Museum (edaspidi VAM), T.295-1960, Kimono. – Collections: <http://collections.vam.ac.uk/item/O24593/kimono-unknown/> (vaadatud 18.04.2017).
50. Juuksekarvadega toetatud trafarett Jaapanist, 19. sajand. - VAM, T.7-1913, Stencil plate. – Collections: <http://collections.vam.ac.uk/item/O405735/stencil-plate-unknown/> (vaadatud 18.04.2017).
51. Trafarett-tehnikas dekoreeritud puitpaneel 15. sajandi algusest West Stow kirikus Suffolki Inglismaal. - VAM, W.149-1921, Panel. – Collections: <http://collections.vam.ac.uk/item/O369060/panel-unknown/> (vaadatud 18.04.2017).
52. Valjala kiriku maalingud. 13. sajandi teine pool. Foto: V. Raam, 1972. - Muinsuskaitse ameti arhiiv (edaspidi MKA), KF-3465: Valjala kiriku maalingud. 13. sajandi teine pool. Foto: V. Raam, 1972. – Seinamaalide fragmendid: <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=photolibrary&action=view&id=13742> (vaadatud 18.04.2017).
53. Keila kiriku trafarettmuster. - Foto: P. Säre.
54. Koeru kiriku trafarettmuster. - Foto: P. Säre.
55. Kahes kihis maalingud talalael Tallinna vanalinnas, Sauna 8. Esimese kihi punane moreskornament erekollasel taustal on dateeritud 16.-17. sajandi vahetusse ja teise kihi portreed 17. sajandi teise veerandisse. - Autori foto.
56. *Briefmaler* ehk professionaalne paberikoloreerija. Jost Amman, puulõige, illustratsioon raamatust „*Das Ständebuch*“, 1568. - *Das Ständebuch*. – Wikimedia Commons:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Das_St%C3%A4nde_buch_\(1568\)](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Das_St%C3%A4nde_buch_(1568)) (vaadatud 17.04.2017).

57. Trafarettidega koloreeritud ja puulõikes trükitud mängukaardid. F. Durand, 16. sajandi algus. - VAM, E.1256-1916, Playing card. - Collections: <http://collections.vam.ac.uk/item/O211485/playing-card-durand-f/> (vaadatud 18.04.2017).

58. *Dominotier* oma värvilisi *domino*'id reklaamimas. Martin Engelbrechti gravüür aastast 1735. - Une Dominotiere. - Prints and Photographs Online Catalog: <http://wallachprintsandphotos.nypl.org/catalog/20031> (vaadatud 17.04.2017).

59. Tapeet 18. sajandi alguse Inglismaalt. Kontuurid on trükitud plokitrukis ja koloreeritud on trafarettiga. - VAM, E.340-1914: Wallpaper. - Collections: <http://collections.vam.ac.uk/item/O175960/wallpaper-unknown/> (vaadatud 18.04.2017).

60. Tundmatu meistri tehtud trafarettmaalingud aastast 1790, New Hampton, New Hampshire, Ameerika. Väljavõte raamatust „*American Wall Stenciling 1790-1840*“. - A. E. Brown, *American Wall Stenciling, 1790-1840*. University Press of New England, Hanover and London, 2003, lk 209.

61. Moses Eaton juuniori tehtud trafarettmaalingud aastast 1825, Kennebunk, Maine, Ameerika. Väljavõte raamatust „*American Wall Stenciling 1790-1840*“. - A. E. Brown, *American Wall Stenciling...*, lk 59.

62. Aruküla mõisa peahoone teise korruse laemaaling, 19. sajand. - Autori foto. 63. Aruküla mõisa peahoone teise korruse laemaalingu peegelvõlvi muster on tehtud trafarett-tehnikas, 19. sajand. - Autori foto.

63. Aruküla mõisa peahoone teise korruse laemaalingu peegelvõlvi muster on tehtud trafarett-tehnikas, 19. sajand.

64. Nurgatrafarett Massu mõisa peahoone vestibüüli kaaristul aastast 1840. - Autori foto. MKA, A-13086: K. Ribelus, Massu mõisa peahoone siseviimistluse uuringute aruanne. Tartu Restauraator OÜ, Tartu, 2016.

65. Joonis maalingu seinajaotusest: tahvlite nurkades ja pikikülgedel on trafarettmustrid. Massu mõisa peahoone vestibüül. - Autori joonis. Samas.

66. Historitsistlik laemaaling 19. sajandi lõpust praeguses Eesti Kirjandusmuuseumis, Vanemuise 42, Tartu. Peegelvõlvi ornament on tehtud trafarett-tehnikas ja nurgamotiivide juures on kasutatud paustrafaretti. Seinad on samal ajal kaetud tapeediga. - Autori foto.

67. Fragment praeguse Eesti Kirjandusmuuseumi 19. sajandi lõpu tapeedist. Vanemuise 42, Tartu. - Autori foto.

68. Tammistu mõisa peahoone vestibüüli historitsistlike trafarettmaalingute restaureerimine aastal 2015. Vestibüüli maalingud on dateeritud aastasse 1880. - Autori foto. MKA, A-12286: K. Ribelus, Tammistu mõisa peahoone maalingute konserveerimise, restaureerimise ja rekonstrueerimise aruanne. Tartu Restauraator OÜ, Tartu, 2015.
69. Tammistu mõisa peahoone vestibüüli historitsistlike trafarettmaalingute restaureerimine aastal 2015. Vestibüüli maalingud on dateeritud aastasse 1880. - Autori foto. Samas.
70. Karlova maalingute inventeerimise ankeedi esimene lehekülg sisaldab objekti üldandmeid ja konfidentsiaalsust puudutavaid küsimusi. - Ankeedid autori valduses.
71. Karlova maalingute inventeerimise ankeedi järgmised leheküljed sisaldavad infot maalingute kohta. - Ankeedid autori valduses.
72. Inventeerimisprojekti tutvustav infovoldik. - Kujundus: Tuumik OÜ.
73. Infovoldiku teine pool. - Kujundus: Tuumik OÜ.
74. Supilinna maalingute inventeerimise ankeedi esimene lehekülg sisaldab objekti üldandmeid. Konfidentsiaalsusküsimused on eraldi lehel, mida ei lisata hiljem maalingute kausta. - Ankeedid autori valduses.
75. Supilinna maalingute inventeerimise ankeedi järgmised leheküljed sisaldavad infot maalingute kohta. - Ankeedid autori valduses.
76. Emajõe 6 söögitoa laemaalingu nurgamotiiv kööginõusid esitava natüürmordiga. - Autori foto.
77. Kastani 17 söögitoa laemaalingu nurgamotiiv veinipudeli ja klaasiga. - Autori foto.
78. Väike-Tähe 1 söögitoa laemaalingu pikikülje kompositsioon kannu ja söögiga. - Autori foto.
79. Väike-Tähe 1 peremehe kabineti laemaalingu nurgamotiiv kändjaga. - Autori foto.
80. Väike-Tähe 2 papjeemašee laerosett koos trafarettmaalinguga. - Autori foto.
81. Väike-Tähe 2 laerosett pärast papjeemašee roseti eemaldamist, mille alt tuli välja maaling. - Foto: H. Tuksam.
82. Emajõe 6 laerosett on tehtud trafarettidega. - Autori foto.
83. Väike-Tähe 1 šablooniga märja krohvi sisse tõmmatud reljeefne rosett (restaureeritud). - Foto: V. Õunapuu.
84. Historitsistlik laemaaling 20. sajandi algusest Kastani 17 hoone teisel korrusel. - Autori foto.
85. Juugendlik laemaaling 20. sajandi algusest Kastani 17 hoone esimesel korrusel. - Autori foto.
86. Kastani 183 laeskeem. - Joonis: A. Kitsel.

87. Kastani 183 osaliselt avatud laemaaling. - Foto: A. Kitsel.
88. Väike-Tähe 1 söögitoa laemaaling, teine korrus, hoovipoolne tuba. - Foto: K. Kullus.
89. Ühe tahvliga seinalahendus. - Autori joonis.
90. Kõige tüüpilisem ühe tahvliga seinalahendus 20. sajandi algusest, Kalevi 23. - Autori foto.
91. Trafarettmuster tahvli nurgas, Kalevi 23. - Autori foto.
92. Veski 37, aaderdatud tahvli- ja paneeliosa imiteerib laudist. 19. sajandi lõpp – 20. sajandi algus. - Autori foto.
93. Veski 37, paneeliosa on aaderdatud, raami ja tahvlit eristav joon on trafarett-tehnikas täpiliselt trükitud ning nurgamotiivile on käsitsi valgus peale maalitud. 19. sajandi lõpp – 20. sajandi algus. - Autori foto.
94. Mitme tahvliga seinalahendus, Kastani 183. - Joonis: A. Kitsel.
95. Tahvlite sisud on dekoreeritud trafarett-tehnikas piiramata pinna muustriga, Kastani 183. - Autori foto.
96. Laemaaling on tahvlijaotusega samast viimistluskihist, Kastani 183. - Autori foto.
97. Kvaadermaaling Tähe 7 trepikojas aastast 1907. Koos seintega on maalitud ka lagi, kus on kasutatud trafarett-tehnikat. - Autori foto.
98. Kvaadermaaling Veski 55 trepikojas. Originaalmaalingut eksponeeritakse sondaažina, mille kõrvale on tehtud rekonstruktsioon. Maaling on dateeritud 19. sajandi lõppu – 20. sajandi algusesse. - Autori foto.
99. Näide horisontaalselt kolmeks jagatud seinapinnast. Väljavõte raamatust „*New Stencil and Their Use*“. - F. N. Wanderwalker, *New Stencil and Their Use. A Practical Working Method for the Average Painter and Decorator.* Frederick J. Drake and Co, Chicago, 1918, lk 105.
100. Kastani 183 eluruum, horisontaalselt kolmeks põhimahuks jagatud seinapinna skeem. - Joonis: A. Kitsel.
101. Kastani 183 eluruum, trafarettmuster seinapinna ülemises osas. - Autori foto.
102. Kastani 183 eluruum, trafarettmuster paneeliosa kohal. - Autori foto.
103. Tähe 11, Villa Margaretha trepikojamaalingu paneeliosa koos alumise trafarettmuustriga. - Autori foto.
104. Tähe 11, Villa Margaretha trepikojamaalingu seinapinna ülemise osa trafarettmuster koos laemaalinguga. - Autori foto.
105. Paneeliossa on maalitud marmorit imiteerivad tahvlid ning seina keskossa on trükitud trafarett-tehnikas piiramata pinna muster, Kastani 17. - Foto: A. Tammela.
106. Trafarettmuster seinapinna ülemises osas, L. Tolstoi 14, 20. sajandi algus. Mustri kõrgus on 42 cm. - Autori foto.

107. Näited horisontaalselt kaheks jagatud seinapinna dekoreerimisvõimalustest koos bordüüri ja bordüüri ning horisontaalsete ribadega. Väljavõte raamatust „*New Stencil and Their Use*“ - F. N. Wanderwalker, *New Stencil and Their Use...*, lk 105.
108. Sondaažil on näha trafarettbordüür seinapinna ülemises osas ning vertikaalsed mustriribad seina põhiosas. Maaling on dateeritud ajavahemikku 1909–1914, Kastani 183. - Foto: A. Kitsel.
109. Uue-Varbla mõisa peahoone rekonstrueeritud piiramata pinna trafarettmuster, 19. sajandi teine pool. - Foto: R. Kask.
110. Uue-Varbla mõisa peahoone piiramata pinna trafarettmuster, 19. sajandi teine pool. - Foto: R. Kask.
111. Piiramata pinna muster Aruküla mõisa peahoones, tõenäoliselt 19. sajandi teine pool. Sondaaž on vormistatud seinapinna ülemisse ossa. - Autori foto.
112. Horisontaalselt kaheks jagatud seinapind. Väljavõte raamatust „*Maalri- ja tapeetimistööd*“. A. Suržanenko, *Maalri- ja tapeetimistööd...*, lk 182.
113. Trafarettbordüür seina põhiosa ülemises servas, Filosoofi 25. - Autori foto.
114. Trafarettbordüür seina põhiosa ülemises servas, Võru 39. - Autori foto.
115. Trafarettbordüür koos vertikaalsete mustriribadega, Kooli 26. - Autori foto.
116. Trafarettbordüür koos vertikaalsete mustriribadega, L. Puusepa 1. - Autori foto.
117. Piiramata pinna muster aastast 1938, Väike-Kaar 29. - Autori foto.
118. Piiramata pinna muster 1930ndatest aastatest, Tähtvere 18a. - Autori foto.
119. Kolmeks jaotatud seinapinna ülemine trafarettbordüür aastatest 1924–1925, Salme 14a. - Autori foto.
120. Kolmeks jaotatud seinapinna kitsas alumine trafarettbordüür jookseb rööbiti trepi käsipuuga, dateeritud aastatesse 1924–1925, Salme 14a. - Autori foto.
121. Kolmeks jaotatud seinapinna ülemine trafarettbordüür 1920ndatest, Tähe 11. - Autori foto.
122. Kolmeks jaotatud seinapinna kitsas alumine trafarettbordüür jookseb rööbiti trepi käsipuuga, dateeritud 1920ndatesse, Tähe 11. - Autori foto.
123. Trafarettbordüür aastatest 1924–1925, Salme 14a eluruum. - Autori foto.
124. Salme 14a bordüüri keerukam variant koos vertikaalsete ribaornamentidega Vilniuses. Väljavõte raamatust „*Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno*“. - D. Klajumienė, *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno*. Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius, 2015, lk 230.

125. Trafarettbordüür 1920ndate teisest poolest, Võru 39 eluruum. - Autori foto.
126. Trafarettbordüür 1920ndate teisest poolest, Kalevi 47 eluruum. - Autori foto.
127. Trafarettbordüür aastatest 1924–1925, Salme 14a trepikoda. - Autori foto.
128. Trafarettbordüür 1920ndate teisest poolest, Lepiku tn eluruum. - Autori foto.
129. Roosidega trafarettbordüür seinapinna ülemises osas, Salme 14a eluruum, muster on dateeritud ajavahemikku 1924–1925. - Autori foto.
130. Sama roosidega trafarettbordüür Veski 55 hoone eluruumis, aga siin koos vertikaalsete mustriribadega. - Autori foto.
131. Isetehtud mustrirullid 1920ndatest Stockholmi maalrimuuseumis „*Måleriyrkets museum*“. - Autori foto.
132. Tööstuslikult valmistatud mustrirullid 1930–40ndatest Stockholmi maalrimuuseumis „*Måleriyrkets museum*“. - Autori foto.
133. Mustrirulliga töötamise õpetus raamatust „Maalritööd“. - N. Zavražin, Maalritööd..., lk 213.
134. Rullimuster Tartus Salme 14a trepikojas. - Autori foto.
135. Isetegemist propageeriv reklaam Ameerika 1950ndate kataloogist „1955 Home Decorator and How-to-Paint Book“. - Sherwin Williams Paint Dealer, 1955 Home Decorator and How-to-Paint Book. Shults Paint Co, Inc, Kingston, New York, 1955, lk 11.

Lisa 1: